

Szépirodalom

Ferencz Imre versei	5
Bartha György: Kegyelem	14
Horváth Eve versei	15
Sántha Attila: Apám bútorai	18
Kerékgyártó István: Fecske Milán élete, jósora és viszontagságai	20
Bene Zoltán: Hegek	42
Káli István: Csenedestársak	47
Fellinger Károly versei	58
Nagy Zalán versei	65
Székelyhidi Zsolt versei	69
Gerzsenyi Gabriella: Így élünk mi	73
Sárkány Tímea versei	79
Szikra János versei	81

Aranyág

Daczó Katalin: Székely Leánynap Sarlós Boldogasszony ünnepén	87
--	----

Pályakép

Vastag hó a bronzgalléron (<i>Székely Ferenc beszélgetése a 65 éves László László tanárral, történésszel, tankönyvszerkesztővel</i>)	102
--	-----

Ködoszlás

Puskás-Kolozsvári Frederic: Galád	120
---	-----

Irattár

Csucsuj István: Márton Áron élete és munkássága	129
---	-----

Műteremtés

Túros Eszter: Nagy István 150	155
---	-----

Szemle

Kelemen Endre: Létköltészet. Lehetséges egyáltalán? (László Noémi: <i>Műrepülés</i>)	158
Fazakas Réka: Ez a könyv nem könyv (<i>Többes számban. Párbeszédben Hervay Gizellával</i>)	166
Miklóssi Szabó István: Idegen szégyen (Muszka Sándor: <i>Szégyen; Idegen állat</i>)	172
Dézi Zoltán: Burján Emil munkásságáról, személyesen	176
Előfizetők névsora	179

E lapszámunkat Nagy István munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövetei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Ferencz Imre

NYOMKERESŐ

Hol volt? Mikor volt? Lapozgatom a fotóalbumokat,
és bármennyire éles a kép, mégis alig, vagy csak
homályosan emlékszem arra, hogy hol és mikor készült a felvétel.
Miért nem írtam akkor dátumot a kép hátára, zsörtölődöm utólag.
Talán, mert amikor elkészült a felvétel, és nézegettük, még tudtuk,
hogy nemrég volt, csak a tavaly, vagyis akkor még élesen
élt emlékezetünkben az idő. Még a vicc is, ami ott és akkor
elhangzott. Vagyis még emlékeztünk mindenre. Fűre, fára.
Arra is, hogy mi főtt az üstben, és mi volt a tálban, a pohárban.
Legalább az évet kellett volna felírni, lejegyezni a kép hátára.
A hónapot, a napot esetleg mellőzhettük volna, hisz
az évszak visszaköszön a képről. Ezen lomb van, azon hó van.
Legalább az évet, azt kellett volna felírni. Mert most csak
találgatom, hogy hol volt, mikor volt, és hány éves lehettem?
Hol és mikor gyűlt össze ez a társaság? A gyermekek még kicsik.
Jól szórakoztunk? S ki az ott, hogy is hívják? Igen, a szobrász,
akinek a fia színész lett! Itt a képen még csak hároméves lehetett.
S ki az ott melletted? Az emlékezetem kihagy... De hát
eltelt legalább negyven év! Azóta rendszer bukott, vér folyt,
és a történelem folytatódott... Mekkora mulasztás volt, hogy
legalább egy ceruzavéggel nem írtam fel oda a dátumot!
Mert, most már tudom: „A dátumok az idő sziklafalába
vert szegek, kapaszkodók.” Én magam írtam le ezt a minap.
E szegek nélkül nehéz az eltűnt idő nyomába szegődni.
Jó lett volna naplót is vezetni, csupán pár szót lejegyezni
minden este, de most kiderül, hogy csak éltünk önfeledten,
és felelőtlenül, nem gondolván, hogy feledékenyek leszünk...

Ó, üdv Neked FÜLSZÖVETKEZET, aki lehallgattál minket,
és feljegyeztél mindent rólunk! Le kellene utaznom tán
Bukarestbe, hogy kikérjem a lehallgatási jegyzőkönyveket,
azt az iratcsomót! Most utólag elismerem Nektek, ti gazemberek,

hogy jó szolgálatot tettetek, hisz honnan tudhatnám meg, hogy egyszer mondtam valamit, jártattam a számát. Hogy voltam! Fontos volt nektek a számomra banális, hát elfelejtettem... Ó, FÜLSZÖVETKEZET, te csodacég, és ó, ti derék besúgók! Ti tudtátok, hogy az ember mennyire feledékeny lesz, mert esendő, gyarló, ezért kell feljegyezni mindent, amit mond, és lefényképezni őt, miközben kezét nyújt valamelyik gyanús személynek! És ki nem volt gyanús akkoriban? Testvérek voltunk a gyanúban, a lecsóban, a bizalmatlanságban, hát fontos volt jegyzőkönyvbe venni a szót, a legyintést, és gondosan tárolni mindent, hogy a rendszerváltás után meg lehessen ajándékozni bennünket... Hát köszönet neked, FÜLSZÖVETKEZET, és köszönet nektek aljas besúgók, kik sokat tettetek a felejtés ellen! Lám, mi nem voltunk képesek egy-egy fényképre felírni a dátumot sem! Ha nem lettetek volna ti, kérdezem, ki őrizné még az emlékeimet? És üdv nektek is, vámosok, határőrök, kik ritkán, de bepecsételtetek az útleveleinkbe, és most utólag fellapozva ezeket, megfejlthetjük, tisztázhatjuk, hogy hol és mikor léptük át a határt, és mikor tértünk vissza. Mert különben honnan tudhatnánk? És jó, hogy még megvannak az orvosi igazolások, a látletelek, a beutalók, a receptek, a levelek stb.

Ma reggel, amikor borotválkoztam, arra gondoltam, hogy be kár, hogy a tükör elnyelte és nem őrizte meg egyetlen arcomat sem! És a sok falinaptár elhullatta napjaimat, mikor év végén letéptem és eldobtam közémbösen. Arcaimat elnyelte a tükör, napjaimat elhullatta a naptár, a dolgok elfelejtettek engem, és én is elfelejtettem sok mindent, mert beletörődtem az elmúlásba, nem tulajdonítottam jelentőséget a múlt időnek, mert csak a jövőre gondoltam! Csak hullt a múlt, miközben arccal a jövő felé mentem bután. És nem vettem a fáradságot, hogy felírjam a meglévő fényképeinkre legalább a dátumot.

Előveszem a személyimet, és nézem az aktuális arcképemet. Nézem a születésem helyét, a dátumot. Köszönettel tartozom a hivatalnak, hogy még igazolhatom magam! És szeretettel gondolok a rendőrré is, aki igazoltat, és bólint. Aki megnyugtat. Mert elismeri, hogy még létezem. Azt, hogy én vagyok én...

GYERMEKKOR

Iskolakezddéskor jött Szökő bácsi, a tetűporos, a felszerelésével. Sorba álltunk az iskola udvarán, és kezdetét vette a tetűpor kiszórása. Marékkal és valamiféle harmonikával, puffantóval szórta reánk a tetűport Szökő bácsi. Hullt reánk, mint az áldás, hullt reánk bőséggel, a párt egészségügyi politikájának, gondoskodásának köszönhetően.

Nem sokat tudtunk mi akkoriban a tetűről, de akik a háborút megjárták, akik fogságban voltak, sokat beszéltek a tetves világról, és azokról a betegségekről, amiket a tetvek terjesztettek. „Jött a gránát, szöktünk ide, szöktünk oda, és közben tele volt a gatyánk korca tetűvel. Két szuronyroham között tetűt szüreteltünk” – mondotta az öreg Jézus Dénes szomszédunk.

Szökő bácsi nem takarékoskodott a tetűporral, amit DDT pornak neveztek hivatalosan, tudományosan. Amikor telefonon leadta a rendelést a rajonhoz, így szólt: Dé, mint Dicsó! Dé, mint Domokos! Té, mint Tamás! És küldték is neki azonnal az újabb mennyiségeket. Lehet, Szökő bácsi nem is volt párttag, nem is volt ateista, csak harcolt a békéért. Csak harcolt a tetűk ellen. Azok megelőzése volt az elsőrendű feladat, nehogy megjelenjenek, visszatérjenek és csípni kezdjék a

a munkásokat, a parasztokat, akik testvéri egységben munkálkodnak, erőfeszítéseket tesznek egy szép, egy fényes, egy boldog, egy ragyogó jövőért. Szökő bácsi lelkiismeretesen követte a párt útmutatását, és harmonika-szerű felszerelésével puffantotta, nyomta minden irányba a DDT port.

Ahogy mondták, akkoriban nálunkfelé még az Istennek is tetűporszaga volt!

Hanem rövidesen, bizonyára a tetűpornak és az Istennek is köszönhetően, ledőlt a Sztálin-szobor Sztálinvárosban, és a város ismét Brassó lett, anélkül, hogy valaki zajt csapott volna a történelem miatt. Mint amikor úri vagy elvtársias társaságban valaki fingik – nem illik azt észrevenni, kommentálni! Akkoriban tűnt el a tankönyveink első oldaláról Sztálin atyánk portréja. Ugyancsak akkoriban a községi könyvtárunkból eltávolították népünk nagy tanítómesterének a műveit, amelyek egy egész falat borítottak be. Még úgymond szűzek, érintetlenek voltak ezek a könyvek. Keménykötésben adták ki, hogy időtállóak legyenek... Elvitték az egészet egy teherautóval, bizonyára bezúzni. Igen, úgy tűnt, hogy a fergeteges tetűporozás sodorta el Isten segedelmével gyermekkorunk eme korszakát, kevéske enyhülést hozva. Vagyis Szökő bácsi puffantójának köszönhetően a történelem lépett egyet. Mi éppen végeztünk az ábécével, így rövidesen már el tudtuk olvasni a kertek oldalára írt felhívásokat: „Dolgozó parasztok, ne hallgassatok az imperialistákra, hanem lépjetek be a kollektív gazdaságba!”

APÁM IMAKÖNYVE

Apám imakönyve megjárta a világháborút,
átvonult Ukrajnán, eljutott a Don-kanyarig.
Ott lapult, ott vesztegelt a szíve felőli zsebben.

Apám hazahozta épen a bőrét
és az imakönyvét.
Olvasgatni a fronton nemigen volt ideje,
mert a háború eléggé sok elfoglaltsággal járt.
Ima ütközet előtt? Ima ütközet közben?
Ima ütközet után? Ima menetelés közben?

Pedig István tábori püspök
az előszóban olyan szépen szólt:
Fiaim! Vitézek! Forgassátok
szorgalmasan ezt a szép kis
imádságos és énekes könyvet!

Hanem – mesélte apám –
az imakönyvnek megvolt a gyakorlati haszna,
mert – hallotta – sokszor előfordult,
hogy a szív felőli zsebben a golyót kifogta!

Mint örökséget, családi ereklyét, újraköttettem
a golyóálló imádságos könyvecskét.
Gondolom, lepereg a szívem előtt még
néhány éles esztendő...

KÖNYVJELZŐ

Szüleim emlékére

1. Ha könyvem jelent meg, nem mulasztottam el szüleimnek is dedikálni egy példányt. Anyám gyanakvó, félszeg mosollyal nézegette: „Imre, ezt te miéért írtad?” Vállat vontam, mit is felelhettem volna? „Hát csak!” – mondtam somolyogva. „És mit fizettek érte?” – kérdezte anyám, hogy tisztába legyen azzal, megérte-e vagy sem fáradoznom, egyáltalán volt-e értelme annak, hogy „űztem az eszemet”? Kik és miért írnak könyveket? Ez számára rejtélyes lehetett...

2. Az évek során szaporodtak a könyveim a szülői ház tisztaszobájában. Félretéve, megkímélve, akár az ott lévő ünnepi ruhák. Amelyek, ha nem használok, nem is kopnak el... Olvasatlanul ugyan, de tisztességgel megőrizték a szüleim a könyveimet, amelyeket aztán haláluk után visszavettem. Mondhatnám úgy is, hogy visszaörököltem, mintha valamikor csak meghatározott időre adtam volna kölcsön oda nekik...

3. A ház oldalán már ott állt, hogy ELADÓ, amikor elhoztam azokat a könyveket... Arra gondoltam, az új tulajdonos úgyis kidobná az egészet... De az biztos, hogy nem vésetné fel a nevemet a mestergerendára, s emléktáblát sem tetetne a ház oldalára. Főleg, ha felújította ezt a régi házat, netán teljesen újjáépítette... (Legyünk realisták!)

Mert – vallom én is – aki a szülőházáról lemond,
nem érdemli meg, hogy emléke maradjon ott...

4. Jól tudom, a szüleim nem vártak tőlem
az évek során könyveket, hanem azt remélték,
hogy új házat építék majd a régi helyett...
Arra számítottak, hogy folytatom a hagyományt,
az ő életüket úgy, ahogy azt ők elképzelték.
De ez nem történt meg, holott tulajdonképpen
az ő életüket folytattam, csak másutt, és másképp.
Emlékeimet könyvekbe menekítettem?
„Üztem az eszemet?” Viszem a könyveimet,
és visszafojtom a könnyeimet...

MARADÉK

Mindig maradt valamiből valami.
Bokor Feri, a szemközti szomszéd,
koporsókészítő, adott néha egy-egy
gyalult deszkavéget anyámnak. Ami megmaradt,
vagyis kiesett a koporsóból. A fakabátból,
amelyet magára öltött a halott, s elindult...
Lapító lett a gyalult deszkadarabokból,
amiket Bokor Feri adott. Vagy lábasalávaló.
Szükséges tárgy, használható...

Mindig maradt valami valamiből. Maradék.
Vakaru is sült, ha a tekenyőt kivakarták.
És maradt a tésztából mindig
egy kevéske, kovásznak.

Egy darabka mindenből maradt,
egy darabka mindenből jutott.
A koldusnak egy karikós kenyér.
Villányi széna a csűrből a tűzkárosultnak.

Kepe a papnak, adó az államnak.
Néhány garas a templomban
szent Antalnak.

Maradék vagyok magam is,
belőlük vétettem, lettem utód,
aki később el-eligondolkozott azon,
hogyan vajon az öt árpa cipót
miként szaporította meg úgy
az Úr, hogy aztán enni lehetett
adni annyi embernek?!

Belőlük vétettem. Vajon elvétettem?
Kérdezem magamtól most,
amikor ők már nincsenek.

Könyveim mire voltak jók?
Sem lapítónak, sem lábasalávalónak!
Haszontalanul heverték egymáson
a tisztaszobában. (Tiszta bolond!)

A nevem rajtuk mit ért, mit ér?
Nem ér a nevem! – kiáltottam már
gyermekkoromban. Mintha előre
tudtam volna...

Elég a papír, vagy szétrágják az atkák.
„Annak van értelme csupán,
ami romlandó.” – írta Markó.
Csak a le nem bomló szemét lesz
örökkévaló?

TÖBB TWIST NINCS

A kászonaltízi moziterem alkalmas volt
táncmulatságok szervezésére, megtartására.
Rendszerint vasárnap délutánonként népviseletben
ropták ott a táncot a leányok, a legények.
Húzták a zenészek a csárdást, a keringőt, a tangót, a gólyát...
Csak bőjt idején szünetelt a táncmulatság.
Hanem a kollektivizálás után, akik elvégezték az
általános iskolát, nagyjából mind elmentek tovább tanulni,
líceumokba, szakiskolákba. Brassóba, Székelyudvarhelyre,
Kézdivásárhelyre, Sepsiszentgyörgyre, Csíkszeredába,
és persze, a közeli Csíkszentmártonba.
Vakáció idején különböző egyenruhákban
tetszelegtek, feszítettek a diákok a falu között.
Mint akik máris kikupálódtak a paraszti sorsból.
Aztán találkoztak a moziteremben megszervezett
diákbálban, amit zsúrnak, elvtársias összejövételnek
neveztek akkoriban, s ahol már divatos zene
szólt, és ahol már divatos táncokat jártak.
A twist volt éppen napirenden.
A terem egy hangyabolyhoz hasonlított.
Hanem egyszer csak belépett az ajtón F. Bandi bácsi,
és elordította magát: TÖBB TWIST NINCS!
És azzal bevágott középre egy literes üveget,
amely darabokra tört. Repültek szanaszét
az üvegszilánkok. Félbeszakadt a zene, a tánc.
Ott voltam én is lemerevedve, és eltűnődtem azon,
hogy ez az ember, aki valami hivatalnok-féle volt
a deszkagyárnál, jövevény, aki oda szállt,
vagyis oda nősült, és mindig a vizek partját járta,
szeretett halászni, de soha életében
nem húzott magára székely harisnyát,
nem öltözött népviseletbe, akit soha táncolni
sem látott senki, most mégis, lám, miután kiitta
az üvegből a pálinkát, síkra szállt
a hagyomány, a népi kultúra védelmében...

Bartha György

KEGYELEM

Mert gondoljuk csak meg jól:
minden új tanévben ugyanaz a szöveg;
beleállni és forgatni a mókuskereket;
az alany és az állítmány és a határozók,
a jelző és ugyanazok a szófajták,
és Petőfi és Arany, és ugyanaz az egy tömbből faragott,
szilárd jellemű Toldi, és ugyanaz az igazságos Lúdas Matyi,
aki az ártatlanul elszenvedett verést háromszor torolja meg.
És a többiek...

És előről kezdeni minden szeptemberben.
És ez így folytatódik minden tanévben, hosszú évtizedeken át.
Negyvenvalahány évig is, ha van némi szerencséd.
Hát nem egy örület!

Ha ne lettetek volna TI: a hozzáadott érték,
a nyílt tekintetek, az igazak, a romolhatatlanok,
a csintalanságokban is feddhetetlenek.
Mert ha becsuktuk az osztály ajtaját:
ott bent egy külön világot teremtettünk magunknak.
Nem szólhatott közbe se hatalom, se politika, se társadalmi rendszer.
Ahol egyenlőek lehettetek, mint soha az életben ezután.
Egyetlen igaz bíránk volt csak jelen: a tiszta lelkiismeret.
Igen, ott, ebben a teremtett világban
romlatlan szemetek meglátta a rejtett jelentéseket.
Mennyi öröm! A felfedezés mily sziporkázó görögtüzei!
Hogy lehetett örülni a szépnek, jónak és igaznak!
Amelyet aztán az osztály falain kívül így, együtt hiába kerestetek...

Óh, Istenem, mivel érdemeltem ki ekkora kegyelmet?
Hogy évek múltán, most, amikor lassacskán semmim se marad,
halál elleni áfiumként mindezt felidézhetem.

Horváth Eve
[A CIGÁNYOK KÖNNYE]

A cigányok könnye kitágult,
mint egy bolygó.
Űrszemét potyogott
az udvarra,
több generációs álmok.
A kerítésen tarka szőnyeg,
varjúcipő a lábon.
Egy hangfalból
tájak szólnak,
dombok és völgyek
hegedülnek,
gitározik a csermely.
Az apának vasból az arca,
ráncai lekonyulnak,
mint a harcsabajusz.
Ebéd utáni szieszta, bagó.
A verandán tyúk kapirgál,
töpreng a morzsák felett,
majd hirtelen lárma robban,
tányércsörömpölés, jajongás,
szomszédok rohannak át,
megérkezik a mentő,
az asszonynak torkán akadt
egy ki nem mondott átok.

VASÁRNAPI ŰRSÉTA

Mint a leomlott bazár, amit vihar
rakott odébb. Olyan ez a hét is.
Kettő planétát került meg a gép,

míg végre kicentrifugált. Hangja
szuperszonikus, mondhatni:
sugármeghajtású, és a ruhák
olyan tiszták, akár a Krisztus.
Egész nap kócosnak lenni
micsoda luxus, aztán továbbkócolódní,
az úrutazásra készen.
Igazán polgári szokás
a pamlagon újságot olvasni,
járatni valamely lapját a Holdnak,
annak a kiadónak, ami egy kicsit
sznob. Így a szokások összeadódnak,
a vasárnapi fürdés egészen más lesz,
kádban lebeghetsz hosszan,
a vizedbe sókat szórhatsz.
Alkalmassá váltál arra,
hogy végre kilőjenek.

A HOSSZÚ PERCEK RÖVIDSÉGE

Sötét hajában csillagok, bolygók, néhány
színesen villódzó repülőjárat, például Pekingből
Budapestre, alatta utcai kivilágítás, arcbőrének
minden pórusa egy lakás, ahol kutyát vagy macskát
tartanak. Tekintetében örvény, világot elnyelő,
kerengő, szédítő rulett, remegve áll meg valamelyik
szelvényen a kicsi csontgolyó. Hogy minden
érintkezés egy végtelen alábukás, mámornyelés,
fuldokló élvezet, delfinek hullámozása! És a csók.
Mint belelovagolni a Napba! Függőágyon óriás szitakötők
szárnyaiba csomagolva lebegni.
Egy apró öbölben aztán kiköt a csónak.
Elomló beszédfoszlány, kókusz koppanása, színes-
inges fieszta. Lelkek lubickolnak átlátszó türkizekben.
Na, és milyen halak? Ők az égen úszók, akik vissza

sohasem térnek.

A kert a szívbe nyílik, hirtelen kapavágások, robajló,
pattogó tüzek, és elrejtett mellékutak, bezárt
kislakok, talán a szerszámaid, vagy egy piros gombot
őriznek ezek a viskók, de a polgári villa, az aranyos
pohárkészlet pompázva hívogat, millió ablaka nyitva.
És a szék, amire ültet. A házfalak sokféle hangon
tudnak megszólalni. A keleti kávé pörkölő, fülemülét
utánzó, a déli fal virágok nyelvén beszél, a nyugati
ásítózva döngicsél körbe, az északi pedig
gyanakvó, felhorkan a neszekre, akár a farkas.
A szeretet időkapszuláit nyelve az örökélet is
rövidnek bizonyulhat.

*Lovak a vízparton, 1930 körül
(pasztell, papír)*

Sántha Attila

APÁM BÚTORAI

Apám asztalosnak tanult,
az oklevele ma is megvan,
'43-ban ő faragta ki
a felsei népház székelkapuját
a legelső Haszmann terveiből.
Anyám sokáig még azt is tudta,
ki volt az a másik tanuló,
akivel ketten ezt megcsinálták,
de elfelejtettem, mert meghalt,
ezt ő tartotta számon.

Elég az hozzá, hogy apám
a fánál a lovakat jobban szerette,
bennük fedezte fel az élő erezetet.

A házba való új bútorokat
is mással csináltatta,
ő inkább jönni-menni szeretett,
amíg el nem vették a lovait.

De még nem vették el:
talált egy fenyőt,
mely mintha az évig érne,
tetejében fenyőmadár lakozott,
csőrében szalmaszál.
Ahogy kell, télen,
holdtöltekor kivágta,
a fenyőmadár a fán hiába
verdesett s tiltakozott.
Szárította három évig,
majd odaadta az asztalosnak,
az feldolgozta, bútor lett belőle.

Több év múlva egy éjjel
kettébe szakadt az asztallap,
akkorát robbant, mint egy ágyú.
Mérgelődött apám az asztalosra,
biztos, a deszkát kicserélte.

Találkozott a legelső Haszmannal,
ki a rovást erősen üzte,
aszondták róla, hogy tátos,
s említi neki, nē, hogy' járt.
Kérdi az öreg,
a fán a madarakat nézted-e meg,
mert ha azon fenyőmadár ült,
akkor nem érett meg a kivágásra.

Látni láttam, le es hullt elém,
tátongó szívében szögesdrót,
csőrében szalmaszál.

S neked nem esett le semmi? –
kérdezte a legelső Haszmann.

Most, hogy mondja, mintha –
válaszolt apám, hogy ne sértse meg,
mert ennek es elmentek otthonról.

Kerékgyártó István

FECSKE MILÁN ÉLETE, JÓSORA
ÉS VISZONTAGSÁGAI*

– Mit csináltál, te rohadék! – üvöltötte egy rekedt férfihang. – Gyertek, nézzétek, mit csinált! Jöjjön mindenki, akinek kedves ez a tó!

A víz messze vitte a hangot, az összes horgász rögzítette a botját, és szaladt a hang irányába.

Az elsők között értünk oda Zsák Bercivel, és láttuk, hogy Cékla bácsi egy ismeretlen ember horgászmellényébe kapaszkodva üvöltözik, rázza a férfit istenesen, akinek az arca olyan fehérre vált, mint a süllő zsenge húsa. Cékla bácsi arca pedig olyan vörös, mint a haja, és úgy üvölti:

– Megölted az egyik óriásunkat, te ganyé!

Ekkor vettem csak észre, hogy egy hatalmas hal hever a földön. Pontosabban csak a fele, derékon alul a méretes farkával, mert a feje és a felsőteste fölszeletelve egy hűtőládába dobva.

Az érkezők már vizsgálták is a ponty farkát, ahova a jeleket rótták, aki először kifogta. Több ilyen óriás is élt a vízben, melyeket már nemegyszer kifogtak, és bár ezt nem szabadott volna, de a farkukon jelzést vágtak, hogy legközelebb megismerjék őket. El is nevezték ezeket: Dugó, Kövér Rózsi, Mobidiki, Pufóka voltak a legismertebbek. Ha néha kifogták valamelyiket, kiakasztották a horgot a szájából, fertőtlenítették a sebet, lemérték, lefényképezkedtek vele, aztán visszadobták.

Végül Paragráf megszólalt:

– Kövér Rózsi meghalt. És ő a gyilkosa! – mutatott a sápadt férfire.

Lassú, vészjósló hangon mondta ezt, amiben bőven volt gyakorlata, hisz sok éven át a városi törvényszék bírójaként működött.

A többiek döbbenetben álltak, néhányuknak könny szökött a szemébe. Vagy mert már kifogták Kövér Rózsit, már tartották a karjukban a fotózásnál, mint egy büszke vőlegény a menyasszonyát, vagy mert régóta erre vártak. De most már vége, többé nem kerülhet horogvégre a kapitális ponty, a drága Kövér Rózsi.

* Részletek a könyvhétre megjelenő pikareszkregényből.

A néma gyász fájó percei után elsőként Sziréna, a nyugalmazott rendőr szólalt meg.

- A kurva nénikédet, aki Sanghajban volt rúdugró! Hát nem tudad, te meszespofájú majom, hogy vissza kell dobni? Lefényképezni, aztán visszadobni.

- Le-fény-képeztem - hebegte az ember, aztán körülnézett, és remegni kezdett, ahogy látta az egyre fokozódó lincshangulatot.

- Honnan jöttél ide, te gecimadarász? - folytatta a kihallgatást Sziréna.

- Tolnából - nyögte a férfi.

- Tolnából - ismételte undorral Sziréna. - Aztán miért nem dobtad vissza, miért daraboltad fel Rózsit, te bűdös lótetű? - kiabálta a nyugalmazott nyomozó, és amikor nem kapott választ, maga felelt a kérdésére. - Csak nem azért, mert egyben nem fért bele a kibaszott hűtőtáskádba?

A férfi megadóan bólintott, mire Sziréna a háta mögé került, a hóna alá nyúlva átkarolta a mellét, és odaszólt Göthösnek, a nyugalmazott cukorgyári villanyszerelőnek.

- Gyere, fogd meg a lábát!

Fölemelték a férfit, és megindultak vele a stéghez vezető pallókon. Óvatosan egyensúlyozva, nehogy idő előtt a vízbe essen. Mi, többiek meg követtük őket. Amikor a stégre értek, ringatni kezdték a testet, miközben a férfi némán tűrte ezt.

- Egy, kettő, hááá-rom - mondta Sziréna, és bedobták a tóba Kövér Rózsi gyilkosát. Ott már vagy két méter mély volt a víz. A férfi prüszkölt, kapálózott, Göthös meg utána szólt.

- Tanulj meg a víz alatt élni, mert Rózsika helyett ezután téged fogunk ki. Aztán ha szerencséd van, visszadobunk, ha nem, akkor feldarabolunk.

A társaság megindult kifelé, mi a menet végén haladtunk Zsákkal, s mire partot értünk, láttuk, Szirénáék már a fickó botjait pakolják össze. Mind a hármat. Pepe kocsmájába kerültek, ahonnan kölcsön lehetett venni őket, ha valakinek éppen gondja volt a saját szerelékével.

Göthös az idegen bojlis zsákjából kivett egy sárga gömböt, és szagolgatni kezdte. Ekkor mászott ki az ürge a vízből, de nem mert odajönni a holmijáéért, hanem beült a Wartburgjába és elhajtott.

- Nézzétek, ez a Rózsi-gyilkos kurafi milyen csalit használ! - kiáltotta Sziréna.

Mindenki szolgolgtatni kezdte a bojlikat, végül Paragráf kimondta az ítéletet:

- Ennek banánszaga van. Ez a tróger banánt gyúrt a bojliba.

Mindenki zsebre vágott egy illatos gömböcskét, és már gondolatban gyúrta is magának a dögszagú csalik helyett ezt az újfajta banános bojlit, amivel ilyen gyorsan kifogta ez az anyaszomorító Rózsikát.

Én meg a gyilkos szájába pakoltam az összes halmaradványt, a táskából az aprókat, a földről meg azt a nagydarabot. Ekkor vettem észre a hal belsejében a haltejet. Odaléptem Paragráfhoz, és a fülébe súgтам:

- Ebben a halban nem ikra, hanem haltej van. Rózsi nem lány, hanem fiú volt.

A nyugalmazott bíró arca elsötétült, aztán némi tűnődés után súgva válaszolt.

- Rózsi lány volt. Mindenki így ismerte, így fogta ki, vagy ilyenként szerette volna kifogni. Nem gyalázzuk meg az emlékét. Értve vagyok?

- Értve - feleltem, és Rózsi alsó felét a többieknek hátat fordítva a tó partjára tettem, és a haltejet, szegény Rózsi belével együtt, kitéptem a hasából. Majd férfiassága nyomait a nádas közé hajítottam.

Aztán a botokkal együtt Pepe kocsmájához indultuk. Én elől, a szákban a megboldogult földi maradványaival. Szomorú, néma temetési menet volt ez.

Aztán a kocsmá előtt, mikor már pohárral a kezében álldogált a gyászoló közönség, megjelent Teróka, aki egy nagyobb villa szerszámokkamrájában lakott, mióta a baromfifeldolgozóból kirúgták, mert részegen folyton a belező asztal alá esett. Kisebb alkalmi munkákból élt, napközben elég rendesen tett-vett a házak körül, de délután négykor már vitte is az aznapi keresetét Pepe kocsmájába.

- Hú, mekkora hal! - lökte meg a szákot, amit a bejárat melletti nyárfa ágára akasztottam. - Hozzátok a bográcsot, főzök nektek egy isteni halászlét!

- A Kövér Rózsiból? - kérdezte döbbenet Cékla bácsi.

- Hát ebből a jó nagy halból - lökött megint egyet a szákon Teróka.

- De ha gondoljátok, meg is süthetjük itt kint a vasplatin.

- Hülye vagy, Teróka? A Kövér Rózsi a legderekabb sporthal volt. Nem egy sütnivaló keszeg - mondta ki a verdiktet Paragráf. - Megadjuk neki a végtisztességet, illően eltemetjük.

És ha a bölcs bíró így rendelte, akkor így is lett. Csinos kis sírhantot kapott a nyárfa alatt a ponty, melyen bádogtábla hirdette:

**Itt nyugszik Kövér Rózsi,
a legderekabb sporthal.
Elhunyt 28 kilósan.
Emlékét megőrizzük.**

Egy tavaszi szeles délutánon, mikor kimentem a tóhoz, de a szokott helyén nem találtam Zsák Bercit, pedig megbeszéltük, hogy ott lesz, benéztem Pepe zugkocsmájába. Még a fröccsömet sem ittam meg, amikor berontott Zsák, és ahogy mindig szokta, harsányan elkiáltotta magát:

- Félre innen, hitvány népség, megjött Berci, a szépség!

De már jó ideje senki nem nevetett ezen, még csak a fejüket sem emelték föl. Berci hozzám lépett, és a fülembe súgta:

- Gyere ki azonnal! Itt nem mondom, nehogy meghallják és lenyúlják az évszázad ötletét ezek az alkeszek!

Nyugtalanul ráncigálta a karomat, és már húzott is kifelé.

Az ajtó előtt azonnal rákezdett:

- Milán, befutott hozzánk is a kapitalizmus vonata! Hallod? - tette tenyerét a füle mögé. Ekkor elnyújtott dudaszó harsant a főút felől.

- Már sípol is, hogy fölszállás, indulás! Nekünk is fel kellene rá kapaszkodnunk, különben lemaradunk, és akkor mit mondunk majd az unokáinknak. Hogy azért vagy te ilyen csóró kisunokám, mert a nagypapi balfasz volt, és nem szedte meg magát, amikor lehetett?

- Zsák, nekünk gyerekünk sincs, hát miféle unokákról beszélsz te? Az meg nem vonatsíp, hanem a répaszállító billencs dudája volt. Arra akarsz felkapaszkodni? A cukorgyárba akarsz menni répaszeletet lapátolni?

- Ne légy kishitű, Fecske! Alapítunk egy káeftét, és vállalkozók leszünk. Egy kis sajátérő, a többit meg adja a bank. Kisvállalkozói hitelt kapunk, és onnan már nincs megállás. Gazdagok leszünk, ecsém!

Egy nem túl távoli telekhez vitt, és mint egy hadvezér a meghódított területre, széles mozdulattal rámutatott:

– Itt a mi jövőnk, Milán!

Meresztettem a szememet, de csak egy gazzal benőtt üres telket láttam.

– Valami kincs van itt elásva? Vagy aranybánya van alatta? – kérdeztem.

– Majdnem! De nincs elásva, azt kell hasznosítani, amit itt látsz, ecsém. De okosan.

– Na, jól van, Zsák, nem nézegetem én ezt a gatz, megyek vissza Pepéhez. Elég mára a hülyeségeidből.

– Nem gaz ez, ecsém! Hanem értékes takarmány!

– Esteleg szamaraknak vagy kecskéknek, de azok egy nap alatt föl zabálják. Miről beszélsz, Zsák?

– Sokkal kisebb állatokkal etetném én ezt!

– Kisebbekkel? Bogarakkal vagy egerekkel? Zsák, menjél és horgásszál! Attól majd megnyugszol – mondtam neki, és otthagytam, de utánam kiáltott.

– Csigákkal, Milán! Csigafarmunk lesz!

Elhadarta a tervét, miközben sétáltunk vissza a kocsmába.

– Egy évre bérbe adják nekünk ezt a földet. Itt egy brosúra, amiből kitanulhatjuk a csigatartás csínját-bínját. A cégüknél megvehetjük a pici csigákat, aztán csak ki kell ide rakni őket, nem bőgnek, nem bégetnek, csak zabálnak. A tenyésztidőszakban a súlyuk negyven százalékát is befalják naponta. Milán, az olyan, mintha te holnap reggelitől vacsoráig harminc-negyvenkilő mákostésztát meg gulyáslevest burkolnál be. Nem semmi, mi?

– Ha meg ennyit zabálnak, akkor mit adnánk nekik enni?

– Hát itt ez a sok gaz. – Itt elgondolkodott, aztán lapozgatta a füzetet.

– Ha meg ez nem elég, akkor imádják a különféle zöldségeket és gyümölcsöket. Káposztát, sárgarépat, almát meg a görögdinnyét is.

– És akkor kiadsz egy rakás pénzt ezekért a drága gyümölcsökért, zöldségekért?

– Szerintem megegyezünk néhány zöldséggel, hogy a már romló cuccot, amit úgyis kidobnának, elhozzuk tőlük. Hát ezeknek a csigáknak szerintem mindegy. Beburkolják ezek a rohadtat is rendesen.

- Szóval itt ez a gaz, nekünk meg csak a rohadt zöldséggel lenne dolgunk - mondtam, mert kezdett érdekelni a dolog. Emlékeztem rá, hogy a franciáknál milyen drágán adták az éticsigát.

- Meg az öntözéssel. Mert a csiga csak a nedves helyeket kedveli. Ráadásul, amelyik levélen már csíkot hagyott, arra nem csúszik rá még egyszer.

- Az anyja finnyás természetét - csodálkoztam. - Aztán honnan lesz vizünk?

- Hát, ez az. Kell egy kutat fúratnunk.

- Nekünk? Kutat fúratni?

- Nyugi, itt csak néhány méter csövet kell letenni a kútfúrónak. Olcsón megcsinálják, már beszéltem is eggyel.

- És mindezt miből? - tettem föl a kérdések kérdését, mert rossz sejtelmeim voltak.

- Mondtam már. Vállalkozói hitelből! - vágta rá Zsák, aztán halkán hozzátette - a saját erőt meg te tennéd le, aminek a felét majd a haszonból visszafizetem neked.

Nem szóltam semmit, csak a fejem csóváltam, és már bántam, hogy elmondtam Bercinek, hogy egy ázsiai útra gyűjtök, és már rendesen akad félretett pénzem. Hát erre fájt most a foga. Elkértem a csigaoktató füzetet, és azzal vágtam el a közös üzletünkről folyó beszélgetés fonalát, hogy este átnézem, és majd válaszolok neki.

És valóban, a füzet alapján nem tűnt túl nagy ostobaságnak a csigafarm. A csigahús rendkívül egészséges, fehérjetartalma magas, zsírtartalma nagyon alacsony, de jól használható a gyomorfekély és légzőszervi betegségek gyógyítására is, telített zsírsavtartalma pedig megelőzi a koleszterinlerakódást. Jó a piaca, Franciaország és Olaszország bármennyit át tud venni, és a növekedéscsigákat adó cég a termés fölvasárlását is szavatolja.

Na, Milán, föladta most neked ez a hobbant Zsák a nagy kérdést! Vagy elindulsz a tőkések rózsaszirmokkal fölhintett útján, vagy maradsz kényelmes életű naplopónak, aki annyit azért összeügyeskedik magának, hogy hátizsákos csavargóként rendszeresen nekivághasson a világnak.

Akkor is ez járt az eszemben, amikor belépett Mekk a kocsmába. Kért a pultnál egy unikumot meg egy sört, és letelepedett az asztalomhoz.

- Mekk, hány kecskéd van neked? - kérdeztem.
- Harminckettő - felelte.
- És miért pont annyi?
- Mert négy-öt kecske csak arra jó, hogy ne kelljen a boltba menned tejért. Tíz-húsz jószág tejéből már jut a szomszédnak, barátnak is, de pénzt még mindig nem hoz. Ötven kecskén már van némi haszon. Tej, sajt, abból már meg lehet élni.
- Akkor miért nem ötven van neked is?
- Mert annyit egyedül nem tudok ellátni. Ötvenet házaspárok tartanak.
- Akkor miért nem nősülsz meg?
- Mert akkor már az asszonynak is lehetnek igényei. És ki tudja, mekkorák? Lehet, hogy akkor már száz kecske kellene. Megszakadhatnék a munkában.
- És elég az a harminc?
- Éppen hogy csak. Szűkösen - felelte, és magába döntötte az unikumot.
- De látom, piára azért telik.
- Arra igen - mondta, és beleivott a sörébe.
- Te, Mekk, ha felfogadnál valami olcsójánost segédednek, akkor akár száz kecskét is el tudnátok látni, nem?
- Meglehet - felelte.
- És akkor lenne hasznod. Abból tudnál még százat venni, azon meg építhetnél egy nagyobb karámot. Nem?
- Meglehet - bólintott.
- A tudásod megvan akár egy ötszázkecskés farmhoz is, nem? Megint bólintott.
- Akkor már vehetnél egy kistraktort a szénaszállításához. Lehetne négy-öt embered. És akkor már alig kellene dolgoznod.
- Meglehet - mondta.
- Akkor jöhetnél ide a Pepéhez, amikor csak akarsz.
- Na, hát éppen ezt csinálom most. Akkor meg minek az a sok igrkezet, munka - rántotta meg a vállát.
- Én meg nem tudtam mit mondjak erre.
- De mégsem tanultam Mekktől, mert ráálltam, hogy belevágok Zsákkal abba a csigabizniszbe. Leteszem a saját erőt, ami a banknak

kell a hitelhez. Ez pont a félretett pénzem egyharmada volt, amit persze nem mondtam Zsáknak, mert akkor többet énekel volna ki belőlem.

De akadt azért némi gond. Valami gazdaviszgát kért tőlünk a banki ügyintéző, mert csak olyanok kaphattak mezőgazdasági vállalkozáshoz hitelt, akik pecsétes bizonyítvánnyal igazolták, hogy elvégezték az aranykalászos gazdatanfolyamot, vagy mi volt a neve annak az időpocsékló pénzlehúzásnak. Zsák félrehívott ott a bankban, és a fülembé súgta.

- Milán, akkor te elvégzed ezt. Te már főiskolára is jártál, a kisujjadból kirázol egy ilyen tanfolyamot.

- És akkor csak nekem lesz papírom, és egyedül veszem fel a hitelt. Így gondolod?

- Hát, ha nincs más lehetőség - rántotta meg a vállát.

- De van. Jössz te is a tanfolyamra.

Mivel a környékünkön legközelebb csak ősszel indult a képzés, hát egy alföldi kisvárosba mentünk, ahol már a következő héten kezdhettünk. Kivettem a postán egy hét szabadságot, mert addig tartott a tanfolyam. Zsáknak persze nem volt ezzel gondja, egy ideje sehol se dolgozott.

Pirospozsgás izmos legények voltak az osztálytársaink, aztán akadt két lány is, egy apró kis ugribugri, meg egy akkora némbor, aki hiába dobta volna be az utcai mérlegbe a kétforintost, nem akadt volna neki szám a mérőkarikán.

Az első órán elmondták, megtanuljuk majd az istállómunka alapjait, hogy hogyan működjünk közre a pároztatásnál, készítsünk fertőtlenítő oldatot, ápoljuk állatainkat, fejjük őket géppel, tartsuk karban az erő- és munkagépeinket. És még számtalan olyan készség elsajátításával kecsegtettek bennünket, amire nekünk a csigáinknál semmi szükségünk nem lesz.

Mindjárt az első órán munkacsoportokat kellett alkotnunk.

- A páros ujjú patások gazdái ide jöjjenek, a páratlan ujjúaké meg oda - mutogatta az oktató.

Néhányan azonban - köztük a két lány is - egyik helyre se mentünk.

- Ja, a baromfitenyésztők ennél a pultnál dolgoznak - intett felénk.

Végül csak mi maradtunk középben Zsákkal.

- Uraim, maguk miért nem csatlakoznak valamelyik csoporthoz? - kérdezte az oktató.

- Mert se nem patások, se nem kapingálók a mi jószágaink - felelte hetykén Zsák.

- Csak nem méheket tartanak majd?

- Nem. Azoknak is van lábuk. A mi jószágainknak nincsen lábuk - mondta Zsák flegmán, miközben egyfolytában rágógumizott.

Ekkor már mindenki minket nézett, látszott, el se tudják képzelni, hogy miféle jószágokat tenyésztünk mi majd.

- Kérem, a növénytermesztőknek külön tanfolyami osztály indult. Mi itt csak állatokkal foglalkozunk - lett egyre ingerültebb a fickó, miközben jobbjával barna köpenye gombját csavargatta.

- Mi is - bölintott Zsák. - Mi is állatokkal kívánunk foglalkozni. Csak azoknak nincsen lábuk.

- Akkor hogyan változtatnak helyet, mert ugye az állatok képesek erre? - kérdezte az oktató, majd a gombjára nézett, ami a kezében maradt. Ekkor hozzátette - ha csak nem vízben élnek.

- Nem vízben élnek. Hanem a fűben sétálgatnak.

- Láb nélkül! - kiabált most már a szakoktató.

- Igen - emelte föl Zsák is a hangját. - Ugyanis csúsznak, kérem. De mindig másik csíkban, ugyanoda soha nem csúsznak vissza.

Persze azért engedte meg magának, hogy ilyen pimasz legyen, mert a tanárnak is érdeke volt, hogy maradjunk. Borsos árat kértek tőlünk az okosításunkért, főleg majd a vizsgáért. Bercinek meg amúgy sem kellett a szomszédba menni egy kis pofátlanságért, hát most, hogy először lehetett fizetős vendég egy iskolában, kihasználta ezt.

De nekem nem nagyon tetszett Zsák gizdasága, hát közbeléptem.

- Bocsánat, tanár úr, a barátom nem volt elég érthető. Mi csigákat szeretnénk tenyészteni. És csak azért kell az a papír, amit itt kapunk, hogy hitelt vehessünk föl.

- Értem - felelte a férfi. A gombját a köpenye zsebébe csúsztatta, és többet nem szólt hozzánk. Az egész tanfolyam alatt.

Az órákon a Rámájánát olvastam, mert Indiába készültem, ezért tehenek, disznók és csirkék helyett majmokkal, medvékkel és ráksaszákkal, a gonosz démonokkal foglalkoztam. Egyszer mellém lépett az oktató, fölemelte a könyvem, és megnézte a borítóját. Hosszan bámulta Ráma királyt, meg a szépséges Szítát. Láttam,

megkérdezte volna, kik ezek a színes ruhába bújt fura figurák, de aztán tartva magát a velünk, csigatenyésztőkkel fennálló némasági fogadalmához, csak annyit mondott:

– Hm – aztán visszatette a könyvet, én meg olvastam tovább.

Zsák az órákon nagyokat ásítózott, néha kihúzta a rágógumiját, vagy felfújta, hogy jelentős pukkanást hallatva szétdurantsa. Máskor meg a padra hajtotta a fejét és aludt. Mert fáradtak voltunk. Az éjszakák miatt.

Ugyanis kétágyas szobákban laktunk a kollégiumban, és már az első este összebarátkoztunk a két csibetenyésztő lánnyal. A vacsoránál a szomszéd asztalnál ülték, mi meg szemezni kezdtünk velük, amit a lányok jól fogadtak. Láttuk, néha elnevetik magukat, és egymás fülébe sugdosnak.

Zsák rám nézett.

– Sorsolás vagy magassági szabály? – kérdezte.

Az utóbbi azt jelentette, ha találkozunk két lánnyal, és akad némi esély egy kis hetypetyére, akkor, mivel ő az alacsonyabb, a magasabb lány az enyém, a másik meg az övé. Ez persze gyakran nem működött, mert ha egy csúnya pici mellett volt egy csinos magas, akkor hiába erőltettem a dolgot, ő kifarolt belőle. Persze el kell ismernem, fordított esetben akadt, hogy én tiltakoztam az ismerkedés ellen.

De most másról volt szó. Mindkét lány csinosnak tűnt, attól eltekintve, hogy nem csak magasabb volt az egyik, hanem valóságos óriás. A természet mindenből jóval többet mért ki neki, mint amennyi egy nőt rendszeren megillet.

Erősen törtem hát a fejem, hogy elfogadjam-e a magassági szabályt, de aztán elképzeltem, hogy ez a nálam vagy tíz centivel alacsonyabb Berci mit kezdhethetne ezzel a monstrummal. Ha ölébe veszi a lány, az úgy fog kinézni, mint a kitett gyerek a nagykapuban. Meg aztán izgatott is ez a töméntelen hús, mert el kellett ismernem, hogy az a sok, amit kapott a teremtőtől, szép arányosan oszlott el rajta. Nem volt neki se nagy hasa, se nagy koffer fenéke. Illetve volt, de úgy, hogy mellette minden más is nagyra nőtt.

– Legyen a magassági szabály – mondtam nagy sokára Zsáknak, aki, úgy láttam, igencsak megkönnyebbült, mert nyilván ő is elképzelte magát az óriásasszony karjaiban.

Nagy udvarlásra nem került sor. Még aznap este hozta is Diána – mert így hívták az én vasgyúrómat – a holmiját a szobámba, ahonnan éppen Berci igyekezett kifelé a bőröndjével. Összeütköztek az ajtóban, amitől úgy pattant le Zsák a lányról, mint a flipper kis acélgolyója a nagy kerek rugós akadályról, csak nem csilingelés hallatszott, hanem Berci kiáltása:

– A kurva életbe!

Mikor föltápáskodott, összenéztünk, és láttam a szemében, hálás nekem, hogy elfogadtam a magassági szabályt.

Diána kedves volt, forró és puha. Jó volt belébújni. Mikor a melle közé vett, és combjával átkarolt, azt mondtam magamnak: Na, fecske, hazaértél a te pihepuha fészkedbe. Olyan itt neked, mint fióka korodban. És alig akartam kibújni onnan. Persze néha azért előjöttem, és kényeztettem azt a nagy testet, ahol csak kellett. Nem mondom, hogy szívesen sétálgattam volna karonfogva Diánával szülővárosom főutcáján, de hogy a takaró alatt olyan volt vele, mint a hetedik mennyországban, az szentigaz.

Még az első összebújásunkkor próbáltam megtudni, hogy mégis, mekkora testtel bútoroztam én itt össze erre a néhány napra. Csupán, hogy később elmondhassam: Én bizony egyszer ennyi meg ennyi kilós óriásasszonynak is rendesen a kedvére tudtam tenni. De bizonytalan voltam benne, hogy szabad-e ilyet kérdezniem tőle. Mi van, ha megsértem ezzel. De csak nem bírtam magammal, két ütközet között, mikor szokás szerint a forró húsfészkembe fúrtam magam, kiszóltam onnan:

– Drága hölgy, szabad-e az iránt tudakolóznom, hogy valójában hány kiló gyönyörűséggel hozott össze a jósorsom?

Nevetett, aztán hetykén felelte:

– Szabad.

– Akkor?

– Találd ki!

Na, Milán, most vagy te a hétfenekű bajban. Hát mi illik ilyenkor? Saccoljak alá? Vagy fölé? Mi esne neki jobban? De nem jutottam magammal dülőre. Végül úgy döntöttem, mondok neki egy szép kerek számot, aztán majd meglátjuk, hogyan tovább.

– Száz? – suttoztam.

– Neeem – felelete.

– Több? – kérdeztem óvatosan.

- Ühüm - bólintott hamiskásan.
- Százöt?
- Ü-ü - ingatta a fejét.
- Több?
- Több - súgta és kacsintott egyet.

Ötkilónként emeltem a tétet, de ő csak ingatta a fejét, hogy ü-ü, ü-ü.
Végül százhuszonötnél azt mondta:

- Bingó!
- Hát ez nagyszerű! Mostantól ez a kedvenc súlycsoportom - feleltem, és énekelni kezdtem:

*Nézd meg ezt a nőt
Csinosnak mondható
A szeme tiszta kék
És a haja szép
A természete jó
Szerény és szelíd
És évek óta már
Csakis terád vár*

De a következő versszakot, amit kellemetlen dallammal gonoszkodva énekelt egy másik hang a dalban, már csak magamban dúdoltam, mert az így hangzott: *A nő kövér! Kár, hogy a nő kövér! Sajna ez a nő kövér! Juj, a nő kövér!*

- Mi ez? - kérdezte Diána.
- Egy régi L'art pour l'art szám, nem ismered?
- Nem. És tudod tovább is?
- Tudom - feleltem, és folytattam a kihagyott versszak után a lágy dallamú részt:

*Pedig hidd csak ám!
Olyan kulturált
De nem túl komoly ám
Derűs és vidám
Főzni is tanul
És mosdik rendszeren*

*Egy ilyen feleség
Több mint nyereség!*

– Nagyon vicces. És igaz is!
– Szerintem is – feleletem, és magamban folytattam a befejező részt. *A nő kövér! Ez a nő kövér! Fúj, ez a nő kövér! De miért ilyen kövér ez a nő?* De nem értettem egyet ezzel a versszakkal, mert az együttlétünk minden perce nagyszerű volt Diánával.

Különösen azok az orgazmusok utáni fészekbenbujásaim! Ívbe hajlott a teste, tarkómat a mellei közé szorította, lábával, karjával átkarolt, fenekemen éreztem ágyéka forróságát, miközben egyszerre lélegeztünk. A világból csak ő maradt nekem. Mintha az anyaméhben pihentem volna. Megszűnt az idő, a tér, csak azt éreztem, hogy együtt pulzál a testünk, talán még a szívünk is egyszerre vert.

Egy ilyen boldog összebujásunkkor megkérdeztem tőle, hogy ezzel a nagy erejével akár ökröket is tarthatna, miért éppen azokat az apró jószágokat választotta. Ő ekkor a kezéből gömböt formált, belesett, aztán egy rést engedett, hogy én is bekukkanthassak.

– Így szoktam fogni, a pelyhes, sárga kiscsibéket. Azok meg a puha pihéjűkkel csiklandozzák a tenyerem, és érzem a forró kis testüket. Ez olyan jó, hogy elmondani sem tudom. Hát ezért akarok én csibéket tenyészteni – mondta, és könnybe lábadt a szeme.

Úgy tartotta ott a tenyerét, mint nekem a testét, amikor belébújtam, hogy körbezárjon. Jó volt Diána csibéjének lenni.

Így aztán igen kellemesen, nappal a Rámájanával, éjjel meg Diánával telt az a hét. Az utolsó napon sikeres vizsgát tettünk, persze hülyeségeket válaszolgattunk, de átengedtek bennünket. Elbúcsúztam Diánától, akivel bár tényleg remek volt ez a néhány nap, mégis, miközben integettem neki a búcsúzásnál, azon tűnődtem, hogy Milán, ha egyszer, ne adj isten, megnősülnél, tehát hosszabb időre vennél keresztet a nyakadba, azért inkább a könnyebbekből válasszál.

Otthon aztán befizettem a káefté törzstőkéjét, letettem a bankban a saját erőt, kifizettem a telek éves bérleti díját, és megrendeltem a kűtfúrót. És mikor már csapunk is volt, béreltünk egy kisteherautót, és elmentünk a csigákért. Hoztunk vagy hatezer apró állatkát. Ennyien,

majd ha megnőnek, még akkor is elférnek, mert úgy negyvenen lesznek négyzetméterenként.

Zsák kivett a szállítótartályból egy marék csigát, és a zsebébe dugta, úgy ült be mellém a kisteherautóba, mert én vezettem. Útközben előkapott néha egyet, és forgatta, nézegette.

– Mit csinálsz? – kérdeztem.

– Ismerkedem a jószágaimmal. Emlékszel, azt mondták a tanfolyamon, hogy a jó gazda egyenként ismeri az összes állatát.

– Akkor lesz dolgod, ha mind a hatezerrel egyenként meg akarsz ismerkedni. Csak arra vigyázz, ne adj nekik nevet. Emlékszel, a pasas azt mondta, ha elnevezzük a disznót, túl közel kerülünk hozzá érzelmileg, és akkor sajnáljuk majd levágni. Szóval vigyázz!

– Figyeld, ezek nem is egyformák. Ennek itt sötétebb a csíkjá, ennek meg vastagabb ez a kidudorodása itt – mutogatta, de én az utat néztem, mert nem voltam túl rutinos sofőr. – De azért szívesebben látnám az arcukat, úgy könnyebb ismerkedni. Belenéznek a szemükbe. – Itt elgondolkodott. – Te, Milán, van ezeknek szemük, vagy csak a szarvukkal tapogatódnak?

– Mit tudom én, nézd meg!

– Csigá-biga gyere ki,

Ég a házad ide ki.

Kapsz tejet, haját – énekelte fahangon.

– Haját? Mi az, hogy haját? Nem haját, hanem vaját. Vaját kap az a kurva csiga! – emeltem föl a hangom, mert már bosszantott a hülyesége.

– Én mindig úgy hallottam gyerekkoromban, hogy haját kap.

– Akkor rosszul hallottad! De miért kapna egy csiga haját?

– Mert már a tejtől jóllakott, csak mivel kopasz, örülne, ha haját is kapna.

– Te valóban azt hitted, hogy haját kap? Egy csiga?

– Persze. Egészen megsajnáltam, hogy olyan kopasz. Aztán örültem, hogy most már jó lesz neki. Olyan haját képzeltem neki, amilyen Jimi Hendrixnek van. Nagy gyapjas mikrofon haját.

– Te tényleg hülye vagy.

- Na jó, akkor kapjon vajat. A tej után. Szerintem ez hülyeség, de ezen nem veszünk össze. Főleg most, hogy üzlettársak lettünk. Akkor tehát:

*Kapsz tejet, vajat,
Holnapra is marad.
Ha nem jössz ki, megbánod,
Nem leszek a barátod!*

- Ha van esze annak a csigának, akkor nem jön ki. Hát ki akar a te barátod lenni, Zsák? Senki.

- Hát te is az vagy, nem?

- Az, de nem akarok. Csak így alakult.

És, amit egyikőnk sem gondolt volna, a csiga ekkor kidugta a fejét. Két hosszabb szarva volt a homlokán, ha van egyáltalán homloka egy csigának, de két szarvacskája alul is volt, az állánál, ha van egyáltalán álla egy csigának.

- Cseszed, ez kijött! - kiáltotta Zsák. Ez a barátom akar lenni. Látod, se szeme, se haja. Ugye mondtam!

- Te azt mondtad, hogy a szemébe akarsz nézni.

- Na jó, de tényleg kopasz. Ezt nem rakom a többi közé, hanem hazaviszem, van otthon egy nagy dunsztosüvegem, abban fogom etetni. Répával meg almával.

- Na, akkor végre lesz egy igazi barátod, akinek pofázhatsz. Amennyit csak akarsz. Nem akad ki tőle, mint én.

Erre olyan szomorú lett, amilyennek még soha nem láttam. Mélyen elgondolkodott azon, amit mondtam. Hogy neki nincs barátja, őt senki sem szereti, mert akkora rohadt nagy szemét. Nézte a csigát, és mintha az is őt figyelné, nyújtogatta a szarvait. És ekkor Zsák gügyögni kezd hozzá, mint a kisbabákhoz szoktak. Aztán ezt mondta:

- Te, ez szeret engem! Nézd, hogy figyel rám, meg integet az aranyos kis szarvacskáival.

Így játszogatott jó darabig azzal a csigával. De aztán sajnos megint megszólalt.

- Milán, van nekem még egy problémám ezzel a versikével. Elmondhatom?

- Inkább ne mondd! Foglalkozzál csak az új barátoddal!

- Éppen ez az! Hát mi az, hogy ég a háza idekint. Akkor minek jöjjön ki? Hogy szénné égjen, hogy sült csiga legyen? - Nézett szomorúan a csigára, ami még mindig a házán kívül tartotta a fejét, és a szarvait vidáman mozgatta, ha egyáltalán tud vidám lenni egy csiga.

- Én tudom a választ, de te úgyse hiszed el - mondtam.

- És honnan tudod?

- Mert még, talán másodikban vagy harmadikban, fellázítottam az egész osztályt, és együtt követeltük a megfejtést, mert már az is sok volt nekünk, hogy a katicabogarat, azt a katalinkát sós vízbe teszik, kerék alá teszik, aztán ihol jönnek a törökök, s mindjárt agyonverik.

- Na és?

- Úgy sem fogod elhinni!

- Becsszó elhiszem! - vágta rá, mert nagyon izgatta a dolog.

- Szóval az nem úgy van, hogy *Ég a házad idekinn*, hanem úgy, hogy *Az ég a házad idekinn*.

- Mi az, hogy *Az*?

- Az, hogy az ég, a mennybolt a háza idekinn, ha kijön. Szóval nem egy ígét jelent az ég, hanem egy főnevet, a kék eget. És itt az ég alatt kap majd tejet meg vaját. Szó sincs semmiféle tüzesetről. Na, most így hallgasd, és megérted!

*Csiga-biga gyere ki,
AZ ég a házad ide ki.
Kapsz tejet, vaját,*

- Na? Érted?

Zsák bólintott, de nem volt valami meggyőző ez a bólintás, és ekkor a csiga is visszabújt a házába. Nyilván nem akarta, hogy az ég legyen a háza. Zsák meg szomorúan nézte a csigaházat.

Megsajnálta Zsákot. Az előzők miatt, amikor azt állítottam, hogy nincs neki igazi barátja.

- Na jó, akkor már két barátod van - mondtam neki.

- Miért te is az vagy?

- Hát persze, te hülye - öklöztem vállon, amitől megbillent a kormány, majdnem leszaladtunk az útról.

Majd elfelejtettem, mielőtt elhoztuk volna a csigákat, körbeástuk a telket. Úgy egy ásónyomnyi mély árkot készítettünk, mert Zsák azt olvasta valahol, hogy ez a legkorszerűbb megoldás, amit „természetbarát biocsapdának” nevezett. Hogy ezen majd nem tudnak átmászni az állatok.

– Így nem kell pénzt kiadnod kerítésre – mondta, és megveregette a vállam. Mert ilyen figyelmes cimborám volt nekem ez a Zsák.

Sok gond valóban nem akadt a csigáinkkal. A gaz térdig ért, volt mit enniük, egyelőre még nem kellett zöldség nekik, öntözni viszont rendszeren kellett őket. Meleg június volt, és hiába bújtak a növények tövében, délre már átforrósodott a száraz levegő. A víz ingyen volt, hát locsoltattuk őket naponta, gyakran kétszer is.

És el kell ismernem, hogy az én híresen lusta cimborám is jött, és öntözött. Minden rendben ment egy darabig. Egészen addig a horgászversenyig. Ugyanis a szomszéd megyében egy halastónál valami horgászversenyt hirdettek, amin Zsák mindenképpen részt akart venni.

– Szombaton hajnalban megöntözzük a nyáját, a hétórás busszal átmegyünk, nyolcra ott vagyunk, kilenckor meg kezdődik a verseny. Ötör már vége is. Lemérik, amit fogtunk, átvesszük a díjakat, amit nyerünk, én az elsőt, te, mondjuk az ötödiket, és a nyolcas járatall indulunk vissza. Kilencre itt vagyunk, és akkor öntözhetünk.

– Mert ugye te nyersz? – kérdeztem.

– Hát persze! És tudod, miért?

– Mert mindig azt hiszed, hogy te mindenkinél mindent jobban tudsz. Hogy mindig te vagy a legjobb, amíg aztán pofára nem esel – feleltem.

– Azért, mert olyan fasza bojlit készítettem, amiért megőrülnek a halak. Mint az a kis pasas a *Horgász a pácban*, csak dobbantok, és már húzom is ki a halat.

– Adsz majd nekem is abból a csodabojlidból? – kérdeztem, bár biztos voltam benne, hogy nem ad, mert annyira irigy.

Megállt, csodálkozva rám nézett, és csóválni kezdte a fejét.

– Te vagy a legjobb barátom, Fecske, de azért azt megértheted, hogy magamnál jobban mégsem szerethetlek. Nem csinálhatok magamnak konkurenciát! Az ötödik helyhez meg elég az az illatosított kukorica is, amit neked viszünk.

– És miért pont az ötödik helyre saccolsz engem?

– Mert nem akartalak elkészeríteni. De ha már annyira tudni akarod az igazságot, akkor megmondom. Szerintem az első húszban sem leszel benne.

– De nagy szemét vagy, te Zsák.

Erre nem felelt, csak fütyörészett magabiztosan.

Én meg már bántam, hogy azzal vigasztaltam, hogy a csiga mellett én is a barátja vagyok.

A versenyen gyakorlatilag egyikőnk sem fogott semmi értékelhetőt. Zsák akkora bojlikkal próbálkozott, hogy ha akarták volna se tudták volna bekapni az ottani halak. Persze végig káromkodott, szidta a tavat, a halakat, a szellőt, a napot, és főleg a szerinte csaló szervezőket, hogy ilyen szar helyet adtak nekünk, mert odébb néhányan azért szépen fogtak. Mindig így járt el, a saját kudarcaiért minden körülötte lévő élő és élettelen hibás volt. Csak ő nem.

Aztán öttől nyolcig volt még időnk, így bementünk a *Víghorgász* nevű kocsmába, ami megtelt sporttársakkal. A díjazottak örömeikben, a vesztesek meg bánatukban ittak.

Zsák meg én magas bárszékeken, a pultnál ültünk, és ötvenkétfokos szilvapálinkát töltögettünk magunkba, miközben Berci az ivó felé fordulva magyarázta, hogy mekkora kapitális pontyokat fogott ő otthon. De miféle szar tavacska ez, hogy itt egy rendes hal se került a horgára. Neki, akinél jobb horgászt nem ismer.

Hamarosan a pult felé fordítottam a székét, hogy hagyja már abba, mert vészesen közeledett az a pont, amikor a helyi sporttársak a kedves tavukat becsmélő mondatai miatt nagyon szájon verik.

Ekkor aztán fölfedezte magának Erzsikét, aki az italt mérte. Teátrális kézcsókot nyálazott a lány kezére, miközben bemutatkozott, és csillogó szemmel vad udvarlásba kezdett. A lány nevetgélt, mint akinek nincs ellenére a dolog, pedig Zsák ilyeneket mondott neki:

– Erzsikém, pici töltött csibém, mit tudnék én teveled csinálni. Azt te el se tudod képzelni.

– Miért, mit tudnál? – riszálta magát a lány.

– Először is szépen kicsomagolnálak ebből a szűk trikóból, aztán a fogammal kapcsolnám ki a melltartódat...

– Erzsí, szólj neki! – hallatszott a pult túlsó végéről.

– Mit szóljak? – nevetett a pultoslány.

- Hogy velem jársz, és hagyja ezt abba, mert leütöm, mint a szart.
- Dehogyis járok veled, Kocka. Mit szólsz bele, mikor a vendéggel beszélgetek?

- Na látod, ecsém - fordult Zsák a hang irányába. És akkor láthatta, amit én már korábban észrevettem, hogy egy fölnyírt hajú, favágószerű óriással van dolga, aki egyre sötétebb pillantásokkal figyelí önfeledt donjuánkodását.

- Erzsikém, még két szilvát - kurjantotta Zsák mit sem törődve a viharfelhők közeledtével, konkurense méreteivel, és ahogy megkaptuk, az én kupicámat is megragadta, és magába döntötte.

- Szóval, mikor a fogammal leszedtem rólad a cicitartót, akkor még nem vetköztetlek tovább, hanem picikét megharapdálom, megszopikázom a... - de nem tudta folytatni, mert a favágó mögötte termett, a hóna alá nyúlt és földobta.

De úgy, hogy egy fél fordulatot tett Zsák a levegőben, s amikor már lefelé zuhant, szembe került a támadójával, aki egy hatalmas jobbegyest vitt be neki, amitől Berci berepült a pultba. És amit a legkevésbé akarhatott az óriás, éppen Erzszi karjaiban landolt. A lány ijedten ellökte magától, ahogy a forró krumplitól szabadulunk. Zsák kótyagosan körülnézett, zavaros tekintetéből láttam, azt sem tudja, hol van. Kitámolygott a pultból, és a hozzá legközelebb esőt, a favágó mellett álló cingár alakot alaposan orrba vágta.

Ezzel az orrba csapással a két udvarló magánügye a kocsma közügyévé vált. A favágó rám nézett, mint a betolakodó Don Juan barátjára, és azt olvastam ki szeméből, *hogy rendben, ha harc, akkor legyen harc*. Mély levegőt vett, fölemelte a jobbját, és bár nem vagyok egy nagy verekedő, mégis úgy döntöttem, ha ma itt úgyis megvernek, - ezt már elintézte nekem Zsák cimborám - akkor az önbecsülésem miatt mutatok némi ellenállást. És teljes erőből gyomorszájon vágtam a favágót.

Amikor visszaütött, és a földre kerültem, akkor tört ki a verekedés.

Mint a western filmekben, ez lehetett a jel, mert hirtelen kiabálás támadt, a kocsma pillanatok alatt két pártra szakadt, ugyanis a máshonnan érkezett horgászoknak eddig is akadt a vitájuk a helybéliekkel. Hogy a jól beetetett helyeket maguknak adták, míg a vacak partszakaszok a vendégeknek jutottak. Szóval kitört a verekedés. Ami az utóbbi okok miatt aligha következett volna be, de hát ott volt az a

három méretes ütés kedvcsinálónak. De főleg a jelentős mennyiségben fogyasztott ötvenkét fokos szilvórium.

Erzsike, mivel a berendezés épsége komoly veszélyben forgott, azonnal hívta a rendőröket, akik persze csak Zsákot meg engem vittek be az őrszobára, hiába mondtuk, hogy az óriás kezdte, az otthoni pálya neki lejtett.

A szombat éjszakát Zsákkal közös cellában töltöttük, ki se hallgattak bennünket, csak ránk csapták a vasajtót. Nekem véres papírzsebkendő darabka lógott ki az orromból, Berci jobb szemén hatalmas kék monokli, a szája szélén meg egy nagy veres hólyag, amitől úgy beszélt, mintha minden szót megnyalna, mielőtt kimondja. Alig szóltunk egymáshoz, akkor is csak a csigáinkat emlegettük, mert meleg, száraz éjszaka volt.

- Fom-jazik a nyá-junk - motyogta többször is Zsák, a hólyag miatt lassan és halkán.

- Szomjazik, persze, hogy szomjazik, te barom! Miattad! Beiszol, és hozod ránk a bajt. Helyi töltött galambokkal turbékolsz, meg óriásokkal kötekedsz.

- Fel-áll a faf, meg-áll av éf - motyogta a hülyéje.

Másnap, vasárnap se hallgattak ki bennünket, és amikor kérdeztem az őrmestert, aki beadta az ételt, hogy meddig aszalnak itt bennünket, azt mondta, legkorábban holnap reggel lesznek bent nyomozók, és ha majd azok közül valamelyiknek úri jókedve úgy tartja, akkor fölvitet minket magához.

Hétfőn tízkor végül megtörtént a kihallgatás. Miközben elmondtuk a századosnak, mi történt, nagyokat ásítózott, véreres szemekkel nézett bennünket, látszott, ő se gyomlálással töltötte a hétvégéjét a kiskertjében. Nagyon unta az egészet. Végül ezt mondta:

- Faszkalapok. Na húzzatok innen a picsába! És nem szeretnék még egyszer meglátni itt benneteket.

Húztunk is a déli vonattal. Kettőre értünk ki a telkünkre. Melegen sütött a nap, a gaz bánatosan hervadozott, és legnagyobb meglepetésünkre egyetlen csigát sem találtunk. Még döglöttet sem.

- Milán, ezek megléptek - hadarta Zsák, mert már egészen leapadt a száján a daganat.

- Mi az, hogy megléptek? Hát a természetbarát biocsapda?

- Azon valahogy átugrottak - rántotta meg a vállát.

A kiásott árokhoz mentem, és láttam a földön a fényes nyálkacsíkokat.

– Te isten barma, ezzel a biocsapda tökömséggel. Hát ezek simán átmentek rajta.

– Akkor keressük meg őket – felelte egykedvűen.

– Add csak ide azt a brosúrát! – mondtam neki.

A kúthoz ment, tartottunk ott egy nagy ládát a szerszámoknak, és a füzet is ott volt. Emlékeztem, hogy a csigatenyésztési tudnivalók végén van egy cím: ÉRDEKESSÉGEK A CSIGÁK ÉLETÉBŐL. Ebből olvastam föl neki:

– Akármilyen szerény, mégiscsak sebességnek kell neveznünk a csigatempót. Stopperórával végzett gondos és türelmes megfigyelések szerint az átlagos éti csiga – ha siet – óránként 0,05 kilométert tesz meg, nyálkás nyomot hagyva maga után.

– Látod, az semmi, itt kell lenniük valahol.

Egy darabig gondolkodtam, aztán üvölni kezdtem:

– Zsák, te barom! Hát az óránként ötven méter! Tíz óra alatt ötszáz. Mi meg... szombat reggel hattól ma reggelig... az negyvennyolc óra, most délután kettő van, az plusz nyolc óra, azaz ötvenhat óra. Ötvenhatszor ötven méter, az annyi, mint... kétezer-nyolcszáz méter. Zsák, az majdnem három kilométer! – néztem a távolba.

– És merre mehettek? – nézett körül Zsák is.

– Erre is, meg erre is, meg erre is! – mutogattam kétségbeesve. – Arra egy vizes legelő, arra a kiserdő, arra veteményeskertek. Mindenfelé mehettek. Mindenhol jobbat remélhettek, mint ezek között a száraz gazok között.

– De csak tartottak pihenőt. Nyilván többet is. Akkor nem jutottak három kilométerre – próbálkozott Zsák.

El is indultunk. Ő a tó, én meg az erdő irányába, de egyet sem találtunk.

Mikor visszaértünk, leültem a fűbe, ő mellém, és ekkor pont a lábam mellett megláttam egy csigát. Főlemeltem, néztem.

– Hatezerből ez az egy maradt – mutattam Zsáknak. – Ez lehet a világ legdrágább csigája. Annyiba került nekünk, mint másnak hatezer darab, plusz a kosztkvártély – néztem a telket a kúttal.

– Figyelj, Milán – tette Berci a kezét a vállamra – a biznisz az ilyen. Mindig van benne kockázat, ezt elbuktuk, de most van egy olyan ötletem...

– Zsák, a kurva életbe! Nem elbuktuk, hanem elbuktam. Hát még a tanfolyamodat is én fizettem!

– De milyen finom kis XXXL-es csajod lett ott! – mondta és kacsintott. Aztán kivette a kezemből a csigát, és jó messzire elhajította, már a telkünkön kívül landolt. Aztán elindult Pepe kocsmája felé, miközben ezt énekelgette:

*Jól bebaszott nekünk a szentkúti búcsú,
Odalett a lovunk minden szerszámostú.
Nem maradt egyebünk két lapos tetűnél,
Az is ott dőglött meg a tőkünk szőrinél.*

*Lovak domboldalon, 1934
(pasztell, papír)*

Bene Zoltán

HEGEK

A lépcsőház félhomályában messziről izzott a szempár. A férfi tudta, hogy a macska az. Az öregember is ott ült, ahol szokott, a lifttől balra, egy lepattogzott festésű hokedlin. Egyik kezével az ölében gubbasztó macskát simogatta, a másikkal a nadrágjában turkált.

- Szépen világít a szeme - jegyezte meg a férfi köszönés helyett.
- Öreg macska nem vén macska - szellemeskedett az öregember.
- Hány éves?
- A macska tizenhét, én hetvenhat vagyok.
- Vagyis átszámítva nagyjából egyidősek?
- Nagyjából - az öreg előhúzta a kezét a nadrágjából, megszagolta, aztán legyintett. - Megint hozzá jött? - bökött a fejével a húszas számú ajtó felé.

- Nem ismerek mást itt - vonta meg a vállát a férfi.
- Minket is ismer - vitatkozott az öregember. - Engem meg a Samut.
- Samu a neve?
- A macskámnak? Igen. Engem nem Samunak hívnak.

A férfi tudomásul vette, hogy az öregember és a macska nem druszák, ellépett mellettük, bekopogott a húszas számú ajtón. Sokáig nem történt semmi.

- Biztos alszik - vélte az öregember.
- Meglehet - hagyta rá a férfi, s erősebben kopogtatott.

Kisvártatva résnyire nyílt az ajtó, a férfi meglátta a vékony ujjakat a kilincsen, s elöntötte a szájalom.

- Én vagyok - dűnnyögte, s már be is hatolt a lakásba.

A nő mindössze egy kurta fürdőköpenyt viselt. A bal combján, jól kivehetően egy cipőtálp nyoma látszott. Úgy negyvenhatos.

- Fürödtem - mentegetőzött.
- Semmi baj - nyugtatta a férfi. Levette a cipőjét. - Tudok várni.
- Te tudsz, igen - a nő elindult a lakás belseje felé. - Összezavarodom.

A lakás éppen olyan félhomályos volt, mint a lépcsőház. Az ablakok előtt súlyos sötétítő függönyök csüngtek, akár egy mozi ruhatárában felejtett nagykabátok.

– Nem járt itt azóta? – kérdezte a férfi, miközben a konyhába ment, hogy a hátizsákjából bepakoljon néhány dolgot a hűtőszekrénybe.

– Nem – a nő leült a nappaliban a kávéfoltos kanapéra. – Kösz mindent, amit hoztál, akármi is legyen az.

– Ez a legkevesebb.

– Ha főzöl magadnak kávé, nekem is főzz! Légyszi.

A férfi kevert egy-egy bögre porkávé a csapból engedett forró vízzel.

– A főzés erre kissé erős kifejezés – dörmögte magában.

Percekig némán ültek, a nő a kanapén, a férfi egy billegő fotelban, vele szemben, itták a kávé. Rossz volt.

– Elég szar – állapította meg a nő.

– A rendes kávéfőződet is elpasszolta?

– Még régen.

– Tényleg nem járt itt azóta?

– Mondom.

Az áporodott szag beleette magát mindenbe. A nő hetek óta nem nyitott ablakot, s valahányszor a férfi megkísérelte, patáliát csapott.

– Hogy vagy?

– Szarul.

– Még mindig nem késő elmenni fölvetetni a látleletet...

– Nem akarom – élénkült meg a nő. – Értsd meg, nem akarom! Én is hibás vagyok.

– Eladogatta a holmijaid, hónapokon keresztül meglopott...

– Én meg lefeküdtem egy kreténnel!

– Minimum két kreténnel feküdtél le – helyesbített a férfi. – Mert ő is az. Ehhez kétség sem fér...

– Nem! Alapvetően jó fej.

– Kivéve, mikor nincs pénze. Meg amikor megrugdos.

– Azért rugdosott meg, mert lefeküdtem egy kret...

– Azért sem rugdoshat meg! – csattant föl a férfi.

A nő félig fölemelkedett a kanapéról. Előbuggyant a melle. A férfi nem tudta nem bámulni a puha, elomló kebleket.

– Te is meg akarsz kúrni.

- Én a barátod vagyok. Idestova húsz éve.
- Attól még megdugnál.
- Pont azért nem dugnálak meg.
- Te is egy kretén vagy.
- Soha nem is tagadtam.
- Menj a picsába!

A férfi nem mozdult. A nő összehúzta magán a fürdőköpenyt, hátradőlt, lehunyta a szemét.

- Ha eljön, nem fogadod vissza, ugye?
- Nem jön el.

Valahol valaki fölkiáltott. Egy kutya ugatni kezdett.

- Eladta a zongorádat - mondta a férfi.
- El.
- Amivel a kenyered kerested.
- Eladta, igen.
- Zongoratanár vagy, az isten szerelmére, és eladta a zongorádat!
- Elektromos szar volt.
- Három milliós elektromos szar...
- Pontosan.
- Kíváncsi vagyok, mennyiért kótyavetyélte el.
- Nem akart rosszat.
- Nem?
- Mindig hitte, hogy másnap megoldódik az élet.
- Hinni hitte. Tenni nem tett az érdekében semmit.
- Ez nem teljesen igaz.
- De nagyrészt az.
- Nem fekete-fehér ez a kurva élet!
- Nem, nem az - a férfi fölállt, a kávé bögrét kivetítte a konyhába, elmosta mindkettőt.

- Nem vagy az anyám! - kiáltott utána a nő. - Meg csak az apám vagy a bátyám sem!

Nem, gondolta a férfi, csak a barátod vagyok. És nem, nem akarlak megdugni.

- De azért köszönöm, hogy jöttél - emelte rá a tekintetét a nő, amikor visszatért a nappaliba. - Igazán.
- Nincs mit.

- Tényleg hálás vagyok. Rajtad kívül rám se szarik senki.
- Mert mindenkit elmarsz magad mellől.
- Mert mindenki...
- ...kretén - fejezte be a mondatot a férfi. - Tudom.

Nevettek. Mind a ketten, hosszan, egyre görcsösebben. Amikor abbahagyták, a csönd rögvest masszív, kőkemény masszává sűrűsödött, akár a konyhapulton felejtett zabkása. Sokáig moccanatlanul ültek. Mintha levegőt sem vettek volna. Egy évszázad is eltelhetett akár, mire a férfi föltápászkodott.

- Megyek.
- Rendben.
- Azért lassan kimozdulhatnál.
- Majd - kelleetlenkedett a nő. Fölállt, hátat fordított a férfinak, a derekáig lehúzta a fürdőköpenyt, fölfedve mezítelen hátát.
- Gyógyul?

A férfi közel hajolt, alaposan megvizsgálta a lapockákon hegesedő sebeket.

- Gyógyul.
- Oké.
- Ezt is ő tette - suttogta a férfi. - S ehhez képest mi a zongora...
- Hagyd abba! Amúgy is mész.
- Megyek, igen - belebújt a cipőjébe, féltérdre ereszkedett, gondosan bekötötte. - Vigyázz magadra! - húzta ki magát.
- Te is.
- Eljövök holnap is.
- Jó.
- És egyél!
- Eszem.

Amikor bezárult mögötte az ajtó, a férfi az öregemberrel találta magát szemközt. Szinte el is felejtette, hogy egész nap ott ül a lépcsőházban, a hokedlin, ölében a macska.

- Megy? - kérdezte az öregember.

A férfi bólintott.

- Akkor viszlát!
- Viszlát!

Nem lifttel, hanem gyalog ment le. Amikor kilépett a sötét lépcsőházból a nappali fénybe, megállt. Előkotort egy fényképet a belső zsebéből. Nézte a nőt a fotón. Félmeztelen volt, a mellét nem takarta semmi. A háta mögül jobbról és balról szárnyak kandikáltak elő. Amelyekből mára csak hegek maradtak a lapockákon.

Feleségem kék ruhában, 1927
(pasztell, papír)

Káli István

CSENDESTÁRSÁK

Léteztek az idők során, és bizonyára léteznek a mi korunkban is közöttünk, néha éppen mellettünk olyan emberek, akiknek csak hosszas és elmélyült töprengésük jutalmaként adatik meg, hogy minden korra és minden viszonyrendszerre érvényes nagy okosságokat állapítsanak és fogalmazzanak meg a környezetükről, az életről vagy úgy általában a mindenségről, s azt csak hosszas fontolgatás után, letisztult állapotukban, később osztják meg önzetlenül azokkal, akik fogékonyak a lét értelmét kereső-kutató tudományra. De ha ritkaságszámba is megy, van olyan embertársunk is, aki csak úgy menet közben, sokszor éppen futtában, netán kényszerhelyzetben vet oda a vele együtt élőknek afféle alapigazságokat, amelyek mindenki számára kézenfekvők, tehát a hétköznapiakban is azonnal alkalmazhatóak lennének, az emberek nagy többsége mégis csak akkor ébred rá, hogy nap mint nap ezeket kénytelen megtapasztalnia, mi több, nap mint nap alávetnie magát nekik, külső vagy belső törvényként elfogadnia őket, amikor valaki a közvetlen környezetükben, valamilyen helyzetet magyarázandó, kimondja egyiket-másikat.

A spontán igazság-kijelentők ez utóbbi kategóriájába tartozott Luduşan Gina is – státuszát tekintve a nagy megyei hibridvállalat tervezőirodájának vezetője –, az építőmérnök szakmára östehetségként rátermett, tudását minden helyzetben kimutatni és kamatoztatni képes, megbízható alkalmazott, alig százötvenöt centis magassága és negyvenöt kilója ellenére is imponálóan „nagy ember”, amúgy harminckét éves, férjezett, egyelőre gyerektelen.

Mérnököcskénk is – valamivel több, mint egy hónappal azt követően, hogy Steiner Felix igazgató győzködését követően odakerült középvezetőnek az említett vállalathoz – eme közönséges polgári foglalkozásából és állapotából eredő megnyilvánulásként hallotta őt először, amint kissé nyers, az építőlepi utasítások tónusához szokott, határozott, de mégis nőies felhangokkal fűszerezve – mintegy a bármely jellegű ellentmondást kizáró megállapításként – kinyilatkoztatta a maga természetes, egyértelműen elutasító véleményét Cerghizan Cornel

főmérnök cinikus célzatú, egy kisebb közösség előtt elhangzott megjegyzésére: „Az a te drágalátos férjecskéd, Gigi úr, már megint sehol nem található. Mit kezdjünk egy ilyen fölösleges és haszontalan emberrel?!” A fellengzősség legenyhébb nyoma sem vegyült a Gina válaszába, talán inkább valami sértődöttség-féle türemkedett ki belőle, amikor azonnal visszavágott: „Egyetlen emberélet sem lehet fölösleges, ugyanúgy haszontalan sem.”

Ennek az aranyigazságnak a megértéséhez szüksége volt arra, hogy néhány nappal előbb, éppen húsvét táján, nagyhét közepén, amikor a vele együtt dolgozó mérnök- és technikuscsapattal, legtöbbjük kedvére, megtartotta az első ismerkedési délutánt, Gina megmutasson neki az esküvőjükről készült néhány fotót – ezeket feltételezhetően állandóan magánál hordta, kicsi a valószínűsége, hogy kimondottan arra az alkalomra tette be a kéttenyérfi tárcájába, amelyet a vállra akasztható női táskájából kapott elő –, amelyeknek mindegyikén mindketten igen boldognak tűnnek, s noha Gigi az egyik képen a maga közel százkilencven centijével látható könnyedséggel tartja a hóna alatt a combközépig felhúzódottnak fehér menyasszonyi ruháját féltő Ginát, a látvány egy pillanatig sem kelti azt az érzést a szemlélőben, hogy a lencsevégre kapott jelenet valamiféle alárendeltségi viszony kifejezése lehetne. Mint ahogyan a kapcsolatuk a mindennapok valóságában sem volt az, Gigi, építkezési költség-számolóként lévén a Gina közvetlen beosztottja. Ennek is szólt a főmérnök személyeskedő megjegyzése, meg az ominózus válasz.

Ami lényegében akár egy a gyermekét védelmező anya megnyilatkozásaként is felfogható lehetett volna, ha az óvott gyermek maga a megtestesült ártatlanság. Csakhogy Gigi csakugyan nem volt az a munkáért toporzékoló fajta, ráadásul a viszonyok ellenére túlon túl könnyed, már-már fennhéjázó stílusa, amelyet hanghordozása, a szavak formálása közbeni mesterkélt ajakmozgása is alátámasztott – olykor az volt az ember érzése, hogy ez néhány tizedmásodperccel megkésik a kiejtett hanghoz képest, amint az a világűrben megfuttatott kép és hang esetében érzékelhető –, azt a hamis benyomást kelthette bármely kívülállóban, hogy tudomásul kell venni, a környéken nála nagyobb hatalmú, befolyásosabb főnök nem létezik, az építő szakmában leg-alábbis. A saját szemszögéből ez nem csak látszat volt, nem is játék,

hanem a legteljesebb valóság, lévén valamennyi számára kötelező vagy szabad kapcsolat tekintetében – a feleségével fennálló alárendeltségi viszony ellenére – a maga ura. Ebben természetesen az is közrejátszott, hogy munkahelyén a Gina férjeként az érinthetlenség, a sérthetlenség nimbusza lengte körül. Ginát ugyanis a főmérnök szakmai tekintélyként istenítette, ezért is hozta magával arról az építőtelepről, ahol kinevezése előtt építésvezető volt, és vette a sasénak mutatott szárnyai alá, miután a kellő helyen kiudvarolta magának a hatalmi helyzetet tekintve második vezetői tisztséget a vállalatnál. Nem is igazán alárendelt beosztottnak szánta, inkább amolyan mindenkori jobbkezésének. Vele együtt kapta – mintegy csatolt áruként – a „drágalátost” is.

A Ginának szegezett kérdés a férje hollétét illetően meg a hozzáfűzött kaján méltatás persze nem kizárólag a megnevezettre lehetett volna értendő, mert amint az idő múlásával kiderült, ha Gigi éppen nem volt megtalálható, az ifjú építőmérnök, a majdani beruházások, főjavítások építési munkálatainak, az esetleges épület-szanálások levezénylésére alkalmazott Jabenitan Mircea is hiányzott. Ugyanis, amikor mentek, együtt mentek, amikor visszajöttek, együtt érkeztek, s erre mindig találtak megfelelően nyomós, vagy valami többé-kevésbé elfogadható érvet, amelynek megcáfolása annyi időt és energiát vett volna igénybe bárki részéről, hogy az ellentmondani akaró – az egy főmérnököt kivéve – jónak látta érvek nélkül feladni a lehetséges vitát. Úgy együtt akár az egykori némafilmek nagy komikuspárosára, Stanra és Panra is emlékeztethettek volna, csakhogy nem a magas-kövér, illetve alacsony-sovány fizikai külső jellemezte őket, hanem a magas-sovány (Gigi) és az alacsony-zömök (Mircea). És mégis, egy pillanatig nem tűntek egymás ellentétének, inkább egymás kiegészítőjének, amit még hitelesebbé tett az a szembetűnő férfias komolyság, ami eltávozásuk előtt ugyanúgy, mint megérkezésükkor meghatározta minden arcvonásukat, minden mozdulatukat.

Mérnököcskénk, nem lévén tisztában az előbbi munkahelyénél sokkalta bonyolultabban működő viszonyrendszerrel – kétezer négyszáz alkalmazott az minden viszonylatban egy komoly létszám, amelynek munkát adni, a munkavégzését felügyelni, annak eredményét számon tartani, értékelni nem kis feladat –, eleinte nem igazán értette, az ő

esetükben mire megy ki a játék, főleg így, hogy a személyre szóló megjegyzéseket nem követi felelősségre vonás, legkevesebb egy jó évnek kellett eltelnie, amíg végül megbizonyosodott, hogy a főmérnök soha nem gondolta komolyan a Gigit érintő, de valóban a Ginát célzó szemrehányásait, egyszerűen mindennapi eszközként használta az ő esetében is, mint általában a hozzá valamilyen okból közelebb állók piszkálásához, mint olyant, ami a legmegfelelőbbnek tűnik, hogy ébren tartsa beosztottjainak érdeklődését önmaga és a vállalatnál betöltött tisztsége iránt. Az is csak menet közben derült ki, hogy ezt az eszközt – vagy nevezhetjük inkább módszernek – nem mindenkor, és főleg nem minden beosztott esetében alkalmazza, elsősorban azok mentesültek alóla, akiket közvetlenül Steiner Felix mérnök-igazgató „szerződtetett” a vállalathoz valamilyen megfontolásból – márpedig e megfontolás sokrétűsége igencsak kézenfekvő volt, példaként említhető ezek közül a Gigi-barát Jabenitan Mircea is, lévén az apja a többség tudatában alapkáderként elkönyvelt egyén, tételelesen a pénzügyminisztérium mellérendeltségébe tartozó országos bankfelügyelet megyei kirendeltségének igazgatója.

A tisztánlátásához az is kellett persze mérnököcskénknek, hogy egy napon, amikor már végleg kiderült, az elmúlt egy évben, amióta Steiner igazgató ide csábította, nem éppen úgy alakult a viszonya Cerghizan főmérnökkel, ahogyan azt elképzelte, és reménye sem lehetett annak jobbitására, válaszolnia kényszerült a nem éppen barátságos hangnemben nekiszegzett kérdésre, amelynek lényege nem a kérdés maga volt – „Ia auzi, măi, pe tine ca ce chestie și în ce calitate te-adus aici Steiner?”¹ –, hanem annak az egyértelmű kinyilatkoztatása, hogy érdemes vigyáznia, mert az első adandó alkalommal nem lesz más választása, mint – önszántából vagy kényszerből – odébb állni. Ennek a „kiutálásnak” az okát főleg abban kereshette volna, hogy homlokegyenest másképpen értékelték a munkatársak szakmai és emberi viszonyulását a közös feladatokhoz, és ezt nem is titkolták egymás előtt. Megpróbálhatta volna alkalmanként megmagyarázni neki, hogy ő miért helyezi a megítélésekor mindennél előbbre az emberi és

1 Hallod-e, téged milyen megfontolásból, és milyen minőségbe hozott ide Steiner? (román)

szakmai minőséget, főlé a baráti viszonyinak, az egyéb, elfogultságra alkalmat adó szempontoknak, de nem találta érdemesnek, mert soha, semmilyen helyzetben nem érzett sem hajlandóságot, sem késztetést a főnökében az érvek és ellenérvek meghallgatására, emiatt aztán kibeszéletlen feszültségek léteztek közöttük, és nemcsak a vállalat teljesítményeit biztosító műszaki és egyéb feltételek megteremtését illetően. Ezt a kimondatlan egymásnak feszülést hordták magukban folytonosan és feloldhatatlanul.

Magán a kérdésen nem csodálkozott, mert azt a főmérnöknek nem volt honnan tudnia – túlzott magabiztossága miatt talán nem is érdekelte, vagy még nem került abba a helyzetbe, amikor rákényszerüljön kifürkészni –, hogy Steinerrel neki semmi „olyan” kapcsolata nincs, ami valamilyen szinten sérthetetlenséget biztosíthatna az ellene áskálódókkal szemben, pusztán csak hagyta magát átcsábítani egy frissében kinevezett vezető által valami nagyobb szakmai elégtételt ígérő helyre, beosztásba, és ilyen minőségében igyekezett érvényt szerezni a menet közben állandóan gyarapodó tudásának, az előző években az egyszerű, a mindennapi pusztá megélhetésért küszködő emberek között szerzett tapasztalatának, mert tudta, ebből a szempontból előnyben van a másfajta, vagyis nem az ipari termelésben, a lakosságnak nyújtott legkülönbözőbb szolgáltatásokban meghonosodott viszonyokhoz, kapcsolatrendszerekhez szokott közvetlen főnökével szemben. Ahogyan Ciobanu Aurel, a főkönyvelő állapította meg mély sóhajok közepette egy értekezlet után mintegy magának, de igyekezvén, hogy Steiner is hallja: „Vannak, akik képtelenek, vagy nem is akarják megérteni, hogy egy termelő vállalat nem egy építőtelep.” Csakhogy a főkönyvelő a maga tüntető sóhajaival is azt jelezte, ami nyilvánvaló: tekintve a Cerghizan egyelőre még tisztázatlan felső kapcsolatait, nem reméli, hogy rajta ezzel a megállapítással bármikor is fogást lehetne találni, s ha netán igen, nem olyant, amellyel az áldatlan helyzeten változtatni lehetne.

Más szemszögből tekintve a tényeket, a valóságban nem is volt szükség erre a reményre építeni, hiszen a főmérnök hozzáállásától függetlenül, odalent, az események sűrűjében jobbára mindent a maga elvárt rendjén működtetett a megélhetés kényszere. És ez nagyjából a vállalat mind a kétezer-négyszáz alkalmazottjára érvényes volt. Ha

valaki abban az embermasszában nagyon kilógott a sorból, azok, akiknek – felfogva az elkerülhetetlen egymásrautaltságot – nem volt mindegy, hogyan lesz tovább, visszarángatták. S tetszett-e, vagy sem, ezek a törődések, hogy lehetőleg mindenki a helyén legyen ahhoz, amire közösen kárhoztattak, kialakítottak egy jellegzetes egymásra figyelést és ebből eredően valami különös összhangot is a közvetlen kapcsolatban állók között, függetlenül attól, hogy az a kapcsolat a belső hierarchia milyen szintjén létezett, vagy kellett volna léteznie, mindezt ráadásul az egyéni képességektől, kinek-kinek a hozzáállásától is függetlenül. Ha valaki nem akart rosszat annak az embertársának, akivel gyakorlatilag összezárva valószínűleg együtt kell majd eltöltenie életének egy jó részét abból a célból, hogy biztosítsa a legszükségesebbet a mindennapjaihoz – márpedig a többségben a jóindulat és a jó szándék uralkodott –, annak el kellett fogadnia, hogy azonos körülmények és feltételek között sem lehet mindenkitől ugyanazt elvárni. És erről még az adott körülmények között is így vélekedtek, hogy ezt a közös, de nem azonos értékű kínládásukat a hatalomban bennfentesek, az abban fennforgók, az azt birtoklók valami nemesnek kikiáltott eszmékkel álcázták. Mert azoknak jó részéről, az illetékesek harsány és már-már erőszak közeli kinyilvánítása ellenére is tudták a helyzetet megszenvedők, hogy a mindennapok zárt, belterjes erjedésében, fortyogásában megvalósíthatatlanok.

Mérnököcskénk emiatt is tisztelte oly rendkívüli módon Ginát, mert megtehetette volna, hogy a főnöke kegyének folytán kilógjon a sorból, de nem tette. Főleg azt követően értékelte igazán, hogy a közös főnökük általi sokadik szurka-piszka után, amivel az éppen távol levő Gigit pocskondiázta, a maga kisfiúsan önérzetes lázongásában, mintegy csak magának, nekiszegezte a kétségbeesett kérdést: „Mondd meg, mit tegyek, ha egyszer ilyen?” S azonnal válaszolt is rá, az előbbinél már sokkal felnőttesebb hangon: „Nem igaz, hogy tekergő. Mindig időre és pontosan elvégzi, amit feladatként megkap tőlem. De nem tud itt bent ülni tétlenül. Viszket a segge tőle, s akkor mennie kell. Kitalálja a visszautasíthatatlan ürügyet, hogy mikor, hova, s miért. Álmunkát csak nem adhatok neki, hogy magam mellett tartsam. Nem kutya, hogy parancsra lábtól üljön, s ha kiengedem, pórázon vezessem.” Csakugyan senki nem várhatta el, hogy a feleség-főnök mindenféle álmunkával

maga mellett tartsa a férj-beosztottját, ha már olyan volt annak a munkaköre, hogy az építőtelepi jelenlétet feltételezett. Azt meg Ginán kívül csak néhányan tudták, közöttük mérnököcskénk is, hogy az újonnan megnyitott, vagy éppen folyamatban levő építőmunkák a Gigi meg a Mircea terepjárásának, vagyis távolétének tíz százalékát sem igazolták. De mert Ginától azt hallotta, nincs mit számon kérnie tőlük azon felül, amit elvégeznek, mert ennyi az, amire a beosztásuknál fogva kötelezhetők, még az előző igazgatójától, Ölyvessytől évekkal előbb megtanult és magáévá tett szemléletből okulva – hogy minden alkalmazott, aki eleget tesz a feladatköre által előírtaknak, az úgy rendelkezhet a maradék idejével, ahogyan neki kedvező –, valahányszor a két ifjú azért jelentkezett nála, mert okkal vagy ok nélkül mehetnékjük volt, kérdés nélkül rábólintott, még azután is, hogy Cerghizan lassanként lemondott a Gina minden ároni szekírozásáról, és átállt az ő – a főnökük főnökének – olykori zaklatására, időnként rákérdezve a fiúk hollétére, amiből néhány hónap múltán naponkénti rendszert csinált, főleg minekutána meggyőződött, mennyire felzaklatja és idegesíti a folytonos elfoglaltságba időnként beletompuló alárendeltjét az ostoba tudakolózások folytonos ismétlése.

Pedig ezek a fölösleges kérdezősködések tulajdonképpen csak közvetlenül a kezdetükkor, és csak néhány napig okoztak némi kellemetlenséget mérnököcskénknek, utána már lényegében színjáték volt az egész, ő ugyanis csak megjátszotta, hogy befelé fortog, dühöng az értelmetlenségük miatt, holott közben valóságos kárörömet megélve kuncogott magában, amiért Cerghizan nem tudja megrágni és lenyelni a tekergők érinthetetlenségét; a játékban ellenlábasa pedig kényszeredetten mosolygott, mert bár a naponta ismétlődő kérdéseivel elérte ugyan a számára szakmai kihívást, potenciális ellenfelet jelentő alárendeltjének általa elvárt rossz kedélyállapotát, noha továbbra is tehetetlen tétlenséggel kellett elnéznie, hogy a két ifjú „derbedeu”² megzabolázhatatlanul akkor jön és megy az ő birodalmában, amikor akar, neki meg – egyik esetében ilyen, másik esetében olyan okból – nincs esélye felelősségre vonni őket emiatt.

2 Itt: hóhányó, tekergő (*román*)

Annak, hogy mérnököcskénket csak rövid ideig, tulajdonképpen nem egészen egy hétig dühítette ténylegesen a főmérnök értelmetlen kérdezősködése, és kialakulhatott ez a különös *kifelé-dühöngők-befelé-mosolygok* versus *kifelé-mosolygok-befelé-dühöngők* csetepaté, megvolt az előzménye, lényegében a kiváltó oka. Néhány hónapja egyik reggel, közvetlenül munkakezdés után, amikor a két fiú jelentkezett nála, hogy kézjegyével ellássa a kiszállási rendelvénnyüket – amelyeknek háttérben az állt, hogy Kántor Jóska, a marosludasi gumigyűrű-gyár egységvezetője benyújtott egy javítási kérelmet a közel negyven embernek munkahelyet biztosító termelőcsarnok belső és külső javítását illetően, amit a főmérnök és a főkönyvelő is jóváhagyólag láttamozott, mint halaszthatatlant, s ezért elmennének, hogy felmérjék a helyzetet –, ahogyan azt egy ideje már szokta, jóformán fel sem emelte a tekintetét az éppen soros számításokból, maga elé kapta a két, a kiszállásra induló kolléga nevére kitöltött lapocskát, s a megfelelő rubrikákba odafirkantotta az aláírást. Mircea mint a kéttagú csapat hallgatólagos főnöke, az elegáns, marhabőr oldaltáskájának belső zsebébe sülyesztette az aláírt lapokat, s a mozdulata folytatásaként kiemelt onnan egy lapos, fekete műanyag dobozt, amit, bármely kommentár nélkül, óvatosan az ő számításainak befejezésére váró lap fölé csúsztatott, igyekezvén jól láthatóvá tenni a doboz nagyobb, felső felületét borító színes képet, amelyen azonnal szembe tűntek egy homorított tartásba feszült „áramvonalas” női test körvonalai meg a képből kiugró FLASHDANCE szöveg. Igencsak buta képet vághatott, miközben értetlenül nézett hol le a dobozra, amelyről csak feltételezte, hogy egy videó-kazetta, mert addig még nem látott olyant, hol fel a kollégára, mert az, nem tudván visszafogni a derűjét, elnevette magát. Aztán annyira halkan, szinte a zárt ajkai között morzsolva a szavakat, hogy az avatatlan fülek ne hallják, tudtára adta a rendhagyó bemutató okát: „Úgy gondoltuk Gigivel, főnök, hogy rád fér egy kis kikapcsolódás. Hamar megjárjuk Ludast, apám visz, s hoz a szolgálati kocsijával, van ott valami dolga. Deltájra visszaérünk, akkor felhívlak, elmegyünk hozzám, van leját-szóm, van színes tévénk, megnézzük együtt, megéri, kurva jó film.”

Egy pillanatra megdöbbenett a ajánlat. De aztán – annak ellenére, hogy átfutott a gondolatain, milyen szenzációs esemény volna végre egy igazi jó nyugati produkciót látni, élvezni a nagy szellemi kényszer-

pangás közepette, a sok ilyen-olyan, dogmákkal átítatott semmi-film után, amelyeknek nyomasztó képzetét csak esetlegesen és igen ritkán oldotta különös csemegévé egy-egy Milos Forman- vagy Andrzej Wajda-alkotás – ő is elkuncogta magát, majd a keze sűrű legyintő mozdulatával jelezte azt, ami elvárható tőle: szó sem lehet olyasmiről, hogy ő munkaidőben, a regnáló viszonyokhoz képest még elfogadható órabérért, a munkája kárára filmet nézzen. Amire Mircea egy alig észrevehetőt rándított a vállán, Gigi viszont kemény, elítélő szavakban határozta meg a visszautasítás lényegét: „Te tudod, főnök.”

Tudta, persze, ráadásul meggyőződésből, s azzal végérvényesen lezártnak tekintette a témát, azt gondolván, az csakugyan lezáródott, hiszen ő értésükre adta a maga hozzáállását, a fiúk is tudják, mi okból, milyen céllal tették az ajánlatot, mindenki viseli hozzáállásának következményeit.

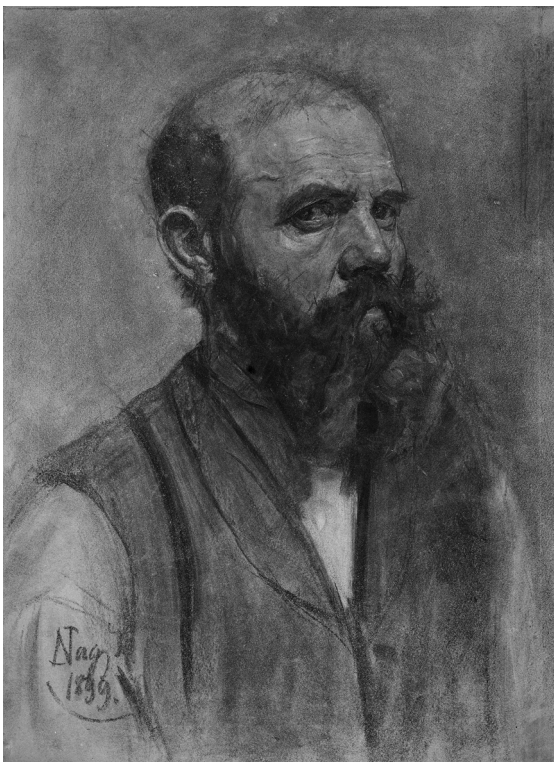
Csak hogy úgy tűnt, Gigi és Mircea nem éppen így értelmezik az ő viszonyulását a felkínált lehetőséghez, azaz nem tekintik a témát mindenestől lezártnak, s mivel csak azt az egyedi alkalmat gondolták visszautasítottnak, ezért esetenként, ha nem is napi vagy heti gyakorisággal, újabb meg újabb csábító meghívót, vagyis videó-kazettát csúsztattak elé: *E. T.*, *Karate kölyök*, *Szellemirtók*, *Dűne*, *Vissza a jövőbe*, *Top Gun*, *Sid és Nancy*, amelyekre az elsőhöz hasonló mozdulattal válaszolt, jelezve, hogy az eddigi elveit továbbra sem rúgja fel holmi gyarló kedvtelésért. Pedig azok az eb-fajzatok, talán csak a puszta játék kedvéért is, egy alkalommal még egy pornófilmmel is megpróbálták kitántorítani az eltökéltségéből, sikertelenül. Amikor azonban valamikor '87 koratavaszán a *Volt egyszer egy Amerika* került terítékre, már nem volt annyira határozott a mozdulata, amellyel a „Húzzátok el innen a csikot! Nem!”-et intette. Robert de Niro és James Woods neve igencsak birizgálta a fantáziáját, és másnap egy alkalmasabb pillanatban csak úgy futtában megemlítette Mirceának, hogy ha valamikor a délutáni, a munkaidőn kívüli órákra kapna rá meghívást feleségestől együtt, talán nem utasítaná vissza. Igazság szerint már a David Lynch-film felajánlásakor megkötötte volna magával meg a fiúkkal a kellő kompromisszumot, de akkoriban még nem érezte oda érettnek a kapcsolatukat. Nagy volt a meglepetése, amikor a Mircea hallgatásából kiolvasta a vonakodását, s amikor látta, hogy Gigi is, a Mircea

feltételezett tájékoztatását követően, az ő kérésének tudomásul vétele után ugyanúgy, olyan bizonytalanságot sugalló tekintettel néz rá az irodáikat elválasztó üvegfalon túlról, már bánta, hogy ilyesmire vete-medett, s attól kezdve igyekezett a maga részéről nem elhangzottnak tekinteni a kérését, s emiatt nem is várta el tőlük, hogy valamikor esetleg igent mondjanak rá.

Aztán a meghívásra néhány nap múltán mégis sor került, a késedelem egyidejű magyarázatával: délutánonként két turnusban tíz-tíz fizető nézőt „ajándékoznak” meg a különben hozzáférhetetlen filmek élvezetével; hárman érdekeltek a buliban, Mirceán és Gigin kívül Lebovits Annamari a kereskedelmi osztályról, aki a vállalati, amúgy igen gyér exportért felel, ő szerzi be a filmeket a külföldi kapcsolatai révén, ezeket jól meghatározott összegért bocsátja rendelkezésükre minden vetítésre; Gigi reszortja beszervezni a nézőközönséget, neki a legszélesebb az ismeretségi köre, csupa beleváló fickó, akik nem sokat kérdeznek a hogyanról, csak örülnek a lehetőségnek; Mircea szolgáltatja a műszaki feltételeket, ő dobja fel, szülői beleegyezéssel, az ügy érdekében a külön udvaron álló lakásuk belső folyosóról nyíló nagy nappali szobáját; azért volt tehát részükről a tétovázás, mert a „vetítéseken” egy-két héttel előre minden hely foglalt, kis vállalkozás, de vállalkozás, és bármennyire titkos meg tiltott is egyelőre, a hírnév kötelez, azt nem engedhetik meg maguknak, hogy felborítva a már jól bejáratott rendszert, visszamondjanak két programot, megfosszanak az élvezetektől húsz embert, ezért kissé át kellett szervezniük, ütemezniük a kínálatot ahhoz, hogy a főnök úrnak, azaz mérnököcskénknek és kedves nejének a kizárólagosság jegyében zavartalan élvezetet biztosíthassanak.

Azt valamiért nem találta érdemesnek megkérdezni, hogy mi lesz, ha valaki, valamikor... Úgy vélte, nem rá tartozik, ki és miért áll a háttérben. Különben is, a *Volt egyszer egy Amerika* megérte a kompromisszumot. S következő elcsábulása is, jó egy évre rá, első „találkozása” Mel Gibsonnal, a különös *Halálos fegyverrel*. Még úgy is, hogy már az *Amerikát* követően keményen dolgozott benne az önérzet, és valahányszor szó nélkül, mint előtte is akárhányszor, jóváhagyólag odafirkantotta a nevét a két építő-szakember éppen soros kiszállási rendelvénnyre, mindig az a kényszerképzet alakult ki benne, hogy a gyarlósága

nyilvánvaló, hiszen hagyta megvesztegetni magát. És néha, amikor szinte csak rutinból érdeklődött Ginánál egyik-másik munkálat állapotáról, már azon is eltöprengett, hogy lényegében semmi különbség nincs közte és a maga elégtételére folyton kekeckedő Cerghizan között, hiszen átvitt értelemben a mérnök-kollégának feltett kérdések mindegyike valamiféle közvetett tudakolózás arról, hogy Luduşan Gigi és Jabenitan Mircea miként teljesítik a rájuk szabott munkahelyi feladataikat. Mert amúgy határozottan érezte, s ez lényegében meggyőződése volt, hogy attól eltekintve sem nem fölöslegesek, sem nem haszontalanok.

*Férfiportré, 1899
(szén, papír)*

Fellinger Károly

12 SZÉK

PAUL CÉZANNE: *A kártyajátékosok*

A jövő és a múlt
összejátszanak,
a földobott kő hamis,
elrepül, mint a galamb,
– akit nem talált el a golyó –

költeni az üres szemgödörbe.

RENÉ MAGRITTE: *Macska a kalapban*

A fantázia
idealizált világa
a művészet.

Csak a fekete macska képes
a színváltásra,
a többi nem.

Aki nem babonás,
mindenre képes.

Rettenetes még
belegondolni is.

EL GRECO: *Toledo látképe*

Az újságot csak apám
miatt járatom,

legtöbbször
bele se nézek,
pedig apám több, mint hat
éve a temető lakója.

A lottóval is így vagyok,
nem tudom nem
megjátszani az ő számait,
még most is
félek szigorú,
szúrós tekintetétől.

Azt mondta, addig
él,
amíg meg nem nyeri
a főnyereményt.

KONSZTANTYIN ANDREJEVICS SZOMOV:
Szivárvány (tájkép figurákkal)

Elolvad a hó.
Nem a langyos
tavaszi napfény
tehet róla.

Nem a szél fújja
messzire a csillagokat,
nem ő a felelős,
ha a megsárgult levelek
engedelmeskednek neki,

nem ő a hibás,
ha apám sírja megtelik
a nyírfa
termésével,
amire allergiás volt.

Nem az Isten műve,
hogy nincs pokol
és mennyország,
a feltámadás feloldoz,
az ember halála az élet maga.

JAN VAN EYCK: *Az Arnolfini házaspár*

Ha kinyitom a kaput, hogy
öreg autómmal
elmenjek bevásárolni,
előbb kihajtom az utcára, majd
kiszállok a járműből
és visszacsukom a kaput,
a kutyám szeme láttára,
s nem kell tartanom attól,
hogy világgá megy, elszalad,
megjelölve vizeletével
a házak előtt álló fákat.

Ám amikor kinyitom
az utcaajtót,
vigyáznom kell,
nehogy kiosonjon,
hiszen a vérében van a szabadság.

HENRI ROUSSEAU: *Alvó cigánylány*

Az aggastyánokat a jövő
a boldog, megszépült
gyerekkorukra emlékezteti.

De leginkább magára a
megkerülhetetlen halálra.

Sajnálni kezdik
a csecsemőket,
a dédunokákat,
mennyi sok rossz
várhat még rájuk.

Akár a romák, a cigányok,
akik megsiratják
a megszületendő gyermeket,
és ünneplik
azt, aki a másvilágra
költözött közülük.

PABLO PICASSO: *Guernica*

Beteg anyám a múltban él,
ott érzi magát igazán biztonságban,
visszakapja szüleit, fiatalságát,
jövőbe vetett hitét.
Néha azt is elfelejti, hogy a gyermeke vagyok.
Bizalmatlan velem.
A hallgatását azzal tudom
a legegyszerűbben megtörni,
ha beszélek neki
a gyerekkori élményeiről,
melyeket már elmesélt nekem,
első szerelméről, játékairól,
nagymamájáról, aki a semmiből
is tudott varrni, ajándékozni.
Ha felidézem neki
haldokló édesanyját, s hogy
részeges apja tizenegy évesen kivette
az iskolából, mert volt még
három fiatalabb testvére otthon,
akikre mosni, főzni kellett.

Ilyenkor úgy néz rám,
mint hiteles szemtanúra,
s én irgalmatlanul öregnek
érezem magam.

Nem csoda, hogy amikor
író–olvasó találkozókon az első
világháborúról mesélek a gyerekeknek,
mindig megkérdik,
hogyan sikerült túlélnem a sok megpróbáltatást.

LEONARDO DA VINCI: *Utolsó vacsora*

Szíven szúrt a kézenfekvő
tőr.
A szívem már nyílt titok.

Anyám megtalálta
a három kukoricaszemet
a bedagasztott
kenyértésztában.

Három gyermekét.

JOHN MARTIN: *A harag nagy napja*

Az elmúlás sorstársa vagyok,
csak a világ végén teremthetek
egy újabb világot magamnak,
de ehhez nem kell a világ vége,
amiről demens vénasszonyok
álmodnak éjjelente,
s már álmukban igyekeznek
azt elfeledni.

Kihozom magamból
a kinti világot,
felhordom agytekervényeimből,
felszívódik a talpamba.
Vakargathatom.
Nyomogathatom,
mint a játékra
alkalmatlan labdát.

ALEXANDRE CABANEL: *A bukott angyal*

Feneketlen kút a felejtés,
csak lyukas vödörrel
meríthetsz belőle.

A síró angyal
a zongorára száll karácsony
éjszaka,
azon játszik
a puha agyaggal,
ördögöt alkot belőle.
Ádám lelket lehel belé.

VINCENT VAN GOGH: *Önarckép*

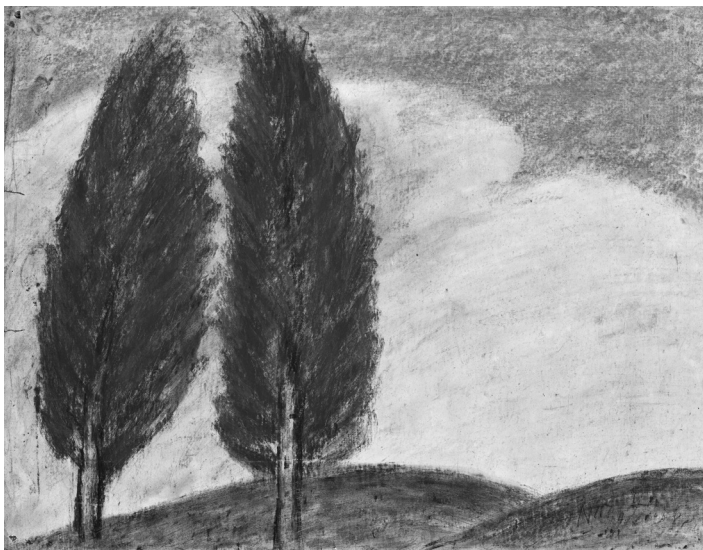
Bár nehezemre esik kifejezni
magam, lemásolni csak a megfestett
virágot lehet, az igazi tisztát
soha, súlyos teher nyomja így vállam,
az odaképzelt, parányi madáré.

AAKASH NIHALANI: *Eye scream sunday*

A repedezett, műanyag szemetes
kuka megtelt műanyag szeméttel. A
szelektáló Ádám előbb kiönti
a szemetet az arra szánt falusi

tartályba, majd beledobja az üres
kukát is. Egyszerre nem lehet, az már
mérénylet volna. Milyen szánalmas az
üresség, frappáns, irigylésre méltó.

A halálhír szembe jön, szemüvegben.
Vonatban aludni annyit jelent, mint
kettesével járórözni a holddal,
leültetni egy új műanyag székre.

*Jegenyefák, 1928–1930
(pasztell, papír)*

Nagy Zalán

ALTATÓ

*„mert a szerelem szüntelen
kérdésgtetés” (Kundera)*

Ne félj magadtól, B.
A pataokban már bárányok fürdenek odakint.
Összeragadtak a felhők.
Képzeld el egy formát,
önts ki azzal egy vészharangot,
amit nem fogsz meghúzni sohasem.

Ne félj magadtól, B.
Meg fogod tartani a titkokat.
Nem akarom tudni őket,
én csak válaszolni szeretnék
mindenre, amit nem értesz.
Nem lesz itt égszakadás, földindulás,
a bárányok hallgatnak,
ugatnak a farkaskutyák.

*

Egy Budapesten született szerzetespap
a második világháború után
Nagyváradra költözött,
végül Marosfőn telepedett le.
1989 szeptemberében tartotta
gyémántmiséjét, ekkor mondta el,
hogy azok fogják vesztét okozni,
akiken a múltban segített.
December 26-án öt férfi kopogott be
kápolnájába, kezét hátrakötözték,
stórával tömték be a száját,
és a házi oltára előtt agyontaposták.

*

Nem beszéltem B.-nek arról,
hogy amikor egyedül vagyok otthon,
minden szobában felkapcsolom
a villanyt. Szól a csengő,
senki nem áll a kapuban.
Lépteket hallok, nem vagyok magányos.

*

Pánik alatt imádkozni kezdünk.
Ezek az imák csak variációi ugyanannak
a rögtönzött, álszent könyörgésnek.
Ha csak könyörgünk, nincs vallomás.
Ha nincs vallomás,
akkor nincs semmi új a nap alatt.
És a kérdések a levegőben maradnak, lógva,
akár összegabalyodott marionettbábuk
Isten biztos kezében.

*

Búcsúbeszédében a csernátoni plébánia
Isten bolondjának nevezte a marosfői atyát.

A bolond mindent elhisz.
Az örült semmit sem.

*

Ne félj magadtól, B.
Amíg kérdezni mersz bármiről
– mondjuk a bárányok mindennapjairól –
addig nincs okod a félelemre.

Kérdezz engem bármiről.
Történeteim tüdejében víz van,
a víz tükreben homályos felhők.

MANÓVER

Nézd. Ez itt a Tömeg.
Ez egy csendes tömeg.
Ez meg a karaván.
Csukott szemmel építetted.
De önként gyűltek össze.
Kinyitottad a kaput, beléptek.
Egytől egyig beléptek mind.
Ismered őket. Számolhatnál.
Leltárt is vezethetnél. Nézd.
Nem hangosak.

*

Az árvaság ott kezdődik,
hogy gyanússá válnak lépteid.
Félreérthetően nyitsz ajtót
a vendégeknek. Túl gyakran
szellőztetted a szobákat,
túl gyakran mosod ruháid.
Először csak félnek tőled,
azután dühösek lesznek,
legvégül sajnálni fognak.

*

Akinek a szívében háború van,
az a nem-árvákra fog először
fegyvert szegezni.
El kell távoznod, Káin,
minden anya térdére rádől
egy-egy kisgyerek.
Akinek a szívében háború van,
annak a szíve csordultig tele.

*

Nézd. Ez itt a Tömeg.
Ezzel kell élned. Próbálj meg
kilépni otthonodból úgy,
hogy ne botolj bele senkibe.
Haladj árnytól árnyig,
mert félni fogsz tekintetüktől,
dühös leszel nagyon,
és sajnálni fogod magad.

Ez itt nem háború. Ez csak
tömeg. Nincs tüntetés, nincs
felvonulás, azt kívánod,
bárcsak lenne. Nézd.
Nem fognak lázadni.
Mert amikor régen
egytől egyig megaláztad őket,
leginkább magadat aláztad meg.

*

Kitépték az utálat gyökerét,
kitépték a földből, ami táplálta,
ki várja haza Káint esténként,
mondd el végre, ki várja,

*

köszönd meg másoknak,
hogy van kinek tartozz,
köszönd, hogy a felelősség
fejedre csak bajt hoz,

nem jön most az, hogy *De...*
nem jönnek vonatok,
nem jön haza senki,
Káin, én itt vagyok.

Székelyhidi Zsolt
TEREMTÉS KÖNYVE
– *részletek* –

ÁBRAHÁM TÖRTÉNETE
(Ter. 12. 1-9.)

Mennyivel
életszerűbb
lenne
veled
tölteni
a napot.
Csak
engedni
hődnek,
ha kétely
hűtne
benn.
Fogni
vállad,
hozzád
beérni.
Odamelegedni
úgy szorosan.
Hőn szeretni.

Testemként
tartlak.
Nem
tudom,
hogyan
engedheted
magad

ennyire el.
Talán
szükséged
van néha
az én
önzéseemre.
Oltárként
kerekedek fel,
mindhiába,
ha benned
kés forog.

ÁBRAHÁM EGYIPTOMBAN
(Ter. 12. 10-20.)

Visellek,
mint te
önsúlyodat.
Napról
napra
talpamra
állsz.
Életben
maradásodhoz
megtévesztéssel
jutottál.
Felfutó,
felfoghatatlan
ember.
Helyetted
csapom ki
őket,
akiket
becsaptál.
Csorba
arcod

tükrözik,
mégis
félni és
utálni fognak.
Összetörnek.
Ember
maradhatsz.
Ónnehéz
szavakból
áll össze
foncsorod.

A NÉGY KIRÁLY HADJÁRATA
Ter. 14. 1-16.

Leharcoltátok
magatokat,
a szentség
elhullott
jószágként,
kitekert
pózban
előttetek.
Lejárt
harcosi
jótállásért
jajgattok,
közben
életetek
mások
zsebébe
tették.
De Lótót
nem hagyom.

Rablók
jussa
hatalom,
királyok
veszte
is király.
Megharcolom
harcotok,
a szentségit,
Lótért,
felhúzva
lobogok.

MELKIZEDEK
(Ter. 14. 17-24.)

És ha
vissza-
fordítottam
elferdült
fejetek,
és ti szentül
megfogadtok,
hát nem kérek
többet
cserébe
szorító
ölelést,
csata-
fordulatot.
Csak titeket
vinnélek,
szép harcosok.

Gerzsenyi Gabriella

ÍGY ÉLÜNK MI

1. RÉSZ, HÉTFŐ

Süni a kanapén ül. Az *új* kanapén, amit alig pár hónapja vásároltak. Amelyiknek négy különálló ülőkéje van, mindegyik ülőke saját, állítható fejtámlával és lábtartóval. Mindennek a tetejébe a lábtartót motor hajtja, csak a gombot kellett megnyomni. Az ülőke oldalában vannak a gombok. Az előrébb lévő gomb megnyomásával a lábtartó emelkedni kezd, a hátrébb lévő megnyomásával süllyedni. Ha valaki hosszan nyomja az előrébb lévő gombot, egy idő után nem csak a lábtartó emelkedik, hanem az ülőke dőlésszöge is megváltozik, elkezd előrébb csúszni, a háttámla pedig enyhén hátrafelé dől. A folyamat végére majdnem fekvő helyzetbe lehet kerülni. Majdnem. A fekvő helyzet inkább a teljesen vízszintes. Amelyben lehet hason és hanyatt (háton) is feküdni. Vagy éppen oldalt, felhúzott térdekkel. Kinek hogy kényelmes. Avagy kinek hogyan rendeli az orvos. Mert ha az orvos másképpen nem rendeli, akkor lehet hason, hanyatt és oldalt is, még hozzá jobb- és baloldalt is. Esetleg el lehet olvasni a használati utasítást, vagy meg lehet kérdezni a gyógyszerészt.

A használati utasítást elolvasták, miután az új kanapét négy izmos fiatalember leemelte a teherautóról, beállította a helyére és üzembe helyezte. A lábtartó motorjaiból vezetékek álltak ki. Ezeknek konnektort kellett találni. A motor árammal működik. Áramszünet idején nem lehet megemelni a lábakat. Mennyivel szerencsésebb, hogy a fejtámlát kézzel lehet fel- és lehajtani, mert akkor azt áramszünet esetén is. A használati utasításból megtudták, hogy éles tárgytól óvni kell a kanapé kárpitját. És hogy az anyagon esett foltot hogyan lehet eltávolítani. Megjegyzés: sehogy. Már van rajta egy világos, ám nagy kiterjedésű folt. Először sötét és kicsi kiterjedésű folt volt. Cirmi ejtette a huzaton, csokoládés kezével. Cirminek mindig csokoládés a keze. Vagy cukorkás. Vagy nyalókás. Vagy süteményes. A sütemény lehet édes és sós is, az mindegy neki. *Egyszerre a kettő is lehet.*

Az asszony megpróbálta eltávolítani a foltot. Először csak saját kútfőből, ahogyan még a nagyanyjától és az anyjától láthatta. Hogy tudniillik nedves szivacs. Beszappanozva. Súrolgatva, dörzsölgetve. A folt halványodott, de nem tűnt el. Másnap megkereste a használati utasítást, elolvasta belőle a tudnivalókat és újfent nekilátott. Az egész ülőke vizes lett, várta, hogy megszáradjon, és nyoma se maradjon az *incidensnek*. Hosszú órák múltán a huzat száraznak volt tekinthető, és csaknem azonos színű volt a mellette lévő ülőke színével. Csaknem. Ha a fény ráesik, látszik, hogy ott már volt egy incidens.

A rajta fekvés milyenségére a használati utasítás nem szolgáltat iránymutatással. Kipróbálták hát hanyatt fekvé, enyhén görbe testtartásban, mert csak úgy lehetett. Mellékhatások nem jelentkeztek. Rövidtávúak semmiképpen. Kényelmes heverészést ad. Hosszabb távú mellékhatások tekintetében egyelőre nem telt el kellő hosszúságú idő. De résen vannak, hogy idejében közbeléphessenek, ha a hatások már kezdődnek. Hogy csírájában elfojtsák. Az asszony meg is mondta, hogy nem kell mindig felemelt lábbal ülni. Nem a testüket félti, inkább a motort. Ami esetleg nem bírja a megterhelő igénybevételt. Hogy naponta többször, fel-le. Sőt, olykor sűrű egymásutánban fel-le-fel-le-feeeeel-mégfeljebb-mégmégmég-aztánegyszerleeeeeee-deavégénmegint kicsikétfeeeeel. Ezt Cirmi szereti csinálni. *Szórakozásból*.

Süni nem használja a lábtartót. A fejtámlát sem. Úgy ül a kanapén, ahogy átlagos kanapén szokás. Egyenes derék (hiszen *derék* gyerekről van szó!), térdek derékszögben (még e tekintetben is derék gyerek), talpak a földön. Ha leül a kanapéra, annak oka van. Nem pusztán *szórakozásból* ül rajta. Írógép van az ölében. Réges-régi, hangosan kalapáló, fekete írógép. Azt püföli. Nem haragból, csak úgy, *semlegesén*. Ír rajta. Mesét ír. Maga találta ki. Kiskorától fogva mindig kitalál valamit. Költ. Szövi a történet szövetét. Fonja a fonalát. Új szavakat alkot. És látja a szavakat.

Már nem kicsi. Dezodor is kell neki. Vett az asszony. Hogy azt hogyan kell használni, kérdezte a kamasz. Odateszed a hónaljadra, és bedörzsölöd a golyóval, így az utasítás, az asszonytól. Ha az orvos másképpen nem rendeli. Nem rendelte. Segített. Attól fogva a pólóinak a hónalj-része nem savanykásan pállott testszagot küld a közélről szimatoló anyai orrba (mosás előtt szokása a *szimatolás*, mert amin sem orral, sem szemmel észrevehető rendellenesség nincsen, az ne foglalja a

helyet a mosógépben, és arra ne pazaroljanak mosószeret – az asszony szereti a környezetet, és védi is, ahol csak tudja). Pelyhedzik a bajusza. Éppen csak, de mégis. A felső ajka és az orra közötti sáv két széle határozottan szürkés árnyalatot öltött, sötétebb, mint a közepe. Borotva nem kell azért még neki. Borotvahab sem.

Pedig hab van otthon. Cirminek. Kísérleteket végez vele. Összekeveri ragasztóval, mosogatószerrel, szódabikarbónával. Néha külön-külön, máskor egyszerre az összessel. Lesz belőle ragacsos trutymó. *Slime*-ot szeretne, ami leginkább egy medúzára hasonlít. Az asszony, amikor még gyerek volt, talált a tenger vizében medúzát, tenyerébe vette és élvezte, ahogy ujjait összezárva, kezét szorítva távozik a réseken a zselés anyag. Nem csípte meg egyik sem. Bizonyára már döglött medúzák voltak. Az interneten hemzsegnek az otthoni slime-készítésről szóló videók, receptek, ötletek. Cirmi szereti kipróbálni őket. Megy az edénybe a sok drága alapanyag, keveri-kavarja, dagasztja, habarja.

A végén pedig megy az egész a szemetesbe. Persze, nem a szelektívbe, hanem a vegyes háztartási hulladékok közé. Ha nagyon híg, egyenesen a vécészébe. Az asszony nem tudja, örüljön-e. És meddig tűrje. Hagyni kell a gyerek kreativitását kibontakozni. Hadd tapasztaljon. Csakhogy mindennek van határa. És ára. Egy újszülöttnak minden vicc új. Cirmi nem újszülött, hatodik osztályos. Mindazonáltal mindent ki szeretne próbálni. Pontosabban: ki *akar* próbálni. Ő mindig mindent akar, nem pedig szeretne. Talált interneten olyan karkötőt is, ami *vonzza a gazdagságot*. Meg akarta rendelni. Az asszony nem engedte. A férfi sem. Egyelőre lekerült a napirendről. Félő azonban, hogy nem tűnt végleg el, csak lapít valahol, és újra elő fog bújni. Hanem amíg lapít, addig nem idegeskednek miatta. Szemet hunynak fölötte.

Süni mostanság bozontos. Az asszony be akarta jelenteni a fodrászhoz, hanem a kamasz megmakacsolta magát, hogy korai az még. Nő a sörénye. A Süni név azért rajtaragadt. Eredetileg Kissün volt. Életének valahol a 27. és 28. órája környékén keresztelte el így a férfi, amikor meglátta a kórházban. Mert születéskor még rajta maradt a máz, amitől a haja lelapult a feje tetejére. Ráadásul, mindennek a tetejébe (a fejének a tetejébe!) még egy kis sapkát is kapott. Hogy tudniillik a jó meleg után, ami *odabent* volt, nehogy *idekint* huzatot

kapjon. Másnap azután a nővérke megfüröszttötte. Levette a sapkát, lemosta a mázat, és kiderült, hogy égne a álló sötétbarna haja van. Akkor lett Kissün. Amikor nagyobb lett, elhagyták a kist. Néha Sünikét mondtak, aztán elhagyták a kicsinyítő képzőt is. Ma már a Sünit is csak akkor használják, ha maguk vannak. Mások előtt, ugye, kínos lenne.

Süni beletúr a bozontjába, majd idegesen lecsapja maga mellé az írógépet. Nem tekeredik a szalag. Öreg darab, igazi *retró*. Ebben a családban szeretik a régi holmit. Szenesvasaló is van. Az asszony próbált vele vasalni, mert jó nehéz, és nem kell nyomni. Felforrósította a főzőlapon, aztán rá a ruhára. Sima lett, abban nem volt hiba. Csakhogy a fekete monstrum pökdösni is szokott. A legváratlanabb pillanatban, alattomosan, a szép világos ing vagy asztalterítő kellős közepébe pacázik egy sötétet. Az asszony kipucolta. Átsikálta vízzel, kefével. A belsejébe is vizet eresztett, és hagyta állni egy éjszakán át, hogy a piszok (a hajdan benne volt szén nyoma) jól kioldódjon. A vasaló nem akart már vasalóként szolgálni, ezért bosszúból az erőszakos bánásmódért másnap reggelre beroszdásodott. Az asszony dühösen közölte, hogy akkor eztán az új vasalóval fog, hiába kell azt erősen *nyomni*. A vasaló megsértődött, és duzzogva befordult a mosókonyha sarkában a fal felé. Azóta is ott van, senki sem merte még megzavarni, nehogy mérgében újra pökdösni kezdjen.

A kamasz felemelkedik a kanapéről (ez könnyű művelet neki, mivel a lábtartó nincs felemelve, talpai a földön nyugodnak), remeg az idegességtől a hangja és a pelyhedző bajusza. „Nem tudok így írni, ha nem tekeredik a szalag!” – kiabálja saját magának, de az asszony hallja, mert a közelben van. Két kezén hatalmas konyhai kesztyűvel áll, fogja a tepsit, éppen a sütőből kivéve. „Gyere, egyél egy Kossuth-kiflit.” – invitálja a fiát, hátha Kossuth hívó szavára még a szalag is jobb belátásra tér. A kamasz bánja is már a szalagot, üget. Mert ha egyszer *Kossuth Lajos azt üzente...* Égeti a kezét a gőzölgő tészta, fújkalja és dobálja egyik tenyeréből a másikba. Közben a padlóra szóródnak le a sárga morzsák. Az asszony sóhajt, csóválja a fejét. A tisztaságra persze *senki* nem ügyel. *Ezeknek* semmi se szent. De majd meglátják, ha a *saját* házukban fognak élni. Ott majd megtanulják.

Itt a fejszóválás lassúbbodik, elbizonytalanodván ama tárgy tekintetében, hogy *mit* is fognak majd ott a kamaszok megtanulni. Mert

ugyebár rendszeretetre neki kellene nevelni őket. Kellett volna. Mostanra már minden bizonnal késő, mert a kamasz lázad minden ellen, amit a *nagyok* mondanak. Főleg, ha a *szülő* az a nagy. És akkor ő most ugyan hiába mondja, hogy ne morzsáljon a süteménnyel, mert ezáltal csakis ő lesz hülyének nyilvánítva, megszegyenítőleg a gőzölgő sütemény társaságában a konyhában magára hagyva, és becsapott ajtó által megrikatva. Ebbéli meggyőződésében hát jobbnak látja nem szólni, hanem csak szó nélkül egy kisebb méretű tányért a fia kezébe beletenni, alapszintű pantomim-tudással érzékeltetve, hogy a morzsáknak szánja.

Három kifli elfogyasztása után a vércukor és az örömet okozó hormonok szintje helyrebillenni látszik. Folytatódhat a gépelés. A szalag is megindul (ugye, ugye, mégiscsak a Kossuth kellett hozzá). „Most melyiket írod?” – így az asszony, a sütemény feldarabolása és porcukorral meghintés közepette, az átadó pult fölött. Tudja, hogy a vállá fölött nem illendő beszélni senkivel. Kamasszal főleg nem. De a pult előtte van, a konyha és a kanapé között, tehát a vállá szóba sem jöhet, a pult fölött meg lehet. „A *pugrác*ról” – dörmögi válaszul egy hang. – „Most *fondorog* éppen.” Daraboló és porcukrot hintő kéz pillanatnyi szünetet tart a levegőben. A szemek elnéznek a pult fölött, az írógépet püfölő alak felé.

Tényleg, a *pugrác*. Ott van már a papíron. Az első *fondorgást* éppen befejezte, és készülődik a következőhöz. Ehhez egy kis erőt és bátorságot kell gyűjtenie. Vékonyka, fekete lábait, amiből három van neki, nyújtogatja, lazítgatja, az izmait feszítgeti. Hol az egyiket, hol a másikat. Az egyik simul a papíron, a másik kidudorodik belőle. A harmadik e két fázis közötti állapotban leledzik. Eztán a hátát, derekát hajlítgatja, egyengeti a csigolyáit. A felsőteste kiemelkedik egy szempillantásnyira a síkból. Karjait, amelyekből a lábai számánál eggyel kevesebb van – apró születési rendellenesség, mert általában a *pugrácok* három lábbal és három karral jönnek a világra – nagy lendülettel a magasba emeli.

Az ezutáni másodpercekben készenlétbe helyezi az egész testét, és *hiszökken* a lapról. Lemászik az írógépről, felfut Süni karján a fejére, összekócolja a haját. Nem látszik semmi különbség, egyébként is kócos az már. Süni nem veszi észre, mert nagyon belemélyed a következő mondatba, amikor a *pugrác* újra *fondorog*. A *pugrác* fiatalos szökellé-

sekkel feljut a pultra, kérdőn néz az asszonyra és a süteményre. Az asszony mosolyogva bólint, mire a pegrác bekap két morzsát. A három lábán támaszkodva áll, kimozdíthatatlan egyensúlyban. A morzsákkal jól tele lett a pofazacskója, rág, csámcsog egy darabig. Amint lenyelte, jólesően megsimogatja a hasát a bal kezével. Hogy így jóllakott, továbbbszökell a pulton, bebújik a mézesbödön mögé, ott leheveredik és álomba szenderül. Az asszony egy karalábélevéllel betakargatja.

Alvó gyermek, 1912
(ceruza, papír)

Sárkány Tímea

ÁLDÁS

I.

belenyújtja magát a fűbe
rászórja kínjait a levélerdő
rozsdatengerét felbérli a csend
felszakítja utolsó hangjait
elfordítja arcát a napról
elhullatja fogait kiterül
feláldozza a csillagokat
belenyugszik a holdba
kirakja lelkét a párkányra
sebet éget magára emlékül
felsóhajt
kigyomlálja a hajszálereket
megterít és megeteti fiókáit

II.

a hegytetőn belepillantottak a kifogyó napba
lüktetés lüktetés
kövek a vénákon
súlyos kövek
visszaverik a fényt ásványmagányukkal
visszaverik a készülődő holdfényt
visszaverik a némaságot

III.

kitörölhetetlenül fekszünk a hegy oldalában
valahol otthonra találtunk
belenyújtózunk
és most először
megpihenünk az elfogadásban

IV.

szakad a szusszanat
igenek koccannak a fényhez
nyitsz egy ablakot
átlépsz rajta
kiengeded a szelepeket
hogy a sejtek felébredjenek
sisteregni kezd a hús
gyúlékony napfonatok ölelnek
körbe rózsás ölükbe hull
minden kósza levegővételünk
kertek alá lehelled az elengedést
napról napra könnyebb
csak állj meg észrevenni
fordítsd arcod a napnak
koccan a bőrön a fény
hideg vagy fújd ki magad
veritékeid felisszák a fák
madarak raknak fészket szemedre

*Két tehén pataknál, 1933 körül
(pasztell, papír)*

Szikra János

MADARAT SZÓR SZENT FERENCNEK

szomszédaimmal végzett már
szeméből foncsor folydogál
tennivalót már nem talál
estefelé kiül a kispadra
belebámul a tündöklő semmibe
kiül a kispadra a halál

a postaládában évek óta döglött darazsak
ül a sűrű alkonyég alatt
a szálkás gyanta grádicsán –
szokott-e verset írni a halál?
csípőjén megigazítja-e olykor a szoknyát?
szeret-e lavórban hófehér melltartót mosni?

a kispadon a ház előtt a postaláda
alól előkotorja a szalmaszakajtót
pár marék madarat szór szent ferencnek
assisi és európa pogányainak
hajít pasolininek is néhány verébszárnyat friuliba
a többit a tengerbe veti

a tenger morog a faluvégen
szabadító szökőárról álmodik
pier paolo pasolini énekelve csipegeti
csőrével a morzsát
összeveszik a mohóságon kapott porszívóval
mire viszed így telhetetlen porzsák

a kispad dadaista celofánt zörget a homokban
ebben a versben a nyelv
mint szent ferenc porhüvelyé üres
madaram macska

marék egérrágta napraforgó
sóhajtsunk nagyot uraim mi lesz mi lesz mi lesz

visel-e melltartót szoknyát
hózentróglit betyáros bő gatyát
férfi vagy nő-e a halál?
ádáz évára vadászó ádám?
zümmögő hüvelyes növény-e éva?
író? olvasó? született analfabéta?

úristen! ki vagyok én ma...

DALOK

1.
Házak,
egymásra dobált házak,
egymásra dobált házak halmaza.

2.
Márványkő a homlokod,
dombormű a tomporod,
négy-éve-nincs-anyámba,
 belehalok apámba –
dombormű a tomporod,
márványkő a homlokod,
 hús-éve-nincs-apámba.

3.
Hónapok óta fényképeket nézegetek éjszaka,
hogy a múltból a jelenbe találjak.

4.
Hoztál teknőt a beleidnek,
kérdézték az áldozatot Macondóban,

Bácsalmáson,
vagy nekünk kell takarítani utánad?

5.
Milyen törpe Európa Dél-Amerikából!
Milyen hiábavaló a lét
innen is,
onnan is –
Bogotától Budapestig
hogy jutok én újra át?

6. Egy ösztönösen jól irányzott
rúgás a szívgyödörre Szentendrén,
s szétgurul egy kosár zokni Párizsban,
mindörökre szétgurul.

7. Holdmárványkő homlokod
hajnalig nekem ragyog,
örvény forgat: tomporod –
aj, én belédpusztulok.

.....

10.
Egymásra dobált,
egymásra dobált házak halmaza
rozsdásodik a ködben.
Macondo? Pátka? Hogy jutok haza?

11.
Milyen lesz a világ nélkülem?
Fényképeket nézegetek néha éjszaka.
Nekem a múlt jelentette mindig a jövőt.

12.

Fölrebben egy árny mögöttem.
Madár szállt el az ablak előtt?
Álmodból kiszakadt sóhajod
menekülőben égbe szökött?

13.

Már délelőtt,
már reggel,
már hajnalban este van.
A szomszéd néni kertje fölött kórót
röptet a szél.
Egy éve még bot nélkül járt.
Elveszett kapáját siratva hazabotorkál.

14.

Talán csak fél órával,
vagy annyival sem a halál előtt,
szomjazol kedvesed hajnali öle után,
szeretnél sóvárgó grottájába bújni,
teleszívni a tüdőd utoljára még
szerelemillatával.

15.

Lódobogás a szívben,
távolodó ölelés a Dunaparton,
s egy zuhanó repülőgép Ázsia egén –
elég, hogy méhedből megszülessek,
újrahaljak benned is,
elég.

16.

Rabszolgák szeme süt így a sötétben,
szabad, fekete rabszolgák szeme,
ahogyan szerelmeskedés közben
belémsikolt a szemed –
gyönyörben vergődő zene.

.....

18.

Milyen lesz a világ nélkülem?
A mártélyi holtágban üvöltenek akkor is a békák,
de éjszaka az ebédlő kanapéján,
sem asztalán többé nem ölelkezünk.

19.

Elég?
Ha nem vagy itt, a mindenség sem elég –
ha itt vagy: megunom csókodat,
ez az illat már nem te vagy,
új nő testéből tör felém,
ki lesz ő?

mit tudom én –
megunom hónaljad, öled-
ben nem leszek öleb,
ha nem vagy itt:
hol esz a fene?

vártalak,
lakassam jól a vágyamat,
velem lakj jól, ha én vagyok,
akit az isten rádhagyott.

20.

Milyen lesz a világ?
Hetven kiló fájdalommal könnyebb lesz a Föld.

21.

Újrahaljak benned is,
lelkedben a lelkem is –
támadjon föl benned is.

*Kancsós leány, 1930 körül
(pasztell, papír)*

Daczó Katalin

SZÉKELY LEÁNYNAP
SARLÓS BOLDOGASSZONY ÜNNEPÉN

Kilencven évvel ezelőtt, 1933. július 2-án különleges Ezer Székely Leány Napot tartottak Csíksomlyón: először gyülekeztek a lányok Sarlós Boldogasszony ünnepén, és először celebrált szentmisét püspök a rendezvényen, gróf Majláth Gusztáv Károly¹ gyulafehérvári püspök személyében. Ebben az évben szerveztek először Katolikus Leánynapot Nagyváradon is, június 11-én, és szintén erre a napra harangozta be Kézdivásárhely² helyszínnel a háromszéki Ezer Székely Leány Napot Domokos Pál Péter.³

A harmadik Ezer Székely Leány Nap egyébként nagy vonalakban a már bejáratott forgatókönyv szerint zajlott – szentmisével, látványos felvonulással, délutáni szabadtéri előadással –, ugyanakkor a szervezők, okulva az előző évek hibáiból, kisebb módosításokat is eszközöltek.

Ez az 1933-as rendezvényt felidéző írás részlet a megjelenés előtt álló *Ha ezer lány útra indul...* című tanulmányból, a rendezvénysorozat 1931–1940 közötti krónikájából, amely visszaemlékezések, korabeli újságcikkek, levéltári dokumentumok és fényképfelvételek alapján próbálja rekonstruálni a kommunizmus időszakát megelőző Ezer Székely Leány Napok történetét.

1933-ban a hatóság már a korábbi éveknél is több akadályt gördített a szervezők elé, például a csíkmadarasi csendőrorrmester szétoszlatta a helybéli iskolában leánynapra készülők próbáit⁴, s bár a programot,

1 Gróf székhelyi Majláth Gusztáv Károly (Bakóca, 1864 – Budapest, 1940) római katolikus pap, erdélyi (1932-től gyulafehérvári) püspök.

2 Szóttos bál... Ezer székely leány-nap Kézdivásárhelyen. *Székelyföld*, III. évf. (1933. január 29.) 9. sz. 1. p. A *Székelyföld* című politikai, közgazdasági és társadalmi lap 1931 és 1941 között jelent meg Kézdivásárhelyen. Felelős szerkesztője Földi István volt.

3 Domokos Pál Péter (Várdotfalva, 1901 – Budapest, 1992) tanár, történész, néprajzkutató, szerkesztő, a moldvai csángómagyarok történetének és kultúrájának kutatója, a Csíki Székely Múzeum egyik alapítója. Elévülhetetlen érdemei vannak a székely népviselet feltámasztásában, megőrzésében.

4 *Csíki Lapok*, XLV. évf. (1933. július 2.) 27. sz. 3. p.

a korabeli sajtó szerint „a legnagyobb előzékenységgel” engedélyezte, a hangulatkeltés sem maradt el.

„A *Viitorul Ciucului*⁵ az együttélés 15 esztendeje után nem mást kezd ki, mint a katolikus csiki székelység vallásos hitének évszázados, ártatlan megmozdulásait – fogalmazott a *Csiki Lapok*⁶ újságírója. – Kezdte pedig az Urnapján. Az urnapi körmenetet, amelyet pedig azelőtti számában egészen ép ésszel látott és normálisan lereferált, mára az ezeréves Nagymagyarország visszaállítására irányuló törekvésnek látja, a csiksomlyói búcsúkkal és ezer székely leánynappal együtt. Azt írja, hogy gróf Majláth püspök megjelenik ez évben a székely leánynapon és meg fogjaátkozni azokat a székely leányokat, akik román emberhez mennek férjhez. »Magyar szemtelenségnek«, »magyar orcátlanságnak« minősíti ezeket az alkalmakat, amelyeken egy utolsó falusi zsandár kulturájával csak a piros-fehér-zöld színt látja mindenfelé.”⁷

1933-ra már nyilvánvalóvá vált, hogy a színpompás felvonulás nagyszámú közönséget vonz, turistacsalogató ereje van, ezért az erdélyi magyar lapokban megjelent, az ünnepséget beharangozó írások a részletes program mellett azt is megjegyezték, hogy „a közönség szolgálatára frissen sült kürtöskalács és frissítők állanak, ahol csepszes és rokolyás kiszolgálók fognak sürgőldödni.”⁸ Ennek ellenére, egyes szerzők szerint, a turisták száma elmaradt a várakozásoktól. „A gondolat nagyon szép, életrevaló és hogy talán most harmadizben mégsem tudott olyan tömeget magához vonzani, mint ahogy számították, annak fő oka a gazdasági nyomorúság, aztán az állandóan borús időjárás, a székelyföldi közlekedés nehézsége, így is többezerre

5 *Viitorul Ciucului*: Csíkszeredában kiadott román nyelvű, nacionalista hangvételű lap. Igazgatója Nicolae Vărgatu, felelős szerkesztője Ioan Popescu-Costești. Első lapszáma 1933. június 12-én jelent meg.

6 *Csiki Lapok*: Csíkszeredában kiadott közgazdasági, társadalmi, később politikai hetilap, amely egy rövid, az első világháború okozta megszakítással, 1888 karácsonyától 1944 júniusáig jelent meg. Ez volt a második világháború előtti időszak leghosszabb életű csiki hetilapja. A *Csiki Lapok* közszolgálati feladatokat is felvállalva tudósított a vármegyében zajlott legfontosabb eseményekről, történésekről.

7 *Viitorul Ciucului*. *Csiki Lapok*, XLV. évf. (1933. július 2.) 27. sz. 1. p.

8 A székely népszokások gyönyörű ünnepe lesz az „Ezer székely leánynap”. *Keleti Újság*, XVI. évf. (1933. június 27.) 143. sz. 5. p.

teszik azonban az ünnepségek jelenlevőinek számát, tehát a szép ötlet nemcsak hogy el nem sekélyesedett, hanem bebizonyította azt, hogy vonzani tud, meg tudta kapni a lelkeket”⁹ – fogalmazott a *Keleti Ujság*¹⁰ munkatársa.

A *Csiki Lapokban* Albert István¹¹ minden korábbi alkalomnál részletesebben ismertette¹² a többezres tömeget megmozgató eseményt, és többször is említést tett a csíksomlyói közbirtokosság által adományozott hatalmas szabadtéri színpadról, amelynek aprólékos leírása segített az Andory-Aladics¹³-fotók datálásában is. A beszámolók és fotók együttesen arra engednek következtetni, hogy az 1930-as évek leánynapjainak az 1933-as ünnepség jelentette a csúcspontját.

Reggeliben „a templom környékét már előzönlötte a Székelyföld minden részéből összegyülekezett sokaság. Lacikonyhák, pogácsa-árusítók s más vásári sátrak csábítgatják a harisnyás székelyeket és a népviseletbe öltözött nőket. De autókon és kocsikon felvonul a környék egész intelligenciája is.”¹⁴

A program 9 órakor a gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök által a főoltárnál celebrált szentmisével kezdődött, ezen kívül még három mellékoltárnál miséztek. A népviseletbe öltözött lányok csoportonként érkeztek a kegytemplomba, és elfoglalták helyüket a padsorokban. Mise alatt a lányok szentáldozáshoz járultak. A szenténekeket közösen, Jakab Lajos ferences növendék orgonakiséretével énekel-

9 (sz.): A harmadik „Ezer székely leány-nap”. *Keleti Ujság*, XVI. évf. (1933. július 4.) 149. sz. 8. p.

10 *Keleti Ujság*: a két világháború közötti időszak egyik leghosszabb életű romániai magyar napilapja. 1918 karácsonyától 1944 őszéig jelent meg Kolozsváron, 1927 után Országos Magyarpárti lapként.

11 Albert István (Csíkszentmárton, 1893 – Csíkszereda, 1982) számvevőségi tanácsos, újságíró, novellista, az *Erdélyi Lapok* csíkszeredai tudósítója.

12 Albert István: A harmadik „Ezer Székely Leány nap”: Az ősi székely viselet, tánc, dal és imádság ünnepe Csíksomlyón. *Csiki Lapok*, XLV. évf. (1933. július 9.) 28. sz. 2. p.

13 Andory-Aladics Zoltán (Fogaras, 1899 – Csíkszereda, 1990) erdőmérnök, fényképész. A huszadik század első felében készített fényképei a korabeli Csíkszereda történetének fontos képes dokumentumai. Az Ezer Székely Lány Napot évről évre különösen részletesen megörökítette. Hagyatékának egy része ma a Csíki Székely Múzeumban található. Albert István beszámolója szerint Andory-Aladics Zoltán ezen az ünnepségen 200 felvételt készített, amelyeket utólag a fényképész műtermében meg lehetett vásárolni.

14 (sz.): A harmadik „Ezer székely leány-nap”. *Keleti Ujság*, XVI. évf. (1933. július 4.) 149. sz. 8. p.

ték.¹⁵ P. Trefán Leonárd¹⁶ mondta a szentbeszédet, és a tőle „megszokott rutinnal állította követésre méltó példaképnek a Szent Szület, az örömek okát, a jerichói rózsát”¹⁷, és a régi, tiszta erkölcsök ápolására buzdította az ifjúságot.

Istentisztelet után a csíksomlyói és a csíkszeredai Oltáregyletek kürtöskaláccsal és kávéval vendégelték meg a lányokat. Ezután sorba állt a fiatalság, és a sorokban elvegyültek a „délutáni program legény-szereplői is.”¹⁸ A körmenet hófehér Mária-zászlók alatt, Stettner Andrea¹⁹ és Zachariás Flóra²⁰, valamint P. Takács Gábor²¹ vezetésével indult Csíkszeredába. A *Keleti Ujság* cikke szerint a hosszú, kígyózó sor már befordult a csíkszeredai főutcára²², amikor a másik vége még a csíksomlyói országút közepe táján járt. Sajnos, olyan felvételt, amely ezt a kijelentést igazolná is, 1933-ból nem találtam, és ismerve a helyszínt, némileg túlzásnak is tűnik. Tény, hogy ez a leánysereg, a falvanként, vidékenként eltérő jellegzetes viseletben, lenyűgöző látvány lehetett, és annak ellenére, hogy a menetben képviselt népviseletekben

-
- 15 Albert István: A harmadik „Ezer Székely Leány nap”: Az ősi székely viselet, tánc, dal és imádság ünnepe Csíksomlyón. *Csíki Lapok*, XLV. évf. (1933. július 9.) 28. sz. 2. p.
 - 16 Trefán Leonárd Dávid, OFM (Kézdiszentkereszt, 1875 – Kolozsvár, 1945) ferences szerzetes, egyházi író, jeles szónok, 1914–1924 között tartományfőnök, több egyházi folyóirat alapítója és szerkesztője.
 - 17 Albert István: A harmadik „Ezer Székely Leány nap”: Az ősi székely viselet, tánc, dal és imádság ünnepe Csíksomlyón. *Csíki Lapok*, XLV. évf. (1933. július 9.) 28. sz. 2. p.
 - 18 (sz.): A harmadik „Ezer székely leány-nap”. *Keleti Ujság*, XVI. évf. (1933. július 4.) 149. sz. 8. p.
 - 19 Stettner Adél Andrea (Székelyhid, 1905 – Budapest, 1991) tanulmányai befejezése után, ideiglenes fogadalmas testvérként a Nőszövetség keretében a falusi, főleg a székely lányok pasztorációjában vett részt, előadásokat, képzéseket tartott, a leányvédelem egyik vezéralakja és Zachariás Flóra mellett az Ezer Székely Leányok Napjának fő szervezője volt. 1934-ben kilépett a Szociális Testvérek Társaságának kötelékéből, és Magyarországra távozott, ahol a KALASZ társalapítója lett. (Katolikus Leánykörök Szövetsége, lásd bővebben: <http://lexikon.katolikus.hu/K/Katolikus%20Le%C3%A1nyk%C3%B6r%C3%B6k%20Sz%C3%B6vets%C3%A9ge.html>. Utolsó letöltés: 2023. április 11.)
 - 20 Zachariás (Zakariás) Ibolya Flóra testvér (Nagyiratos, 1895 – Kolozsvár, 1971) szociális testvér, a *Harangszó*, majd a *Vasárnapi Harangszó* című lapok szerkesztője, az Ezer Székely Leányok Napjának egyik életre hívója, a csíksomlyói Székely Leány Népfőiskola megszervezője, a Kaláka Körök központi vezetője. A SZTT bukaresti missziós munkájában is részt vett.
 - 21 Takács Gábor Albert, OFM (Budapest, 1896 – Youngstown, Ohio, Amerikai Egyesült Államok, 1974) csíksomlyói házfőnök, az első Ezer Székely Lány nap egyik fő szervezője.
 - 22 Valószínűleg a Kossuth Lajos utcáról van szó.

ezúttal is a csíki volt a domináló – mert Háromszékről és Udvarhely megyéből csak három-négy falu tudta elküldeni a maga lányképviselőit – mégsem vált egyhangúvá.²³ Ugyanez az újságíró azt is megállapította, hogy a felvonuláson a falusi és városi lányokat csak annyiban lehetett megkülönböztetni, hogy a falusi lányoknak hosszú, többnyire coffba font hajuk, a városiaknak viszont bubifrizurájuk volt.

Amint a korabeli fényképeken is látszik, a menetet mindenütt bámészkodók, nézők hada övezte. Kattogtak „a fényképezőgépek, filmaparátusok, a mintegy hatezer érdeklődő szemében meleg érdeklődés és örömteli csodálkozás”²⁴ volt. A csíkszeredai Szent Kereszt templom előtt, ahol ezúttal Andory-Aladics Zoltán fényképész is elhelyezkedett, egyenesen nagy tömeg gyűlt össze. Sokan kifejezetten „pózoltak” a fényképésznek a különböző leánycsoportok mellett. Egy-egy rendkívül jó minőségű üveglemezről digitalizált felvételen akár 400-500 személyt is felfedezhetünk, s a tömeg a korabeli Csík egész társadalmát tükrözi. Fejkendős, rokolyás, kezükben batyut morzsolgató, térdeplő, láthatóan faluról jött asszonyok mellett csepszet, szőtttest viselő nők, kalapos hölgyek, székelyruhás lányok és legények, bajszos-csizmás falusi emberek közelében öltönyös értelmiségiek, iparosok, rendőrök és más egyenruhások. Van, aki a kerékpárját támasztja, más a fényképezőgépét próbálja beállítani, vagy a kalapját szorongatja. Itt, a templomnál volt felállítva a Kövér Sándorné²⁵ által díszített fehér margarétás oltár. „Tóth Kálmán”²⁶ esperes szentségi áldást adott a leányseregére... Aztán a menet fegyelmezetten, tömött négyes sorokban visszafelé indult... A hirtelen kerekedett rövid eső nem zavarta a rendet.”²⁷

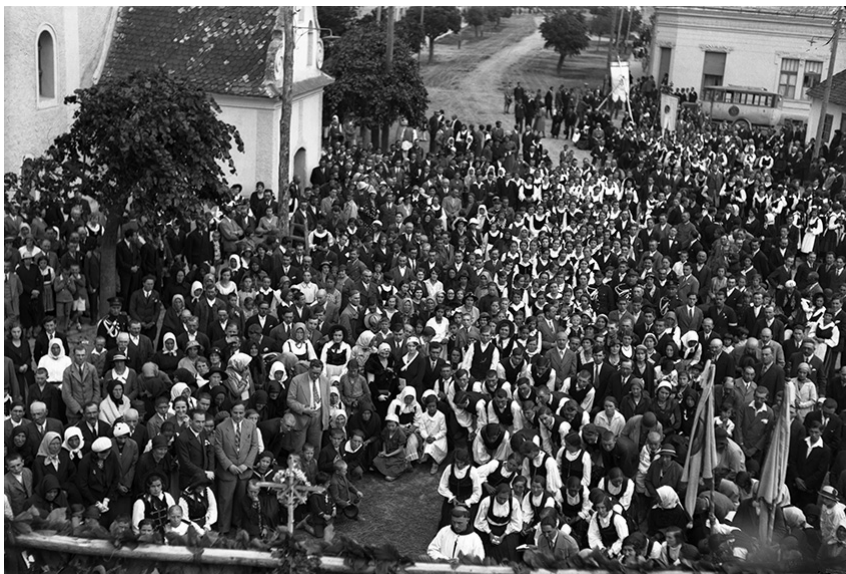
23 (sz.): A harmadik „Ezer székely leány-nap”. *Keleti Újság*, XVI. évf. (1933. július 4.) 149. sz. 8. p.

24 Albert István: A harmadik „Ezer Székely Leány nap”: Az ősi székely viselet, tánc, dal és imádság ünnepe Csíksomlyón. *Csíki Lapok*, XLV. évf. (1933. július 9.) 28. sz. 2. p.

25 Kövér Sándorné Simó Ilona (? – Csíkszereda, 1978) a Katolikus Népszövetség helyi tagozatának oszlopos tagja. 1932-ben gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök saját aláírásával ellátott arcképét személyesen adta át neki, megköszönve a Katolikus Népszövetség keretében végzett tízéves, buzgó munkáját.

26 Tóth Kálmán (Besztercebánya, 1877 – Teke, 1958) római katolikus pap, 1928–1933 között csíkszeredai plébános.

27 Uo.

*A felvonulók területet hajtának a Kossuth utcában felállított oltárnál
Andory-Aladics Zoltán felvételre (CSSZM tulajdona)*

Csiksomlyón, a Stabiliment²⁸ udvarán délután 3 óra után kezdődött az ünnepség. „Ilyen nagy pódiumot pedig talán sohasem láttam még – vázolta a környezetet a *Keleti Ujság* tudósítója. – A kulisszák sem megvetendők. Leghátul a zöldelő hegyek, a pódium mellett pedig hatalmas koronájú fák, amelyeket szintén páholyoknak használ a kíváncsi sokaság. Néha-néha egy-egy roppanás s a súlyos ember-teher letöri az egyik dúslombu faágat. Ezzel azonban nem igen törődik senki.”²⁹

László Ignác³⁰ hittanár, a konferanszié „messzehangzó hangon”³¹ vezette be az előadást, amely „közös Mária énekkel kezdődött, majd a

28 Stabiliment – Csíkszék egykori székháza, ma a Csíkszeredai Megyei Sürgősségi Kórház Fertőző és Tüdőgyógyászati osztályainak épülete.

29 (sz.): A harmadik „Ezer székely leány-nap”. *Keleti Ujság*, XVI. évf. (1933. július 4.) 149. sz. 8. p.

30 László Ignác (Székelyszentkirály, 1898 – Székelyudvarhely, 1981) plébános, az 1930-as években a Csíkszeredai Főgimnázium hittanára.

31 (sz.): A harmadik „Ezer székely leány-nap”. *Keleti Ujság*, XVI. évf. (1933. július 4.) 149. sz. 8. p.

*P. Takács Gábor és a szavalókórus
Andory-Aladics Zoltán felvételre (CSSZM tulajdona)*

hatalmas szabadtéri színpadra felvonult a csíkszeredaiak, somlyóiak és taploczaiak közel 150 tagu szavaló-kórusa P. Takács Gábor vezetése alatt és nagy hatással adott elé költeményeket megrázó erővel, fegyelmezett lendülettel.

Majd a csíkszeredaiak gyermekfonó jelenetében gyönyörködhattunk. A kis Búzás Gabi³² és Fenke Ferike³³ a többi csöpp társával együtt, ismét nagyszerűen kitett magáért. A közönség alig tudott betelni a talpraesett 4-10 éves gyermekek ügyes énekével, táncaival.

Utána a csíksomlyóiak a »hétféle« tánccal remekeltek, amelyhez méltóan csatlakozott a kilyénfalviak, szenttamásiak, somlyóiak és karczfalviak pompás közös tánca. Igen helyes volt a csíkszentdomosiak »székely páros« tánca. A nagykászoniak fonó-jelenete hatásos életkép volt. Rendezése és ötletessége minden elismerést megérdemel.

32 Dr. Buzás Gábor (Csíkszereda, 1928 – Győr, 2006) fogorvos, szájsebész

33 Dr. Fenke Ferenc Tanai Bella színésznő első férje, 1973-as emigrálásáig a Marosvásárhelyi Egyetemi Klinikák Igazgatója, majd Észak-Rajna-Vesztfália radiológus és nuklear-medicina főorvosa.

*Táncosok a színpadon
Andory-Aladics Zoltán felvételre (CSSZM tulajdona)*

*A csíkszentmártoniak menyasszonybúcsúztatója
Andory-Aladics Zoltán felvételre (CSSZM tulajdona)*

A madarasiak régi székely táncait sok tapssal és elismeréssel jutalmazta a közönség. Közös ének után igen sikerült volt a madéfalviak, szentkirályiak, szentimreiek, kozmásiak, gyergyószentmiklósiak és remeteiek közös tánca.

A csikszentmártoniak menyasszony-bucsuztatója ugy öltet mint megrendezésre egyike volt a legsikerültebb számoknak, a csiktaploczaiak virágos-kalács jelenetével együtt.

Elsőrangú hatást értek el a csikszenttamásiak, akik saját fuvós zenekarukkal nagyszerűen mutatták be a »tulipán csárdás«-t.³⁴ A kozmásiak sikerült táncszámai és a szentegyházásfalviak hatásos énekszámai után a programban kevés változás állott be, mert már estére hajlott az idő, de azért a csikszentimreiek, gyergyószentmiklósiak majd zetelakiak, szentegyházásfalviak, lövéteiek, udvarhelyiek, parajdiak bemutathatták pompás tánc tudásukat.

Különösen a kilyénfalviak »palotása« tünt ki, ragyogó előadásával. A lövéteiek éneke, a csikcsicsóiak, kászoniak, taploczaiak igen ügyes

*Fellépők és nézők tömege a Stabíliment udvarán
Andory-Aladics Zoltán felvételre (CSSZM tulajdona)*

34 Műtánc, nem klasszikus értelemben vett csárdás

táncszámai után »Kádár Kata« népballada élőképesítésére került sor. A csiksomlyóiak valósággal remekeltek és hogy jobban nem dicsérjük meg, tulajdonítsák annak, hogy ők voltak a vendéglátó házigazdák.”³⁵

A *Nap* beszámolója szerint az 1933-as leánynap „csupán 3 pontban tért el az eddigiektől:

1. A legények is bejöttek a falvakból és fegyelmezetten, komolyan vettek részt az egész nap ünnepeiben.

2. A leánynap dátuma összeesett a somlyói ifjúságnak ősi – immár feledésbe ment – Sarlósboldogasszony napi búcsujával, amely körülmény a jövő rendezések számára értékes és szép gondolatokat adott.

3. Az eddig oly kis keretek között lezajlott ünnepség jelentőségében megnövekedett és talán éppen ezért kihivta egyes távolálló körök kritikáját. A kritika konstruktív részét köszönettel vettük, a jövőre nézve megszívleljük. A többi részét pedig propagandának, valamint a felébredő érdeklődés biztos jelének tekintjük és nyugodtan napirendre térünk felette.”³⁶

A *Nap* finoman céloz „egyes távolálló körök kritikájára”. Ezúttal ugyanis több sajtótermék is közölt éles vagy elnéző, de bíráló megjegyzést a rendezvényre, az előadott táncokra és énekekre vonatkozóan. Nos, vegyük számba ezeket megjelenésük sorrendjében.

A *Keleti Újság* riportere, a július 4-i lapszámban megengedően fogalmazott: „A táncoló csoportok valamennyi kiválik abszolút precizitásával, lelkeségével és azzal a szeretettel, amellyel hónapok óta készült erre a nem közönséges és fárasztó szerepre. Programközben azonban furcsa meglepetések is érnek. Nini! Egy régi operett ismert golya-kuplóját éneklí valamelyik falu leánycsoportja. Az egyik elnépiesített polkát játszik, a másik a Bob herceg szintén népdalszerűvé formált akkordjaira csárdással kombinált valcert táncol. *Ezeket bizony nem lehet ősi táncoknak és ősi daloknak mondani.* Nincs is más kifogás az egész egyébként megragadó és nagyhatású produkció ellen, minthogy nem akadt valaki, aki a szakértő gondosságával és művészetszeretetével feküdt volna bele a program összeállításába, hogy kivesse belőle azt, ami nem ide való és jobban kiemelje azt, ami ősi, valódi népművészet.

35 (sz.): A harmadik „Ezer székel leány-nap”. *Keleti Újság*, XVI. évf. (1933. július 4.) 149. sz. 8. p.

36 Lezajlott... *A Nap*, XIII. évf. (1933) 7. sz. 3. p.

Ne feledjük azonban, hogy még csak a kezdet kezdetén állunk és hároméves kísérletezésnek nem lehet még tökéletes eredménye. Egészen véve nemes a cél és a kivitel is minden dicséretre érdemes.”³⁷

A *Brassói Lapokban*³⁸ Kovács György³⁹ Szentimrei Jenő⁴⁰ csiki élményeit osztotta meg az olvasókkal. A beszámoló annál is inkább érdekes, mert kiderül belőle, hogy Szentimrei Janovics Jenővel⁴¹ közösen ment Csíksomlyóra, „hogyan lefotografálják a felvonuló székely lányokat, az egész ünnepeséget, mely már úgyis minden kommentár nélkül nagyszerű reklám lenne a székelységnek.”⁴² A filmezéshez a hatósági engedélyt megszerezték, de a cikk szerint a „rendező apácák” akadékoskodtak. „Mert a szent dolgok mellé korcsmai jelenetek kerülhetnek – mondták, stb. stb. Elvből nem egyeztek bele, sőt harcoltak a filmfelvétel ellen. Mégis ment valahogy, de délután, amikor zárthelyiségbe került az ünnepély, egy kis akadály merült fel a fényképezésnél. Egy pap a gép elé állott s onnan osztogatta az áldást. Valahogy helyet nyitottak a sugaraknak. Ekkor egy apáca állt a gép elé, éppen az, aki legesküdtőbb ellenségnek bizonyult a mozival szemben.”⁴³ Végül, amint Szentimrei Jenő szavaiból kiderült, egy kis fortélyal félrehívták az apácát és elterelték a figyelmét, miközben „pergett akadálytalanul a gép.”⁴⁴ A filmfelvételt sajnos nem ismerem, külön nyomozást igényelne kideríteni, hogy fennmaradt-e.

37 (sz.): A harmadik „Ezer székely leány-nap”. *Keleti Újság*, XVI. évf. (1933. július 4.) 149. sz. 8. p.

38 *Brassói Lapok*: Brassóban kiadott 1895 és 1940 között megjelenő politikai napilap, amely kezdetben helyi jellegű, majd az első világháború után regionális, később országos jelentőségű sajtóorgánummá vált. Főszerkesztője 1919 és 1937 között Szele Béla volt.

39 Kovács György (Küsmöd, 1911 – Marosvásárhely, 1990) író, közíró, politikus. Újságírói pályáját az *Ellenzék* szerkesztőségében kezdte. Külső munkatársa volt a *Brassói Lapoknak*.

40 Szentimrei Jenő (született Kovács Jenő) (Arad, 1891 – Csucs, 1959) költő, író, drámaíró, kritikus, színháztörténész. Az 1930-as években több erdélyi sajtótermék munkatársa, több területen együttműködött Janovics Jenő színiigazgatóval.

41 Janovics Jenő (Ungvár, 1872 – Kolozsvár, 1945) színész, rendező, színiigazgató, a magyar filmgyártás úttörője.

42 Kovács György: Tárgyalások a kolozsvári törvényszék folyosóján és a teremben. *Brassói Lapok*, XXXIX. évf. (1933. július 6.) 150. szám.

43 Kovács György: Tárgyalások a kolozsvári törvényszék folyosóján és a teremben. *Brassói Lapok*, XXXIX. évf. (1933. július 6.) 150. szám.

44 Kovács György: Tárgyalások a kolozsvári törvényszék folyosóján és a teremben. *Brassói Lapok*, XXXIX. évf. (1933. július 6.) 150. szám.

1933. július 9-én a *Csiki Lapokban* a „Bs”⁴⁵ szignót használó cikkíró kemény hangot ütött meg. (Írása ugyanabban a lapszámban látott napvilágot, amelyben Albert István korábban idézett lelkes beszámolója megjelent.) „Az 1000 székely leány látványos felvonulása, a lacikonyhák, árubódék, szeszesitaláruló sátrak kifestett kiszolgáló tündérekkel, a különböző zenekarok hangversenye és a látni vágyó kíváncsi bámészkodók tömege háttérbe szorította a IV. Jenő pápa által engedélyezett ősi bucsu jellegét.”⁴⁶ Ugyanakkor feltette a kérdést, hogy „mit kerestek a székely dalok és táncok műsorán a »Vigécek« és a »Bob herceg« című operette bohózatok zene részletei és a múlt század 50 es éveiből itt ragadt német táncok elrontott figurái?”⁴⁷ A cikkíró szerint mindez azért történhetett meg, mert hozzá nem értő „idegenek” – céloz a Szociális Testvérek Társaságára – szervezték a népünnepélyt a saját pénztáruk javára.

Ferencz Gyárfás⁴⁸ csíkszeredai újságíró a *Brassói Lapok* hasábjain csatlakozott Bartalis Ágoston véleményéhez. Cikke⁴⁹ 1933. július 20-án jelent meg. Ismertette Bartalis Ágoston írását, kiemelve, hogy ideje lenne, hogy a székelység „önmagának táncoljon a jövőben, mert elsősorban saját jövőjét kell mentenie.”⁵⁰ Ferencz Gyárfás hírt ad arról is, hogy a csíki közéletben Bartalis közleménye éles vitát váltott ki. „A székely fiatalság, a mai körülmények között, hatalmas anyagi áldozatokkal ruhát csináltat magának, időt és pénzt veszít, míg a rá osztott szerepeket megtanulja és Csíksomlyón előadja – vélekedett Ferencz Gyárfás. – Tehát minden költség arra a székelységre hárul, melynek ünnepségi beléptidijaiból jelentékeny összegeket szednek össze és küldenek Kínába és más exotikus vidékekre hittérítő célokra.”

A Szociális Testvérek Társasága vita helyett mindkét lapban az ünnepség jövedelméről szóló elszámolást közölte, „semmiképpen a magunk igazolására, (ezt nem tartjuk fontosnak) kizárólag az aggódók

45 Gulyás 1956. A szignó valószínűleg Bartalis Ágoston (1866–1935) főszolgabíró, közíró, helytörténész személyét fedi.

46 Bs.: Július 2. *Csiki Lapok*, XLV. évf. (1933. július 9.) 28. sz. 1. p.

47 Uo.

48 Ferencz Gyárfás (Csíkmenaság, 1902 – Mezőberény, 1974) újságíró, népművelő, a *Brassói Lapok* csíkszeredai tudósítója.

49 Hittérítés Kínában a székelyek pénzén. Székelyföldi vita egy őszinte írás körül. *Brassói Lapok*, XXXIX. évf. (1933. július 20.) 162. sz.

50 Hittérítés Kínában a székelyek pénzén. Székelyföldi vita egy őszinte írás körül. *Brassói Lapok*, XXXIX. évf. (1933. július 20.) 162. sz.

és nyugtalanok megnyugtatóására”⁵¹ – fogalmaztak a szürke nővérek. Az elszámolás szerint a 16 678 lejes bevétel, ami túlnyomórészt a belépőjegyekből származott éppen csak fedezte a kiadásokat és a jövedelem alig 132 lejre rúgott. „Megnyugtatósul még annyit, hogy ebből az összegből a C. F. R.-nek kifizetett útiköltségen és a 350 lei adón kívül, minden pénz Csíksomlyón és Csíkszeredában maradt.”⁵²

A bírálatra több válasz is érkezett a *Csíki Lapokhoz*⁵³, de az újság végül P. Takács Gábor somlyói zárdafőnök válaszát közölte a Szociális Testvérek Társaságának elszámolásával egyszerre. A válasz néhány korábbi szervezési kérdésre is kitért, hangsúlyozta, hogy csak az Ezer Székely Leány Napjának köszönhető a Sarlós Boldogasszony búcsú feltámadása. „Vissza akartuk adni az ifjúságnak az ő kedves ünnepét, az aszcendálást s ezúttal nemcsak a gimnázistáknak, hanem az egyetemes székelység mindkét nembeli ifjúságának, fiúnak és leánynak egyaránt. Elmúlt már egy éve annak, hogy minden székelyleányt küldő falunak felhívtuk a figyelmét, hogy az Ezer Székely Leánynapot, a kegytemplom bucsu ünnepére, Sarlós Boldogasszonyra, amire a templomot felszentelték, helyezzük át. Otthon bizonyára minden plébános kioktatta erre az ifjúságot, amire legfényesebb bizonyíték az, hogy kivétel nélkül minden leány, a fiuk közül pedig többen eleget tettek gyónásukkal és szentáldozásukkal a bucsu-elnyerés feltételeinek. S ezt a bucsut ők el is nyerték, ha nem is gondoltak a bucsut engedélyező IV. Jenő pápa 1444. január hó 27-én kelt brevéjére. Julius hó 2-ika bensőségében és tartalmában tehát nem veszített, sőt kibővült és terjedelmesebb lett. Ezer Székely Leánynap nélkül nem is lehetett volna remélni, hogy Somlyón feltámadjon Julius 2-ika.”⁵⁴

P. Takács Gábor több helyen célzott Domokos Pál Péter részvételére is a szervezésben: „Egy éve már, hogy egy hozzáértő »idegen« szeredai urnak elgondolása szerint – akit zárdánk Domus Historiájában⁵⁵ méltóképpen fogok megörökíteni ezért – végtelenül sokat nyert az Ezer

51 Elszámolás. *Csíki Lapok*, XLV. évf. (1933. augusztus 6.) 32. sz. 2. p.

52 Elszámolás. *Csíki Lapok*, XLV. évf. (1933. augusztus 6.) 32. sz. 2. p.

53 Szerkesztői üzenetek. *Csíki Lapok*, XLV. évf. (1933. július 16.) 29. sz. 4. p.

54 P. Takács Gábor: Július 2. még egyszer. *Csíki Lapok*, XLV. évf. (1933. augusztus 6.) 32. sz. 2. p.

55 A csíksomlyói ferencesek Domusa ebből az időszakból nem maradt fenn.

Székely Leánynap tartalmában.”⁵⁶ – s ezzel vélhetően arra utal a házfőnök, hogy Domokos Pál Péter szakértői segítséget nyújtott a program és a műsorszámok tartalmának összeállításában. „Amikor három-négy évvel ezelőtt megjelentek itt azok az idegen, Stettner Andrea és Zachariás Flóra nevű missziós testvérek, és bejárták székely falvainkat, hogy az elfásult székely koponyákba leányaink megmentésért nagy gondolatokat ébresszenek, saját erkölcsi értékeinkből, segítőtársuk Domokos Pál Péter tanáron kívül, senki sem akadt. Kishitű, egy kézlegyintéssel mindent elintéző, annál több. S amikor két év után már megvolt az érdeklődés és úgy gondoltuk, hogy a vezetőségek közvéleményéhez fordulunk tanácsért, új eszmékért – egy év leforgása alatt a székely falvakból csak három válasz érkezett vissza.”⁵⁷

Az írásból azt is megtudhatjuk, hogy a tervezett háziipari kiállítás és vásár elmaradt, „mert annak egyedüli hivatott csiki képviselője betegsége miatt nem vállalhatta.”⁵⁸

A vitacikkeket közlő *Csiki Lapok* szerkesztősége ugyancsak az augusztus 6-i lapszámban zárta le a témát. „A magunk részéről kénytelenek vagyunk ismételten leszögezni, hogy egy pillanatig sem vontuk soha kétségbe azt az érdemet, ami kijár az ünnepség kezdeményezőinek, a Szociális Nővéreknek. Az Ezer Székely Leány napot minden eszközzel megtartandónak és kifejlesztendőnek tartjuk. – Ennek rendezése illesse továbbra is a Szociális Nővéreket, természetesen karöltve a somlyói zárda mindenkori vezetőségével, amikor a helyiérdek is méltó módon képviselve van. – Végül pedig arra kérjük a Szociális Nővéreket, hogy ne vegyék gáncsnak a helyi érdekeket szem előtt tartó, jó akaratú hangokat és ne fájjon nekik, ha áldozatos munkájuk közben bírálatnak vannak kitéve, mert ez is csak az érdeklődés bizonyítéka.”⁵⁹

Sajnos, a *Csiki Néplap* 1933-as lapszámai sem a Csiki Székely Múzeumban, sem az Országos Széchényi Könyvtárban nem fellelhető-

56 P. Takács Gábor: Július 2. mégegyszer. *Csiki Lapok*, XLV. évf. (1933. augusztus 6.) 32. sz. 2. p.

57 Uo.

58 P. Takács Gábor: Július 2. mégegyszer. *Csiki Lapok*, XLV. évf. (1933. augusztus 6.) 32. sz. 2. p.

59 P. Takács Gábor: Július 2. mégegyszer. *Csiki Lapok*, XLV. évf. (1933. augusztus 6.) 32. sz. 2. p.

ek, és a lapban esetleg megjelent, témához kapcsolódó álláspontot ezidáig nem ismerem.

Tanulmányom első változata 2015–2016-ban született meg, és két részlete nyomtatásban is megjelent⁶⁰. Az első változatot Szőcsné Gazda Enikő útbaigazítása és javaslata nyomán bővítettem ki és dolgoztam át. Ezúton is köszönöm segítségét és együttműködését!

A tanulmány elkészítésében és a képanyag összegyűjtésében segítségemre volt: Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda Polgármesteri Hivatala, Kriza János Néprajzi Társaság, valamint Czíkó Gergely (Csík-szentgyörgy), Fogarasi Edit SSS, Gyarmati Zsolt, Hegedűs Enikő, Muckenhaupt Erzsébet, Murányi Teréz SSS, Szabó Magdolna, és még sokan mások.

Köszönet érte!

Erdélyi táj, 1930–1935
(pasztell, papír)

60 Ha ezer lány útra indul. *Székelyföld*, XX. évf. (2016) 7. sz. 113–136. p., illetve A kormányzópár ezer leánya. In *Székely Kalendárium*. Kézdivásárhely, 2021, 120–126. p.

VASTAG HÓ A BRONZGALLÉRON

– Székely Ferenc beszélgetése a Zilahon élő,
65 éves László László középiskolai tanárral, történésszel,
tankönyvszerzővel –

– *Életpályád tanulmányozása közben megakadtam egyik kijelentéseden: Szilágyságban nincsenek éles etnikai konfliktusok... Mire alapoztad ezt?*

– A jelenben tényleg nincsenek. Korábban – a történelmi időkben: 1848, 1918–1919, 1940, 1944, sőt még 1990-ben is – valóban voltak. Próbálkozások ma is vannak a feszültség gerjesztésére, de ahogy kinéz, a lakosság már nem „vevő” erre. Mondhatni, hogy az emberek nagy többsége nem ül fel mindenféle uszításra. Gondolok a románokra, illetve a magyarok nem válaszolnak az esetleges provokációkra. Arra utalnék, hogy főleg az évszámokkal jelzett megemlékezéseken van „szezonja” a heccelésnek, de a hecc, a „heccmesterek” legnagyobb csalódására és az emberek többségének megelégedésére, elmarad.

Tablókép (2006)

– *Többet vagy hangsúlyosabban kellene kommunikálni a román nemzettel?*

– Is-is. Mert ha csak magunk között, magyarokul és magyarul mondjuk a magunk igazát, sérelmét, örömét, fájdalmát, elégedettségét, akkor az sehogy sem jut el a románokhoz, akiknek a normálisabb (tehát a nagyobb) felét csak érdekli valamelyest, hogy s mint lennének mi magyarok Erdélyben, Romániában. S nyilván hangsúlyosabban is kell feléjük szólni és lépegetni, sőt lépni, esetenként bizonyos érzé-

keny pontokon sok diplomáciával, de hitelesen és őszintén beszélni. Vannak, akik erre vevők. Akik viszont zsigerből nem kedvelnek minket, azokkal felesleges erőlködni. Az idő múlása esetleg a mi segítségünkre lehet...

- Mi okozza a nézeteltéréseket, és egyáltalán mi a véleményed, hogy lehet ezt, ha nem is megszüntetni, de legalább tompítani?

- A nézeteltérések főleg az eltérő történelemszemléletből és a nemzeti kommunizmus idején gyakorolt uszító magyarellenességből fakadnak, amit a sajtó, a közbeszéd, s nem utolsósorban a tankönyvek szintjén „elvetettek”, s ennek a „termése beérett”. Tehát ennek a gyakorlatnak az öröksége-emlékezete okozza leginkább a nézeteltéréseket. Nem mintha magyar oldalon rendben lenne minden. Itt is akadnak rossz megnyilvánulások, lépések, tettek és gesztusok.

Teljesen megszüntetni, talán soha nem fog sikerülni. Esetleg a távolabbi és boldogabb jövőben... De addig is tompítani lehet és szükséges, anélkül, hogy feladnánk magyar mivoltunkat. Fennebb említettem, hogy a kommunikáció legyen diplomatikus, folyamatos és lehetőleg világos, a románok számára is érthető. A közösségi rendezvényeinkről tájékoztatni kell a román felet, hogy mit és miért ünnepeünk, avatunk, szentelünk, méltatunk stb.

Keresni kell a közös vonatkozásokat, a magyarokat és románokat összekötő személyiségeket, alkotásokat. Adott esetben nem kell sajnálni az időt, a pénzt és a fáradságot a kétnyelvű kiadványokra, filmek és riportok feliratozására. Nem biztos, hogy nagyon sokan elolvassák, megnézik, de akit érdekel, megteheti, s nem jöhetnek adott esetben azzal a kifogással, hogy magyarul van, és nem értik. Vagy esetleg valaki elferdítve fordítja le számukra, és ez is rossz vért szülhet.

- Szét lehet választani az etnikumok közti ellentéteket generációkra? Melyik korcsoporttal lehetne gyorsabban, elfogadhatóbban megismertetni a valós történelmi tényeket? Segít ebben az internet?

- Az idősebb nemzedékkel, amely átélte a hetvenes és főleg nyolcvanas évek durva magyarellenességét, és akik aztán 1990-ben „vátrás” aktivisták (Vatra Românească) és uszítók lettek, nincs sok esély. A középgeneráció szerintem megoszlik műveltség, baráti kör vagy politikai felfogás és nyitottság függvényében. Náluk, ha elég nyitottak, akkor

lehet remélni, hogy nem csúsznak el a nacionalizmus banánhéján. A fiatalabbakkal lehetséges együttműködni, ha fel tudjuk kelteni az érdeklődésüket. Bár a focidrukker ultrák és a magyarellenos megnyilvánulások kemény magját többnyire fiatal felnőtt férfiak alkotják, akik balhét akarnak minden áron, de őket vélhetően a háttérből irányítják. Számunkra ők reménytelenek, de a hazai demokrácia számára is...

Az internet fölöttébb hasznos, mert gyors, könnyen kezelhető és olcsó. De átkozottul káros is lehet a sok szemét, amit mindenféle kétes platformokra feltöltenek, illetve az anonimitás lehetősége miatt.

– *Szilágyság történelmét illetően vannak közös találkozási pontok?*

– Akadnak. Vannak események, vannak személyiségek, vannak műemlékek, emlékművek. Meg lehet említeni Iuliu Maniu személyét, aki 1890-ben érettségizett Zilahon magyar felekezeti középiskolában. (Román középiskola nem volt akkoriban errefelé...) És Maniu élete végéig hálás volt középiskolájának, mely őt elindította az életbe. Ezt elmondta Budapesten a magyar parlamentben kisebbségiként, és később Románia miniszterelnökeként is felvállalta, és tett az egykori iskolája érdekében. Akár az Ady–Goga költőbarátság is fontos kapocs lehet, még ha ez nem hasonlítható mondjuk a Petőfi–Arany klasszikus barátsághoz. Vagy Mocsáry Lajos és Gheorghe Pop de Băsești politikusok korrekt kapcsolata. Ez utóbbi szilágysági, és román oldalon fölöttébb ismert. Mocsáryt mára sajnos sokan elfeledték. Pár éve írtam e sorokat, s most is érvényesnek tartom: *„Mocsáry Lajos egy emblematisztikus személyisége volt a román–magyar kapcsolatoknak... Optimista ember lévén, remélem, hogy mára már megszületett Erdély vagy Románia Mocsáryja. Ha esetleg még nem született meg, akkor merem remélni, hogy megszületik a közeljövőben, és nem a következő században...”*

1989 decemberében a „renitens” temesvári lelkész, Tőkés Lászlót az eldugottnak számító szilágysági Menyőbe hurcolták a román belügyesek, hogy a diktátor futása után, hősként ünnepejjék őt a szilágyságiak, románok és magyarok egyaránt.

– *Milyen súrlódási pontokról beszélhetünk?*

– Persze vannak súrlódási, akár ütközési pontok is jócskán, és nem is akármilyenek: a cigányi összecsapás 1919 januárjában, amikor a

székely hadosztály visszavonuló alegysége a cigányi vonatállomáson (ma Zilah külvárosa) rajtaütést szervez a bevonuló román királyi haderő előőrsé ellen. Az összetűzésnek legalább nyolc román katona esik áldozatul, aminek következtében Kolozsvárra és Zilahra is egyaránt hadisarcot vetnek ki, és Apáthy István kormánybiztost letartóztatják a román katonai hatóságok. Vagy alig egy hónap múlva volt az úgynevezett zilahi csata, amikor ugyancsak a székely hadosztály alegységei ellentámadással felszabadítják másfél nappal Zilah városát. Utóbb a román hadsereg egy magaslatról tüzérséggel lövi a várost, majd ellentámadással visszafoglalja Zilahot. Az elszenvedett anyagi kár és az emberveszteség magyar oldalon igencsak jelentős volt.

1940-ben, a második bécsi döntés nyomán a bevonuló magyar honvédség és a román lakosság között egész Erdélyből Szilágyságban volt a két legvéresebb összetűzés: Ipp és Ördögekút községekben. Ipp esetében több mint 150, Ördögekúton közel 100 román polgári áldozatról van szó. A két települést a román világban mártírtelepülésekké nyilvánították, és el lehet képzelni, azóta hányszor emlegették fel

Előadás közben (2015)

megemlékezésekben, sajtóban, tankönyvekben stb. a nevezett véres eseményeket. És ezek kapcsán vagy ürügyén hányszor szidták a magyarokat...

Ehhez a nem könnyű múlthoz képest, a román–magyar viszony sokat javult, persze nem ideális, de lényegében elfogadható.

– *Földrajzilag hol fekszik Szilágyság?*

– Az egykori Szilágyság csak részlegesen azonos a jelenlegi Szilágys megyével. Ha ezt a térképen eltolnánk egy kicsit nyugati és még kevesebbet északi irányba, akkor fedné le Szilágyságot. Földrajzilag délről a Réz-hegység és a Meszes vonulata határolja, keleten a Szamos völgye egész Zsibóig, északon a Bükk-hegység, nyugat–északnyugat felé az Érmellék vidékén nyitott tájegység. (Az érmelléki Ady Endre szilágyságinak tartotta magát.) Történelmileg Szilágyságot a szomszédos Bihar–Szatmár–Kolozs és Szolnok–Doboka vármegyék határolták.

– *Kit, mit adott Szilágyság az egyetemes magyar kultúrának, tudományos életnek, történelemnek, zenének stb?*

– Szilágyságba szakadt székeként én erre úgy tudnék válaszolni, hogy szép számmal vannak szilágysági születésű, esetleg itt tanult, itt élt és alkotó, tehát ide kötődő személyiségek, akikre a ma embere bátran felnézhet. A teljesség igénye nélkül, a közelebbi vagy távolabbi múltból emelném ki a *Függelékben* (lásd az interjú végén) szereplő személyeket.

– *Társszerzője voltál a VI. és VII. osztályban használatos Az erdélyi magyarság történelme tankönyvnek, amelyet Vincze Zoltánnal írtatok, és közel 20 évig, 2019-ig tanultak belőle a hazai magyar diákok. Milyen szempontok figyelembevételével állítottátok össze a könyvet, amelyet az RMDSZ „harcolt ki” anno, a második évezred vége felé?*

– Az eredeti, 1997-es tanterv pontos címe: *A romániai magyar nemzeti kisebbség történelme és hagyományai*, és ez alapján írtuk szép emlékü Vincze Zoltán kolozsvári kollégámmal együtt az első ilyen romániai tankönyvet.

A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy az 1996-os romániai tanügyi törvény tartalmazta valamennyi romániai nemzeti kisebbség számára a lehetőséget, hogy saját történelemtankönyvéből ismerhesse meg

múltját. Nyilván az RMDSZ-es honatyák járták ezt ki, de mások – németek, romák, szlovákok stb. – is éltek ezzel a lehetőséggel. A magyar tankönyv tanterve (szakzsargonban: programja) erdélyi magyar történészek közös munkája, amit a minisztérium által kijelölt román történészbizottság is jóváhagyott. Ez alapján írtuk a tankönyvet, amelyet nem cenzúráztak. A 180 oldalas tankönyvről készítettünk, egy kb. 8-10 oldalas román nyelvű tartalmi összefoglalót, azt elolvasták az illetékesek, és mehetett a könyv a nyomdába. A román részről nem volt különösebben rossz sajtóviasszhangja, vagy netalán rosszindulatú támadás... Még egy szakmai apróság, amit tudni kell a végül 1999-ben megjelent tankönyvről: olyan stílusban írtuk, hogy tanárnak, diáknak, akár felnőtteknek is hasznára legyen, hisz azok a tanárok kellett tanítsanak belőle, akiknek az egyetemen nem tanítottak magyar történelmet Romániában...

- Ezt a könyvet váltotta fel egy hatszerzős szerkesztőgárda által kidolgozott újabb kötet, amelynek te is tagja voltál. Mivel több, teljesebb és gazdagabb ez a kötet?

- Van pár lényeges különbség az 1999-es és a 2018-as tankönyvek között. Az első egyetlen tankönyv volt a két osztály, a VI. és a VII. számára. Az újabb már két külön tankönyv a két osztálynak. Az elsőben nem voltak színes illusztrációk és térképek, mondhatni klasszikus, „régimódi”, múlt századi tankönyv volt, az utóbbi már szépen illusztrált, kiváló térképekkel, több benne a gyakorlat és az olvasmány. Talán van digitális változata is. S a hat szerzőből négy történész, egy térképész és egy grafikus.

Még egy nem elhanyagolható „apróság”: a régi tankönyv magánkezedeményezés volt, Tőkés Elek kolozsvári kiadó-szerkesztő vállalta az anyagi kockázatot, Vincze Zoltán s jómagam mint szerzők, valamint a két lektor: Csetri Elek és Péntek János professzorok vállaltuk az erkölcsi és szakmai kockázatot, hogy megszülessen a tankönyv. Az újabb tankönyv esetében a szélesebb szakma intézményesen beállt a tankönyvprojektbe, gondolok itt a BBTE magyar történelem tanszékére, tehát egy jóval tágabb csapat végezte el a munkát.

-Kik a szerzők, szaklektorok?

- A hatodikos tankönyv szerzői: Ványolós István-Albert, Váradi Éva-Andrea, Wolf Ágnes-Kinga, Vajnár János, Orbán Zsolt, Gyöngyössy János (illusztrációk), Bartos-Elekes Zsombor (térképek). Szaklektorok: dr. Lupescu Mária, dr. Rüszt-Fogarasi Enikő. Nyelvi lektor: dr. Köllő Zsófia.

A hetedikes tankönyv társszerzői: Orbán Zsolt, Novák Károly-István, Gidó Csaba és László László. Grafikus Gyöngyössy János és térképész dr. Bartos-Elekes Zsombor. Referensek: dr. Nagy Róbert Miklós és Váradi Éva-Andrea. Szakmai lektor: dr. Lönghárt Tamás és dr. Köllő Zsófia.

- *Van veszély arra nézve, hogy a hazai oktatási rendszer megszünteti a két tankönyv további használatát a nemzetiségi osztályokban?*

- Nem hiszem, hacsak véglegesen nem romlik meg valami Romániában...

- *Térjünk vissza Szilágysághoz. Mennyire tartják fontosnak az itteni magyarok a gyökerek ápolását és továbbadását a következő nemzedéknek?*

- Nagyon is, mert a szilágysági ember – a legtöbb székhelyhez és erdélyihez hasonlóan – hagyománytisztelő. Családi, települési szinten továbbéltetik vagy felélesztik a helyi hagyományokat, legyen szó kalákáról, disznóvágásról, népművészetről, citerazenekarról, néptáncsoportról stb. Fontosnak tartják a helyi jeles személyiségek emlékének ápolását: emlékműveket állítottak és állítanak, iskolákat, intézményeket, utcákat neveznek el róluk, továbbá előadások és kiadványok formájában ismertetik munkásságukat. Falumonográfiák készültek és készülnek. Régebb a helyi történelemtanárok számára szinte kötelező volt, hogy I. fokozati szakdolgozatuk témája falutörténet, településmonográfia legyen. Az igényesebb kollégák nem csupán korábbi munkáiból inspirálódtak, hanem levéltári kutatásokat is végeztek.

Kevesen tudják, hogy Szilágyságban is volt Orbán Balázshoz hasonló szerző: Petri Mór, aki hat kötetben megírta Szilágyság vármegye monográfiáját a boldog békeidőkben (az első világháború előtt). Ez mintaként szolgált az 1990 után újjáéledő Szilágyság-kutatásnak, melyet a helyi sajtó (*Szilágyság hetilap* és *Hepehupa* művelődési folyóirat) is felkarolt, és folyamatosan közöltek ilyen jellegű írásokat. Több kisebb füzet és kötet után 1999-ben jelent meg a *Szilágysági magyarok* vaskos kötete,

mely Petri Mór munkája folytatásának tekinthető, s amelynek azóta újabb kötetei is megjelentek. Számos emlékmű, szobor, emléktábla jelzi, hogy az utókor gondol a nagy elődökre.

– *Olyan középiskolában tanítasz Zilahon, ahová Ady Endre és Iuliu Maniu járt a XIX. században... Megkockáztatom: egy jó magyar és egy jó román érzelmű emberről van szó. Milyen szellemiséget ápolnak a nagy költőről, illetve a nagy történelmi személyiségről?*

– Az 1646-os alapítású hajdani református kollégiumban tanítok, amely két évtizede Silvania Főgimnázium nevet viseli, amely 1948 óta állami iskola, és 1960 óta vegyes, román–magyar tagozatú. Maniu 1886–1890 között járt ide a felekezeti középiskolába, mely toleráns és befogadó Alma Mater volt. A többségi református diákok mellett római katolikusok, görög katolikus és ortodox románok, zsidók is jártak ide. A tanítás nyelve a magyar volt, de hittanra mindenki saját felekezete lelkésze vagy oktatója órájára járt. Maniu a középiskola alsóbb osztályait Balázsfalván a görög katolikus középiskolában végezte, és Petri Mór magyar szakos tanár győzte meg a szilágysomlyói születésű Maniu szüleit, hogy adják fiukat a közelebbi, zilahi kollégiumba. Az ifjú Maniu szorgalmas tanuló volt, aki tanév végén a dicséretes és díjazott diákok közé tartozott, és hetedikes (mai szóval XI-es) korában az önképzőkör aktív tagja volt kisebbségi, tehát román volta ellenére. Maniu emlékét 1990 óta ápolja az iskola, azelőtt, a kommunista érában tiltott személy volt. A 2010-es iskolamonográfia hátsó borítóján Maniu képe és az 1940-ben – az iskola akkori vezetésének küldött táviratából – idézett sokatmondó szemelvény olvasható: *„Az intézet falai között oly hosszú idő után szüntelenül ápoltt becsületérzés, a gondolat és vélemény szabadság és mindnyájunk saját fajszeretetének magasatos eszményei kitörölhetetlenül lelkembe vésődtek, melyek világító fátylaként lebegtek lelki szemeim előtt”*.

Ady Endre 1896-ban érettségizett ugyanebben az iskolában. Ő is aktív tagja volt az önképzőkörnek – ma azt mondanánk: irodalmi kör. Végzős diákként a helyi hetilapban jelent meg első verse nyomtatásban. Ady élete végéig „hazajárt” Zilahra, egykori iskolájába, mentorként tisztelte tanárát, Kincs Gyulát. A költő halála után, rendszertől és korszaktól függetlenül, Ady emlékét ápolták és ápolják az iskolában. 1953–1968 között az iskola a nevét viselte. Van két szobra az iskolában, és

rendszeresen tartanak megemlékezéseket, szavalóversenyeket a költő-óriás emlékére. Az iskolatörténet magyar változatának hátsó borítójáról Ady és Maniu együtt néz szembe az utókorral. Vagyis az iskolában, általában Zilahon és a Szilágyságban szabályszerű Ady-kultuszról beszélhetünk, a szó nemes értelmében...

– *Van még egy jeles személyiség, aki kötődik Zilahhoz, és pedig Wesselényi Miklós. Ő a Te szülővárosodhoz közel, Makfalván iskolát alapított (az iskolát Székely Nemzeti Iskola vagy Wesselényi Kollégium néven is emlegették). Kérlek, beszélj erről is, és helyezd el Wesselényi alakját a magyar történelem piederstálján.*

– Egy kis pontosítás: Wesselényi (a nagy Wesselényi vagy az „árvízi hajós” és jobbágyszabadító) elsődlegesen Zsibóhoz kötődik, itt született és itt van a család impozáns kastélya. Zilah városához is kapcsolódik több szálon, úgy mint az itteni református kollégium főgondnoka, főtámogatója, mint a vármegye főispánja stb. Egyébként Wesselényi életéről és érdemeiről köteteket lehet és kell írni, itt csak egy rövid összefoglalóra gondolnék, terjedelmi okokból. A nevezett zilahi iskola is viselte a nevét 1902–1948 között, s az 1991-ben újraalakult református kollégium ugyancsak róla van elnevezve.

Az 1796-os születésű báró Wesselényi Miklós a reformkor kiemelkedő alakja, Kossuth Lajos és Széchenyi István méltó társa. Az országgyűlések szónoka, később politikai elítélt, nemcsak arról ismert, hogy az 1838-as pesti jeges árvíz idején hajójával emberek százait mentette meg a biztos pusztulástól, hanem felvilágosult gondolkodása és szabadelvű nézetei miatt is. Emellett zsibói birtokán mintagazdálkodást folytatott, a jobbágyság gyerekei számára óvodát létesített stb.

Az 1848-as május–júniusi erdélyi országgyűlésnek ő volt a vezérszónoka, s az ő felszólítására szavazták meg a képviselők az uniót és a jobbágyszabadítást Erdélyben. A zilahi Wesselényi-szoborcsoport – Fadrusz János remekműve – ennek az eseménynek állít méltó emléket. Nem sok erdélyi településen van Wesselényi utca, emléktábla vagy szobor. Véleményem szerint Wesselényi azzal, hogy több mint 165 000 erdélyi jobbágycsaládot felszabadítottak és földhöz juttattak az ő javaslatára, megérdemelné, hogy minden erdélyi megyében legyen neki egy utcája, emléktáblája. S még a tisztességes románok is belátják Wesselényi érdemeinek jó részét. (S ha nem ismerik eléggé, ezt is

kommunikálni kell feléjük.) A Wesselényivel kortárs brassói George Bariț, a *Gazeta Transilvaniei* főszerkesztője, így fogalmazott: „1848-ban Erdélyben a jobbagyság megszűnt mindörökre”. Vagy Iuliu Maniu az 1930-as években a Wesselényi szobrát védelmezve kimondta, amit sokan nem tudnak, vagy nem akarnak tudni: „A nagy Wesselényi egyformán szabadította fel a magyar és a román jobbagyságot, s a demokrata utókornak hálátlanság lenne a szoborhoz nyúlni”.

Visszatérve a makfalvi iskolára, annak a története eléggé ismert: 1833-ban Marosvásárhelyen az erdélyi országgyűlésen Wesselényi fel akart szólalni, hogy a gyöngye erdélyi reformpártiakat megtámogassa. A konzervatív vezetés (és Bécs keze) megakadályozta ebben azzal az ürüggyel, hogy Wesselényi nem erdélyi, hanem magyarországi birtokos. (Zsibó a magyarországi részekhez tartozott akkoriban.) A hír hallatán Makfalva közössége beltelket adományozott Wesselényinek, aki viszonzásul erre a telekre egy korszerű iskolát építtetett: az alapkövet 1836-ban helyezték el, és 1840-ben volt az épület felavatása. Wesselényi jelentős összegű alapítványt hozott létre a makfalvi iskola javára, amit később a fiai is támogattak.

– „A történelem história és nem hisztéria” – állítottad többször szóban és írásban. Ezt hogy érted?

– A történelem nem foci, nem politika és nem mezőgazdaság, mert a rossz nyelvek szerint ezekhez mindenki ért mifelénk. A történelem egy társadalomtudomány, amelyet jó ha szakemberek művelnek, nem pedig dilettánsok. Ha egy közszereplő történelmi megemlékezésen beszél egy múltbeli eseményről, kérjen meg egy szakembert, hogy az fogalmazza meg neki röviden a beszédnek azt a részét, és ne bocsátkozzon hosszas fejtegetésekbe vagy részletekbe. A történelem – régiesen história – válthat ki érzelmeket az emberekben (hisz van nemzeti érzés is), de nem szabad hisztériakeltésre használni, sem ellenséggép megrajzolására, sem bosszúállásra múltbeli vélt vagy valós sérelmek miatt. Mint ahogy az is helytelen, ha a jelent vetítjük vissza a múltba, vagy a múltat a jelenbe, vagy a magunk szája íze szerint magyarázzuk (félre) a történelmet. Ugyancsak történelmietlen, ha konteókkal (összesküvés-elméletekkel), nem pedig oksági összefüggésekkel magyarázzuk a történelmi eseményeket.

Családom 1975-ben

– Erdőszentgyörgyön születtem, a Rhédeyek városában. Mesélj a gyermekkorodról, iskoládról, tanáraidról, régi emlékeidről.

– Ez így igaz, bár akkor csupán nagyközség volt a mai kisváros. Háromgyerekes családba születtem 1958. május 26-án, utolsó-nak. Az utcában nagyobb részt magyarok laktak, de volt néhány román család is, akikről onnan tudtuk, hogy románok, hogy a „román templomba” jártak, „román húsvétot” tartottak és gyerekeik, a mi barátaink román osztályokba jártak. Egyébként mindenki magyarul beszélt. Volt cigány (roma) szomszéd és pajtás, játszótárs és csapattárs a fociban, osztálytárs, sőt barát is.

Jártunk egymás házába hétköznapi és ünnepekkor. Nyaranta mentünk fürdeni a Küküllőre, télen szánkázni Székhez, tavasszal az erdőre hóvirágot szedni, máskor gombászni, horgászbótot, nyilat vágni mogyorófából. Izgalmas és szép gyerekkorom volt, nem voltunk gazdagok, de a szüleink nem sajnálták a pénzt könyvre, színházjegyre, taníttatásunkra. Négy év napközi után kezdtem az iskolát, 4 iskolaépület volt és valamennyibe jártam. Az V–VII. osztályokat a „Palota” épületében jártam ki (akkor úgy hívták a Rhédey-kastélyt), előbb és később más iskolaépületekben tanultam. Tanáraim közül többen is nagy hatással voltak rám, köztük a matektanárok (nevüket tudom, de most nem sorolom fel őket), az egyik román szakos tanárnőm, aki román anyanyelvű volt és papné, de rendkívül türelmes és kedves volt a magyar gyerekekkel. Előfordult, hogy a párhuzamos román osztálynak gyengébb jegyeik voltak románból évharmadi dolgozatukra, mint nekünk. A középiskolai romántanárnőm, aki viszont magyar volt és pályakezdő, hasonlóan rendes és alapos volt. Hálátlan lennék, ha nem

mondanám, hogy fizikából, biológiából, magyarból, földrajzból, de még kémiából is nagyszerű tanáraim voltak. Az igazgatónk roppant szigorú, de nagyon igazságos volt, és a sok angol szakos tanárnőnk közül, volt egy nagyon remek ember. Még a három tornatanáromból is felnéztem kettőre, mert szerintem megérdemelték...

– *Mikor érettségiztél, és miért választottad a történelmet?*

– 1977-ben érettségiztem, mi voltunk az utolsó elméleti végzős nemzedék, utánunk az iskola átalakult szakközépiskolává. A történelmet nem az iskolában kedveltem meg, hanem jóval korábban, amint hallgattam az első és második világháborút megjárt férfiak történeteit. Aztán az általánosban „Lajika” bácsi tanított, aki nagyon jól felkészült tanár volt. A középiskolás tanárom akár meg is utáltathatta volna velem a történelmet, ami a legtöbb diák esetében sikerült is neki, de én ezzel szemben immunis voltam...

– *Kik tanítottak a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, akik nemcsak történelemleckét, hanem az itthon maradás fontosságának gondolatát is elhintették belétek, erdélyi magyar diákokba?*

– Eredetileg történelem-földrajz párosítást szerettem volna, de az akkoriban nem volt, és így választottam a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen a történelem-filozófia szakot, amit 1985-ben végeztem el. Tanáraim közül többen jelentős hatással voltak rám: az én időmben aktív tanárok közül Csetri Elek, Nagy György. A nyugalmazott professzorok közül többen is besegítettek az egyetemi munkába, volt aki csak úgy magánemberként,

Ballagási kép (1977)

közülük Jakó Zsigmond és Bodor András nevét említeném meg. A román professzorok között is voltak tudós koponyák és gerinces emberek, ami a nyolcvanas években nem volt semmi. Egyetemi tanáraink többsége személyes tartásával és kiállásával például szolgált számunkra. Akkoriban még nem a celebek szolgáltak mintaképül. A magyar „alcsoporthoz” csak négyen voltunk (a 25-ös évfolyamból), így még közelebb kerülhattunk tanárainkhoz: el lehet képzelni, amikor egy irodában az íróasztal egyik oldalán a professzor magyaráz, kérdez, s mi vele szemben ülünk és jegyzetelünk, szivacsként próbáljuk beszívni a tudást. Vagy hogy a vizsgákat és szemináriumokat mennyire komolyan kellett venni ilyen körülmények között. Esetenként saját személyes könyvtárukból adtak nekünk elolvasás céljából olyan frissebb szakirodalmat, amelyet az egyetem könyvtárában nem kaphattunk meg. Még vakációra is adtak könyveket, és mindezt bizalmi alapon.

Kihelyezésünk után, miután kineveztek egy szilágysági közösségbe (Szilágysámson), s Kolozvártól és az egyetemtől búcsúztam, az egyik professzorom úgy vigasztalt, hogy ne izguljak, mert a református kollégiumban nincs címzetes történelemtanár a magyar tagozaton. Akkoriban a mai iskolám Matematika–Fizika Líceum néven szerepelt, s számomra csak vágyalom volt, hogy egy ilyen komoly, színvonalas és nagy múltú iskolában taníthassak.

1990-ben versenyvizsgával kerültem Zilahra, ebbe az iskolába.

– *Sohasem gondoltál arra, hogy csomagolsz és pár száz vagy pár ezer kilométerrel odébb folytatod pályafutásod?*

Régi könyvek között (2008)

– A nyolcvanas években számottevő volt az értelmiségi kivándorlás, de ez ellen is „be lettünk oltva” rendesen: egyrészt az egyetemen, másrészt otthonról...

– *Nem érezted, hogy – mint magyar történészt – figyelnek, netán a szeku adatokat gyűjt rólad, amit aztán föl is tudtak volna használni az „aranykorszak” éveiben?*

– Egyetemistaként hallottunk eseteket. Ez volt például az *Ellenpontok* (szamizdat folyóirat) időszaka. Az egyik szerkesztőt ismertem, őt ki is csapták az egyetemről mondvacsinált ürüggyel... De én azt hiszem, egyetemistaként „kis halacska” voltam a szeku számára, egy vidéki srác, egyszerű családi háttérrel. Akadt nekik dolguk a jeles értelmiségiekkel, akiket nyomon követtek.

Az egyetem elvégzése után, Szilágyságba kerülve, egy „kisebb tóban” már érdekesebb lehettem, mert 1987-től kezdve megfigyelési dossziém volt (ez 2003-ban került a kezembe). Nem voltam hős, sem kifejezetten rebellis, de azért kifejezetten „bólogatójános” sem. A saját követési-megfigyelési dossziémből tudtam meg, hogy akkori írásaim azt árulták el a szolgálatoknak, hogy felfogásom ellenséges és nacionalista-irredenta. Persze ez nem volt igaz, nem ment el az eszem. De ez elég volt, hogy egyrészt igazolják létjogosultságukat, másrészt családomat és ismerőseimet „lekáderezzék”. A dossziém ismeretében, tehát másfél-két évtizeddel az események után derült ki számomra, hogy miért örültem a tanfelügyelőség részéről kiemelt figyelemnek. Egy alkalommal a főtanfelügyelőnő személyesen szállt ki egy pártaktivista kíséretében iskolánkba, és az igazgatói irodában kb. két órát is „beszélgettünk”. Vagy a szaktanfelügyelőm többször is behívott és ajánlotta: ha publikálni akarok, a helyi román nyelvű megyei pártlapban is van rá lehetőség, nem kell írásaimat Kolozsvárra küldenem. A megfigyelési dossziémből tudtam meg, hogy a szekuritáté adta ki nekik feladatul, hogy engem jobb belátásra térítsenek „ellenséges” felfogásom miatt... Vagy ugyancsak a szekuritátés megfigyelési dossziémből tudtam meg, hogy a szekuritáté volt az első „műfordítóm”. Bizonyítékként ott volt a dossziémban fél tucat versem román fordításban. Ugyan gyatra fordításokról van szó, de arra volt gondjuk, hogy megszerezzék a szövegeket, és akadt fordító is...

– Beszéljünk a köteteidről is. Kérlek, sorold fel őket, a társszerzősöket és a fordításokat is, megjelenésük évével!

– Önálló köteteim: *Erdélyi fejedelmek* (1999); *A nándorfehérvári diadal. Történeti mondák* (2004); *„Lantom, kardom tied, oh szabadság!” Történelmi olvasókönyv az 1848/1849-es forradalomról és szabadságharcról* (2010); *De la Colegiul Reformat – la CNS. Din istoria celui mai vechi liceu din Zalău* (2010); *A Református Kollégiumtól – a Sylvania Főgimnáziumig. Zilah legrégebbi középiskolájának története* (2014); *Visul meu... Interferențe istorice și culturale româno-maghiare* (Az álmom. Román–magyar történelmi és kulturális interferenciák, 2019).

A következő kötetekben publikáltam: *Szilágysági magyarok* (1999); *Erdélyi útikalauz* (2005); *A Tordai-hasadéktól Szent Anna taváig* (2005); *Ahogy az egy Isten látja [40 erdélyi unitárius templom]* (2016); *Szilágysági református naptár* (2010–2023); *Comunicări ale cercurilor științifice studențești. Istorie II. (Diák tudományos szakkörök közleményei. Történelem. II.)* (1984); *Anuarul presei sălăjene* (Szilágysági sajtó évkönyve) (2009–2022). *Școala de azi – impas și speranță, (A mai iskola – zsákutca és remény)* (2011); *Sălajul la centenar* (Szilágyság a centenáriumon) (2019); *Istoria Sălajului în „Caiete Silvane”* (Szilágyság történelme a Caiete Silvane folyóiratban), I. (2022); *A magyar kisebbség történelme és hagyományai. Tankönyv a VII. osztály számára* (2019).

– Milyen fontosabb lapokban, folyóiratokban közöltél, beleértve a román nyelvűeket is?

– *Napsugár, Ifjúmunkás, Korunk, Revista 22, Alma Mater Porolissensis, Caiete Silvane, Gazeta de Duminică, Erdélyi Múzeum, Limes (Zilah), Școala Noastră, Szilágyság (Szilágysági Szó), Szilágysági Vidéki Napló, Erdélyi Napló, Romániai Magyar Szó, Krónika, Hepehupa, Árkád, Magazin Sălăjean.*

– Több román nyelvű tankönyvet fordítottál magyar nyelvre. Kérlek, sorold fel ezeket is!

– Vagy tíz történelem tankönyvet fordítottam le, egyedül vagy kollégákkal. Ezek közül csak azokat sorolom fel, amelyek ma is használatban vannak: *Történelem tankönyv a X. osztály számára* (Corint, 2005); *Történelem tankönyv a XI. osztály számára* (Corvin, 2006);

Történelem tankönyv a XII. osztály számára (Corint, 2012); *Történelem tankönyv a VI. osztály számára* (EDP, 2018).

– *Mit szeretnél megírni még?*

– Amin dolgozom, vagy amilyen terveim vannak, azokról nem szoktam beszélni. Egyrészt: hátha nem készülnek el és számonkéri valaki, másrészt: hadd legyen meglepetés.

– *Látsz esélyt arra, hogy egyszer a román és a magyar történészek leülnek egy asztalhoz, és őszintén, előítéletek nélkül megbeszélik/leírják/megjelenítik Erdély valós, igaz történelmét?*

– Ismereteim szerint létezik és működik a Magyar–Román (Román–Magyar) Történész Vegyesbizottság a két nemzeti akadémia égisze alatt. Legutóbb 2022 novemberében Aradon tartottak közös ülészakot. Tehát szakmai találkozók vannak, de ez nem elég.

– *Mi szükséges még?*

– Vannak pozitív, közelítő lépések, de elsődlegesen politikai akarat, szándék kérdése a rendezés, a történelmi megbékélés. Akárcsak a francia–német megbékélés esetében. Azt a példát kellene követni a magyar és a román félnek: a politikának és a történész szakmának egyaránt.

Isonzónál (2014)

– *Kedves László, elérkeztünk beszélgetésünk végéhez. Mondj néhány szót a családról is!*

– 1990-ben kerültem Zilahra versenyvizsgával, itt nősültem meg 1990-ben. Feleségem László Judit fizika szakos tanár, akivel egy iskolában tanítunk, az ő egykori iskolájában. Van egy orvosnő lányunk, aki az egyik erdélyi nagyvárosban dolgozik.

– *Sokszor láttam képen a Zilah főterén felállított Wesselényi Miklós szobrát, ahol a nagy államférfi kabátgallérján télen vastag hó van, nyáron pedig a zöld fák jelenléte teszi szebbé és vonzóbbá a hely szellemét. Állnak még ezek a reményt sugalló dísfák Zilah főterén?*

– Wesselényi Miklós impozáns szobra jobbággyával együtt, ma is áll. A főter s a zöldövezet is átrendezés alatt van, a fákat kivágták – meglátjuk mit telepítenek a helyükbe. De a szobor közelében ott van a hajdani angyalos ártézi kút, és három éve egy padon ülő Ady-bronzszobor is. A költő mellé le lehet ülni, és együtt elgondolkodni a világ és az erdélyi magyarság sorsán...

FÜGGELÉK

Ady Endre (1877–1919) költő, publicista; Ajtay Zoltán Endre (1900–1983) mérnök, feltaláló; Balaskó Nándor (1918–1996) szobrászművész; Balázs Árpád (1877–1941) zeneszerző, hegedűművész, dalköltő; Bánffy György (1853–1889) politikus, zeneszerző, író; Báthori István (1533–1586) erdélyi fejedelem és lengyel király; Benkő Gábor (1858–1931) tanár, geológus; Bíró Lajos (1856–1931) biológus, néprajzkutató; Boér Miklós (1857–1905) író, újságíró, szerkesztő, pedagógus; Bölöni György (1882–1959) író, publicista; Budai Ézsaiás (1766–1841) író, történész, nyelvész, püspök, akadémikus, egyetemi tanár; Cserey Farkas (1773–1842) katonatiszt, kamarás, botanikus, író; Eszenyi Mária (1927–2016) teológus, egyetemi tanár; Fejér László (1939–2018) újságíró, szerkesztő; Fodor László (1916–2014) tanár, népművelő, helytörténész; Gyulaffy László (1520–1579) várkapitány, a törökellenes harcok hőse; Hajdu Attila (1945–2012) fogorvos, képzőművész, író; Hary Béla (1934–2010) karmester, zeneszerző; Hervay Gizella (1934–1982) költő; Horváth Endre (1912–2002) belgyógyász

főorvos, egyetemi tanár; Ilosvai Selymes Péter (kb. 1520–1580 k.) iskolamester, históriás énekek szerzője; Katona György (1960–2022) festőművész; Kincs Gyula (1856–1915) tanár, szerkesztő, igazgató; Kós András (1914–2010) szobrászművész; Kovács Sándor (1952–1997) tanár, költő, szerkesztő; Kozma Dezső (1935–2023) irodalomtörténész, egyetemi tanár; Kölcsey Ferenc (1790–1838) költő, politikus, nyelvújító, akadémikus; Lábass Juci (1896–1932) színésznő; Laskai Sámuel (1759–1827) ügyvéd, alispán, táblabíró, író; Major Miklós (1933–2010) tanár, közíró, néprajzkutató, meteorológus; Márton Gyula (1916–1976) nyelvész, egyetemi tanár; Mártonfi István (1895–1966) belgyógyász, orvosi szakíró, közíró; Mitruely Miklós (1931–2019) néprajzkutató, egyetemi oktató; Mózes Teréz (1919–2023) művészettörténész, néprajzkutató; Nóti Károly (1892–1954) újságíró, kabarészerző, forgatókönyvíró; Nyiszli Miklós (1901–1956) orvos, emlékiratíró; Orosz Lujza (1926–2020) színésznő; Paládi János (1914–2005) zenész, karmester, zeneszerző; Papp Viktor (1891–1954) zenész, zeneszerző, zenekritikus, szerkesztő; Paszternák József (Joe Pasternak) (1901–1991) filmproducer; Petkes József (1928–2016) festőművész, grafikus, néprajzkutató; Petri Mór (1863–1945) tanár, közíró, költő, szerkesztő, tanfelügyelő, monográfiaíró; Pungur Gyula (1843–1907) tanár, biológus, ornitológus; Salamon József (1790–1871) lelkész, tanár, teológiai professzor, író; Sámi László (1817–1881) tanár, publicista, író, történész; Sipos László (1948–1999) tanár, néprajzkutató, író; Somogyi Kálmán (1878–1953) ügyvéd, újságíró; Suba Lajos (1886–1946) költő; Szabó Miklós (1907–1982) Szilágybagos krónikása; Szabó Vilmos (1942–2009) festőművész; Szathmáry P. Károly (1831–1891) író, szerkesztő, tanár, történész; Szikszai Lajos (1825–1897) 1848-as honvéd, ügyvéd, politikus; Takács Adalbert (1924–2010) közigazdász, lepkegyűjtő; Tapsony Endre (1891–1966) lelkész, író, drámaíró, szerkesztő; Vadász Zoltán (1926–1989) színész; Wagner Ernő (1935–1996) történész, levéltáros; id. Wesselényi Miklós (1750–1809) „a zsidói bölény”, politikus, mecénás; ifj. Wesselényi Miklós (1795–1850) „az árvízi hajós” és jobbágyfelszabadító, reformkori politikus; Zilahy Kiss Károly (1838–1864) újságíró, író, szerkesztő, kritikus; Zoványi Jenő (1865–1958) lelkész, egyháztörténész, egyetemi tanár; Zoványi P. György (1656–1758) református lelkész, püspök; Zörgő Benjamin (1916–1980) pszichológus, lélektani szakíró, egyetemi tanár.

Puskás-Kolozsvári Frederic

GALÁD

Legutóbb megjelent tanulmányomban Salán képzeletbeli alakja mögött rejlő valós történelmi személyt igyekeztem beazonosítani.¹ Jelen írásomban² azt vizsgálom meg, ki lehet az a Galád (Glad), aki Béla király névtelen jegyzőjének a magyarok viselt dolgairól írt művében szerepel.³ Azonosítása érdekes feladatnak ígérkezik; nézzük tehát, mit tudhatunk meg róla!

Anonymus elbeszélése szerint abban az időben, amikor a magyarok megérkeztek a Kárpát-medencébe, négy jelentősebb birtokost találtak itt: a (német-)római fejedelmeket a Dunántúlon, a bolgár Salánt a Duna-Tisza-közén, a kozár Marótot a Marostól északra, és a feltehetően ugyancsak bolgár Galádot attól délre. Minket most ez a „bizonyos Galád nevű fejedelem” érdekel, aki északon a Maros folyótól, nyugaton a Tiszától, délen pedig a Duna mentén Orsovától (Orsova, Románia) a Keve váráig (Temeskubin, Kóvin, Szerbia) terjedő területet, vagyis a Bánság földrajzi és történelmi tájegységét foglalta el a kunok (Cumani) segítségével.⁴

Miután tisztáztuk, hogy a Kárpát-medence mely részén élt és uralkodott, vizsgáljuk meg azt is, hogy mikor élhetett a szóban forgó személy. A geszta alapján a magyar seregek Rácföld, Horvátország, valamint a Száva és a Dráva közének hódoltatása után, de a dunántúli

-
- 1 Puskás-Kolozsvári Frederic: Salán futása és a Duna-Tisza közének birtokbavétele. *Székelőföld kulturális folyóirat*, 26. évfolyam 1. szám, 2022. január, 98–112. p.
 - 2 Lektorálta: Fehér Bence. Észrevételeit, szíves segítségét ezúton is hálásan köszönöm!
 - 3 Anonymus által kitalált név. Kordé Zoltán: Galád. In Kristó Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon. 9–14. század*. Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó (a továbbiakban: KMTL), 229. p.; Benkő Loránd: Észrevételek Erdély déli részének korai Árpád-kori történetéhez. In *Erdély a keresztény magyar királyságban*. Erdélyi Tudományos Füzetek 231, Kolozsvár, 2001, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 55–58. p.
 - 4 Kristó Gyula (szerk.): *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged, 1995, Szegedi Középkorász Műhely, Agapé Ferences Nyomda (a továbbiakban: HKIF), 294–295. p. és 329. p.; Juhász László (szerk.), *P. Magister quondam Bele regis Hungariae notarius Gesta Hungarorum*. Szeged, 1932, Egyetemi Nyomda (a továbbiakban: Anonymus), 11. cap., 10. p. és 44. cap., 30. p.

frank területek megtámadása előtt indultak Galád ellen.⁵ Feltéve, hogy a történetnek valós alapja van, az időrend megállapítása szempontjából ez igen fontos adat, hiszen a Fuldai Évkönyv korabeli bejegyzései alapján tudjuk, hogy Pannóniát a magyarok csak 900-tól kezdődően kezdték pusztítani.⁶ A geszta által biztosított relatív kronológia alapján Galádot valamikor kevéssel 899 előtt támadták meg, tehát valóban Árpád nagyfejedelem és a honszerző harcok idejében kellett élnie.

A Magiszter szerint a magyar seregek a Bega vidékén hódoltatták a Maros és Temes folyók közének népességét, mikor a Temesnél megjelent az ellenséges sereg, kun, bolgár és vlach segédcsapatokkal együtt, ezeket azonban könnyűszerrel legyőzték, Galád pedig Keve várába visszavonulva végül jobbnak látta megadni magát.⁷ Az egyetlen róla szóló írott forrásunk a behódolása után többször már nem említi a fejedelmet, viszont az események elmesélése során három helyen is kiemeli Ajtony (Ohtum) tőle való származását.⁸ Vajon miért akarta ennyire felhívni a figyelmet erre? Talán azért, hogy emlékezzünk: nemzetsége megérte a magyar államalapítás korát? Ez nagyon is elképzelhető.

De kik lehettek az emlegetett kunok, akik már a hatalomra jutásában is segítették? A kutatásban általánosan elfogadott, hogy a gesztában szereplő kunok alatt kabarokat kell értenünk.⁹ Az is bizonyos, hogy két külön csoportjukkal kell számolnunk: az egyik szövetséges, amely Kijevnél csatlakozott a magyarokhoz, a másik ellenséges, amely Galád oldalán harcolt a magyarok ellen.¹⁰ A kortárs Salzburgi Évkönyv tudósítása alapján kétségtelen, hogy 881-ben az onogurok (Ungari) mellett a kabarok (Cowari) is jelen kellett hogy legyenek a Kárpát-medencében, hiszen annak szerzője ismerte és saját nevükön tudta

5 HKÍF 325–327. p.; Anonymus 42–44. cap., 28–29. p.; Szabó Károly: *A magyar vezérek kora. Árpádtól Szent Istvánig*. Pest, 1869, Ráth Mór Kiadása, 86–90. p.

6 HKÍF 191–193. p.; Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor Pannóniában*. Budapest, 2019, Martin Opitz Kiadó, 286–287. p.

7 HKÍF 327–329. p.; Anonymus 44. cap., 29–30. p.

8 Benkő Loránd 2001, 58. p.

9 HKÍF 289. p., 955. lábjegyzet.

10 HKÍF 292–293. p. és 328. p.; Anonymus 10. cap., 8–9. p. és 44. cap., 29. p.; Szabó Károly: 1869, 90. p., 1. lábjegyzet.; Szegfű László: Anonymus és a kománok. *Magyar Könyvszemle*, 85. 1969, 221. p.

nevezni őket.¹¹ Szőke Béla Miklós úgy véli, hogy ők „már régebb óta a krónikás látóterében, azaz a Kárpátok koszorúján belül, valahol a Dunától keletre eső térségben, a környező népekkel békésen együtt élhetnek.”¹² Ezek szerint az a terület, amelyen a Galádnak segédcsapatot kiállító kabarok éltek, valahol a Maros folyó közelében lehetett – feltehetően a Marót által birtokolt területen.

Anélkül, hogy mélyebben belemennék ebbe a kérdéskörbe, azt is meg kell jegyezni, hogy a segítségül érkező csapatok között említett vlachok nagy valószínűséggel a György barát krónikájának folytatásában is szereplő makedónok¹³ lehettek, az említett forrásban először ungroknak, majd hunoknak és türköknek nevezett nép pedig jó eséllyel éppen a kabarokkal azonosítható.

Mit lehet tudni Galád nevéről? A kutatók már régen megállapították, hogy neve helynévi eredetű, arra a Gilád (Ghilad, Románia), régi magyar nevén Galád helység nevére vezethető vissza, amely a Temes bal parti részén fekszik, éppen ott, ahol a fentebb említett ütközet Anonymus szerint lezajlott.¹⁴ Benkő Loránd lehetségesnek tartja, hogy Anonymus a szláv nyelv valamilyen fokú ismeretében maga szlávósította a nevet, de akár korábban is keletkezhetett egy népmonda a Temes környékén, amit a geszta megírásához felhasznált.¹⁵

11 HKÍF 209. p.; Szőke Béla Miklós 2019, 273–274. p. Az itt említett „ungaris” népességet magyarnak nevezni anakronizmusnak tartom, hiszen ők csak azt követően válnak magyarokká, hogy Árpád serege a 890-es években hódoltatja az Ung folyó vidékét. Lásd ezzel kapcsolatban: Puskás-Kolozsvári Frederic 2022, 98–99. p.

12 Szőke Béla Miklós 2019, 274. p.

13 HKÍF 143–145. p. Vö: HKÍF 292. p., 960. lábjegyzet. Véleményem szerint nem feltétlenül, igaz, hogy Anonymus a 13. század eleji Magyarország szomszédos népeit vetítette vissza a honfoglalás idejére, mivel ezeknek a népeknek már akkor is léteznük kellett, épp csak abban a korban más néven voltak ismertek. Anonymus egyszerűen „frissítette”, aktualizálta az általa használt neveket, amikor makedónok helyett vlachokat (Blaci) írt, vagy a kabarok helyett kunokat (Cumani). Elképzelhetőnek tartom, hogy az eredeti szöveghelyen (az ún. ősgeszta) makedónok szerepeltek – nem lehet véletlen, hogy Makedónia, illetve a makedón népnév említve is van ugyanabban a fejezetben és a következő fejezet elején: HKÍF 329–330. p., Anonymus 44–45. cap., 30–31. p. Anonymus ez esetben gyakorlatilag szinonimaként használhatta a vlach és a makedón neveket. Különbö a folytatásban miért nem a vlachokat és a bolgárokat hódoltatják, ha már előzőleg róluk esett szó? A történet logikus folytatása szerintem az lenne, hogy azon népek ellen induljanak harcba, amelyek Galádot segítették.

14 Pais Dezső: *Magyar Anonymus. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*. Budapest, 1926, Magyar Irodalmi Társaság, 115. p.; Benkő Loránd 2001, 56. p.

15 Benkő Loránd 2001, 57. p.

Galád, mint személynév, nem hiteles, viszont Salán helynévi eredetre visszavezethető névéhez hasonlóan véleményem szerint igenis rejthet valós személyt. Mégpedig egy olyan előkelőt, aki egykor minden bizonnyal magas közigazgatási és katonai funkciót töltött be, akár a bojla címet is viselhette.¹⁶

A nagyszentmiklói kincs 9. számú tálkája, belsejének görög nyelvű felirata Ajtony megkeresztelkedésével hozható kapcsolatba, a kincs elrejtése pedig az ő halálával

A kép forrása: Kovács Tibor (szerk.): Az avarok aranya

A nagyszentmiklói kincs. Budapest, 2002, Helikon, a 29. p.

Erre mutathat egy, a Krassó-vidéktől nyugatra, Keve vára közelében található helynév, mégpedig a Vojlovica (Hertelendyfalva, Szerbia), ami Györffy György szerint a Bojla névre utal.¹⁷ Németh Gyula úgy vélte, hogy a (proto)bolgároknál megjelenő bojla cím kazár eredetre vezethető vissza, bár korábban ezzel kapcsolatban az orkhoni feliratokat¹⁸

16 Márton Alfréd: bojla. In KMTL 117. p.

17 Györffy György: *István király és műve*. Negyedik, javított kiadás. Budapest, 2013, Balassi Kiadó, 165. p.

18 Németh Gyula: *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Második, bővített és átdolgozott kiadás. Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó, 135. p. Vö: Németh Gyula: Thomsen a nagyszentmiklói kincs feliratairól. *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 44. 1917, 641. p.

említette, így tényszerűbb lehet a türk eredet feltevése. Ezt erősíti meg Róna-Tas András, aki a nagyszentmiklósi kincs 21. számú csatos tálkájának a görög betűs, török nyelvű Buyla-feliratát egy elszlávosodó (nyugati) török eredetű vezetőréteggel hozta kapcsolatba.¹⁹

Érdekes összefüggésnek találom, hogy Bíborbanszületett Konstantin császár 950 táján összeállított műve a besenyők egyik tartományaként említi a Csaban (Tzopon)²⁰ nevet, amely ugyanazt a méltóságnévet rejti, mint a nagyszentmiklósi kincs előbb említett felirata (zoapan). A konkrétan megnevezett személy (Batas) neve is egyezést mutat: a tálkán ugyanis Bojla zsupán mellett Butaul zsupán neve is szerepel (ahol az -ul végződés törökül valakinek a fiát jelenti²¹). Róna-Tas András szerint ez egy „győzelmi csésze”, amelyet a Bujla zsupánt legyőző Butaul zsupán készített győzelmi emlékül.²² Nem meglepő számomra tehát, hogy Németh Gyula a besenyőkkel hozta kapcsolatba ezt a kincsleletet, még ha ezzel a véleményével teljesen magára is maradt.²³ Valamilyen szintű kapcsolat mégiscsak elképzelhető a besenyőkkel. Tudjuk, hogy 955 után a besenyő Tolmács törzset a magyar határokra telepítik – többek között Erdélyben, az Olt folyónál is megjelennek.²⁴ Valószínű, hogy a Konstantin által említett Csaban tartomány lakóinak egy része is ekkor került a Krassó-vidékre, ugyanis amikor a rusz-varégok I. Szvjatoszláv (945–972) idejében hatalmukat az Al-Dunától egészen a Volgáig kiterjesztették, megdöntve a Kazár Birodalmat, akkor több menekülő népcsoport is a Kárpát-medencében talált menedéket.²⁵

-
- 19 Róna-Tas András: A nagyszentmiklósi kincs feliratairól. In Kovács Tibor (szerk.): *Az avarok aranya. A nagyszentmiklósi kincs*. Budapest, 2002, Helikon, 128–129. p. A felirat terjedelmes irodalmát összegyűjtötte: Fehér Bence: *A Kárpát-medencei rovásírásos emlékek gyűjteménye I*. Budapest, 2020, Magyarországtudományi Intézet, 153–155. p.
 - 20 Moravcsik, Gyula – Jenkins, Romilly J. H. (eds.): *Constantinus Porphyrogenetus, De administrando imperio*. New revised edition. Washington, 1967, Dumbarton Oaks (a továbbiakban: DAI) 37. cap., 166–167. p.
 - 21 Németh Gyula: A nagyszentmiklósi kincs feliratai. *Magyar Nyelv*, 28. 1932, 68. p.
 - 22 Róna-Tas András: 2002, 129. p.
 - 23 I. m. 84–85. p.
 - 24 Pálóczi Horváth András: Besenyők, úzok, kunok. In Szombathy Viktor – László Gyula (szerk.): *Magyarrá lett keleti népek*. Budapest, 1988, Panoráma, 126. p.
 - 25 Lásd ezzel kapcsolatban: Puskás-Kolozsvári Frederic: Ruszok Csíkszentkirályon? *Székegyháza kulturális folyóirat*, 23. évfolyam 1. szám, 2019. január, 79. p.

A nagyszentmiklósi kincs utolsó tulajdonosa minden jel szerint Ajtony²⁶ lehetett, akinek a neve ugyancsak török, mégpedig bolgár-török²⁷ eredetű, de magyar nyelvi környezetet tükröz.²⁸ Vékony Gábor azon a véleményen volt, hogy a kincs 10. számú csatos csészéjének a görög nyelvű, javított felirata Ajtony megkeresztelkedésével kapcsolatos.²⁹ Szent Gellért nagyobbik legendája azt is tudtunkra adja, hogy „Bodony városában a görög rítus szerint vette fel a keresztséget.”³⁰ Bodonyt 1002-ben foglalták el a bizánciak II. Basileios Bulgaroktonos bizánci császár (976–1025) vezetésével, a keresztelkedésre pedig nyilván a város elfoglalása után kerülhetett sor, jelezve a Bizánccal szomszédossá vált Maros-vidék urának az önkéntes behódolását. Hogy a kereszténység felé való fordulása nem éppen szubjektív okokból, hanem politikai megfontolásból, mintegy az objektív körülmények kényszerítő hatásából fakadt, azt világosan jelzi az idézett legenda, amely szerint: „Hét feleséget is tartott, merthogy a keresztény hitben nem volt éppen tökéletes.”³¹ A bizánci szövetség biztosítására Ajtony székhelyén, Marosváron monostor épült Keresztelő Szent János tiszteletére, görög apáttal és szerzetesekkel.³² Ajtony a behódolást követően mindaddig teljes biztonságban is érezhette magát, míg a nevezett császár élt...

26 László Gyula – Rác István: *A nagyszentmiklósi kincs*. Budapest, 1977, Corvina Kiadó, 187. p.; Révész Éva: János, „qui nimium gloriabatur in virtute et in potentia sua”. In Kocsis Mihály – Majoros Henrietta (szerk.): *Legendák, kódexek, források. Tanulmányok a 80 esztendő H. Tóth Imre tiszteletére*. Szeged, 2012, SZTE Szláv Intézet, 296–297, 301–302. p.

27 A török altun jelentése: arany. Németh Gyula 1991, 255–256. p.

28 A név alaki fejlődése kifejezetten magyar nyelvi alakulásmódot tükröz. Benkő Loránd 2001, 64. p.

29 Vékony Gábor: A nagyszentmiklósi kincs görög feliratainak olvasatához. *Antik Tanulmányok* 19. 1972, 115–118. p. Vö: Fehér Bence: Modern filológiai teendők a magyar őstörténet középgörög forrásai körül. In „*Hadak útján*” *A népvándorlások fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája*. MÖK Kiadványok 4.1; Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 24.1. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Kutatócsoport; PPKE BTK Régészettudományi Intézet, Budapest, 2022, Martin Opitz Kiadó, 455–457. p.; A 9. és a 10. számú csatos csészék feliratainak az irodalmáról lásd: Fehér Bence 2020, 140–145. p.

30 Kristó Gyula (szerk.): *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szeged, 1999, Szegedi Középkorász Műhely, Agapé Ferences Nyomda (a továbbiakban: ÁKÍF), 411. p.

31 Uo. Vö: Benkő Loránd 2001, 63–64. p.

32 ÁKÍF 412. p.; Moravcsik Gyula: Görögnyelvű monostorok Szent István korában In Serédi, Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulójára I*. Budapest, 1938, Szent István Társulat, 403–405. p. Vö: Révész Éva 2012, 297–301. p.

Ajtony országa.

A kép forrása: temesvar.blogrepublick.eu.

Kutatásaink végére érve, azokat mintegy összegezve, megállapíthatjuk, hogy az a „bizonyos Galád nevű fejedelem”, akitől Ajtony származott, nagy valószínűséggel a nagyszentmiklósi kincs egyik feliratán is feltűnő Bojlával vagy annak elődjével azonosítható. Türk eredetre visszavezethető tisztsége nyilván örökletes volt, ezért válhatott belőle személynév, és mivel az idők folyamán többen is viselhették ugyanezt a nevet, a Magiszter által használt Galád név mintegy megkülönböztette őt a többi hasonló nevű elődjétől. A honfoglaló magyarok megelégedhettek tartományának hódoltatásával, és úgy tűnik, a türk eredetű vezetőréteg is megmaradhatott korábbi tisztségében, legalábbis ezt sugallja a Gesta Hungarorum és a nagyszentmiklósi kincs lelet-együttese, amelyet jelen esetben elsősorban írott forrásként értékesítettem, és amely akár egy hatalomváltásra is utalhat valamikor 960 táján, amikor Batas (Bota) zsupán fia lesz a bánsági területek ura.

Zárszóként annyit még meg kell említenem, hogy a régészeti adatok felhasználásától ezúttal is szándékosan tartózkodtam. Úgy vélem, érdemes külön tanulmányt szentelni annak, hogy a régészeti források alapján kirajzolódó képet összevessük azzal, amit azoktól függetlenül, az írott források, és egyéb (többek között nyelvészeti és történeti) adatok felhasználásával jelen írásomban röviden körvonalaztam. Hogy

merész következtetéseim mennyire helytállóak, azt – ahogy mondani szokás – a jövőbeni kutatások fogják eldönteni...

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anonymus, Juhász László (szerk.), *P. Magister quondam Bele regis Hungariae notarius Gesta Hungarorum*. Szeged, 1932, Egyetemi Nyomda.
- ÁKÍF, Kristó Gyula (szerk.): *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szeged, 1999, Szegedi Középkorász Műhely, Agapé Ferences Nyomda.
- Benkő Loránd: Észrevételek Erdély déli részének korai Árpád-kori történetéhez. In: *Erdély a keresztény magyar királyságban*. Erdélyi Tudományos Füzetek, 231, Kolozsvár, 2001, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 7–68. p.
- DAI, Moravcsik, Gyula – Jenkins, Romilly J. H. (eds.): *Constantinus Porphyrogenetus, De administrando imperio*. New revised edition. Washington, 1967, Dumbarton Oaks.
- Fehér Bence: *A Kárpát-medencei rovásírásos emlékek gyűjteménye I*. Budapest, 2020, Magyarságkutató Intézet.
- Fehér Bence: Modern filológiai teendők a magyar őstörténet középgörög forrásai körül. In: „*Hadak útján*” *A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája*. MÓK Kiadványok 4.1; *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 24.1. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Kutatócsoport; PPKE BTK Régészettudományi Intézet, Budapest, 2022, Martin Opitz Kiadó, 453–462. p.
- Györffy György: *István király és műve*. Negyedik, javított kiadás. Budapest, 2013, Balassi Kiadó.
- HKÍF, Kristó Gyula (szerk.): *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged, 1995, Szegedi Középkorász Műhely, Agapé Ferences Nyomda.
- KMTL, Kristó Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon. 9–14. század*. Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó.
- Kordé Zoltán: Galád. In Kristó Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon. 9–14. század*. Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó, 229. p.
- László Gyula – Rácz István: *A nagyszentmiklósi kincs*. Budapest, 1977, Corvina Kiadó.
- Márton Alfréd: Bojla. In: Kristó Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó, 117. p.
- Moravcsik Gyula: Görögnyelvű monostorok Szent István korában In Serédi, Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulójára I*. Budapest, 1938, Szent István Társulat, 389–422. p.
- Németh Gyula: *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Második, bővített és átdolgozott kiadás. Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó.
- Németh Gyula: A nagyszentmiklósi kincs feliratai. *Magyar Nyelv*, 28. 1932, 65–85, 129–139. p.
- Németh Gyula: Thomsen a nagyszentmiklósi kincs feliratairól. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 44. 1917, 638–641. p.

- Pais Dezső: *Magyar Anonymus. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*. Budapest, 1926, Magyar Irodalmi Társaság.
- Pálóczi Horváth András: Besenyők, úzok, kunok. In: Szombathy Viktor – László Gyula (szerk.): *Magyarrá lett keleti népek*. Budapest, 1988, Panoráma, 106–163. p.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: Ruszok Csíkszentkirályon? *Székegyföld kulturális folyóirat*, 23. évf. 1. sz., 2019. január, 72–87. p.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: Salán futása és a Duna-Tisza közének birtokbavétele. *Székegyföld kulturális folyóirat*, 26. évf. 1. sz., 2022. január, 98–112. p.
- Révész Éva: János, „qui nimium gloriabatur in virtute et in potentia sua”. In: Kocsis Mihály – Majoros Henrietta (szerk.): *Legendák, kódexek, források. Tanulmányok a 80 esztendő H. Tóth Imre tiszteletére*. Szeged, 2012, SZTE Szlav Intézet, 295–305. p.
- Róna-Tas András: A nagyszentmiklósi kincs feliratairól. In: Kovács Tibor (szerk.): *A avarok aranya. A nagyszentmiklósi kincs*. Budapest, 2002, Helikon, 120–129. p.
- Szabó Károly: *A magyar vezérek kora. Árpádtól Szent Istvánig*. Pest, 1869, Ráth Mór Kiadása.
- Szegfű László: Anonymus és a kománok. *Magyar Könyvszemle*, 85. 1969, 220–238. p.
- Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor Pannóniában*. Budapest, 2019, Martin Opitz Kiadó.
- Vékony Gábor: A nagyszentmiklósi kincs görög feliratainak olvasatához. *Antik Tanulmányok*, 19. 1972, 111–121. p.

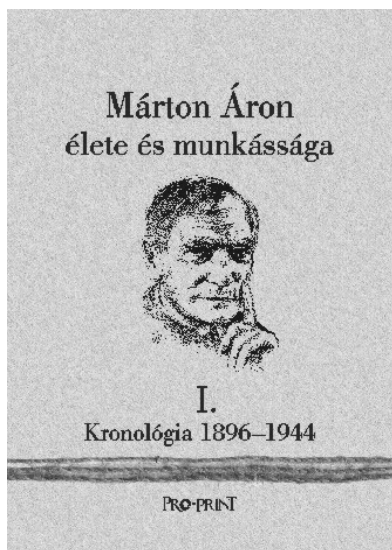

*Boglyák a kerítés mögött, 1912
(szén, papír)*

Csucsuja István

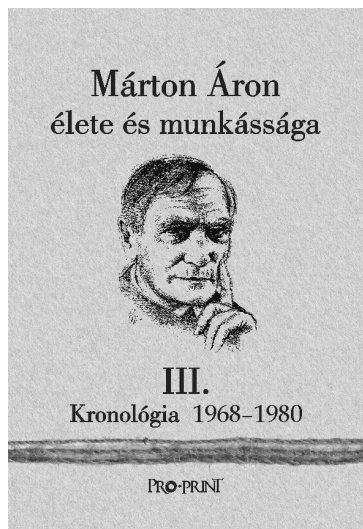
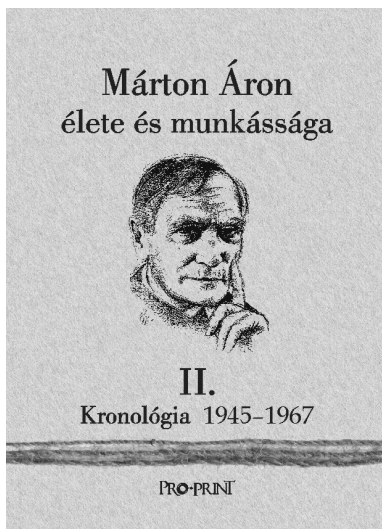
MÁRTON ÁRON ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Marton József teológus professzor az elmúlt év végén *Marton Áron élete és munkássága* címmel egy három testes kötetre terjedő kronológiát jelentetett meg, amely a nagy püspök életének és tevékenységének mozzanatait tárja elénk, keltezésekkel ellátva, pontos időrendi sorrendbe szedve.¹ A kronológia a neves egyetemi oktató kutatásainak eddigi eredményeit foglalja magában, ezáltal mintegy módot nyújtva számunkra, hogy a lehető legbehatóbban felmérhessük, mit képviselt és mit adott nekünk Marton Áron, ugyanakkor megismertet bennünket a püspök életének eddig nem ismert momentumaival is – azokkal, amelyek nem kerültek bele a róla szóló irodalomba, de püspökként kifejtett tevékenysége megértéséhez rendkívüli fontosak.

Már a kötetekbe való első belelapoláskor egyértelművé válik számunkra, megjelentetésüket aprólékos kutatómunka előzte meg. Közvetlen előzménynek kétségtelenül az tekinthető, hogy Marton József összegyűjtötte, majd huszonnyolc kötetbe foglalta és ki is adta a püspök írásban megőrzött hagyatékát. Marton e kötetek címlistáját – részben a dokumentálás szándékával, részben pedig azért, hogy az említett munkákat az érdeklődők figyelmébe ajánlja – a kronológiát bevezető írások utáni lapokon gondolta hasznosnak feltüntetni. A címlista is jelzi, a kötetek széles téma-

1 *Marton Áron élete és munkássága*. Kronológia 1. kötet 1896–1944., 2. kötet 1945–1967., 3. kötet 1968–1980. Névmutató 1896–1980. Összeállította Dr. Marton József, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2020.

körei pedig pontosan megmutatják, hogy Márton Áron püspök hagyatékának feltárásához, tartalmi és szerkesztői jegyzetekkel való ellátásához, majd ezt követően az egyháztörténet, az igazgatás, az intézményrendszer szerinti csoportosításához a szorgos, évekig tartó levéltári munkán kívül az összegyűjtött anyag rendkívül alapos ismeretére is szükség volt. A kronológiát koncepciózusan végiggondoló Marton elsősorban a saját maga által feltárt tényanyagra épített, ugyanakkor azonban munkája átfogó jellege érdekében hasznosította mindazokat az információkat is, amelyeket a püspök életútjára vonatkozó irodalom vagy más kutatások már korábban felszínre hoztak.

Hasznosnak tartjuk felhívni a figyelmet a kronológia szerkezetének azon sajátos vonására, amely – igen munkaigényes volta miatt – más, hasonló jellegű kiadványokra nem jellemző: Marton József a püspök életútjának egyes momentumaihoz, tényeihez nem csupán a megfelelő dátumot rendelte hozzá, hanem zárójelben feltüntette az adott eseményre vonatkozó oklevelek levéltári jelzeteit, illetve a témával foglalkozó tudományos publikációk bibliográfiai adatait is. Ezen eljárásával Marton nemcsak állításai hitelességét támasztja alá, hanem a jövőbeni kutatásokhoz is rendkívül jó fogódzókat nyújt. A szerző tehát a levéltári gyűjtemények szakszerű tanulmányozása során a nagy püspök műkö-

déséhez kapcsolódó állagokról folyamatosan pontos felméréseket készített, feljegyezte az egyes akták iktatószámát, elolvasásuk után pedig összefoglalta mindegyik tartalmát. A pontos levéltári jelzetek beillesztése messze kiemeli Marton kronológiáját a szakoridalomban fellelhető hasonló vállalkozások közül.

Egy eseményekben gazdag vagy nagy történelmi fordulatoknak kitett élet bemutatása már önmagában is nagy érdeklődésre tarthat számot, egy olyan életút azonban, amilyen a Márton Áron püspöké volt – és amelyben a kisebbségi helytállásnak minden erénye és elszántsága sűrűsödött össze – nemcsak kortársainak legjavára gyakorolt nagy hatást, hanem az utána jövőket is ámulattal és az elismerés különösen felemelő érzésével tölti el. A kronológia tulajdonképpen hézagmentesen, a kezdetektől a haláláig sorakoztatja fel számunkra a nagy püspök életének kimagasló és sokszor – de nem elégszer – idézett mozzanatait, emellett azonban a főpásztori feladatok ellátásához kapcsolódó munkásságának momentumait is datálja és adatolja. E részletes adatolás révén elénk tárul az is, hogy miként kötődött a nagy püspök tevékenysége az erdélyi magyarság szellemi, kulturális és tudományos életéhez, ennek reprezentánsaihoz és intézményeihez.

A munkának, amit kezünkben tartunk, kétségtelenül az az egyik legnagyobb erénye, hogy hozzásegít Márton Áron életművét a maga egészében szemlélni. Egyrészt megerősíti azt a képet, ami a püspökről a közgondolkodásban mára kialakult, másrészt felhívja a figyelmet mindazokra a témakörökre, amelyeket jobban ki kéne emelnünk, előtérbe kellene helyoznunk. Röviden összefoglalva tehát a hangsúlyok újragondolására, a meglévő ismeretanyag felülvizsgálatára is ösztönöz.

A kronológia első kötetében (1896–1944) foglalt dátumok arra utalnak, hogy Márton Áron rendkívül erős egyéniségének eredői, jóra való hajlama családjának, szülőfalujának magatartásformáihoz vezethető vissza. Jellemét iskolái is úgy alakították, hogy azt a világháborúkkal, erőszakosságokkal teli, üldöztetésekbe torkolló század egyszer sem tudta kikezdeni.

A leendő püspök Csíkszentdomokoson, meglehetősen sok gonddal küszködő székely emberek között nőtt fel egy olyan időszakban, mikor falujának meghatározó sajátossága a buzgó katolikus életfelfogás volt. Az iskolában folyó vallásos nevelés is szerves része volt a falu életének. Az, hogy imádsággal kezdték a napot, illetve a vallás rendszeres

gyakorlása – az egyházi ünnepek, a történelmi és nemzeti évfordulók megülése – olyan tényezők voltak, amelyek hatása hitbéli, gondolati és érzelmi alapanyagként mindvégig megmaradt benne.

Hogy az ő esetében az általános műveltséget adó gimnáziumi osztályok szemléletformáló hatása mekkora volt, pontosan kimutatni nem lehet, de azt tudjuk, hogy e tanulmányi évek szintén egyfajta világnézeti alapozást is jelentettek számára, s jellemző módon ezek alakították ki nála a kultúra iránti feltétlen tiszteletet és nyitottságot. Ugyancsak a gimnáziumi éveiben interiorizált egy sor olyan normát, amelyek jellemének szerves részévé váltak (ilyen volt például a tanulásban, a munkában megnyilvánuló rendszeret és kitartás is). A kronológia adatai tehát azt mutatják, hogy a csiki iskolákhoz való kötődése még életének későbbi szakaszaiban is nagyban befolyásolta a püspök cselekedeteit.

Az 1914-es év és a háború kitörése a gyulafehérvári főgimnáziumban, tanulmányainak utolsó évében érte Márton Áront, az érettségi letétele után pedig közvetlenül is szembesülnie kellett a világméretűvé dagadó konfliktus rémségeivel, a harcterek embertelen sáncéletével, a pergőtűzzel. Katonaként nem csupán annak volt tanúja, hogy mások meghaltak, rokkanttá váltak mellette, de Doberdónál maga is sebesüléseket szenvedett, és sem a felépülés, sem a háború vége nem hozta el számára a békét. Katonáskodása végső szakaszában ott volt a székely hadosztály hadakozásaiban, ebben a szülőföld megvédésére tett egyetlen kísérletben, és a kronológiából az is kiderül, hogy az új hatalom zaklatásai, amiknek e döntése következtében tette ki magát, a Brassóban töltött internálást követően is csak igen későn maradtak el. Talán senki nem fogalmazta meg olyan szemléletesen a világháborút járt és szenvedett korosztály kétségbeesett kilátástalanságát, jövőjének bizonytalanságát, mint ő tette még kezdő teológusként egy olyan levelében, melyet püspökének, Mailáth Károlynak küldött, és amelyben a harcteret megjárt társairól fájdalmas együttérzéssel a következőket írta: „minden hittől, reménytől megfosztottan »tűrük az életet«, akikkel szemben a legnagyobb igazságtalanságot követték el.” 1920 őszén kérte Mailáth püspöktől, hogy vegye fel a gyulafehérvári teológia növendékei közé, azonban nem a környezetében zajló eseményektől való elzárkózás vagy a megélhetés szűkre szabott lehetőségei készítették erre: mint állítja, „régí legbensőbb vágya volt”, döntése által pedig az erős elhivatottság érzésének beteljesülését kereste.

A Teológián igen kitartó szorgalommal igyekezett elsajátítani mindazt, amit az intézmény legjobb teológusai és társadalomtudósai számára nyújthattak. Olvasottsága, fogalmazókészsége, kezdeti jártassága a szónoklatban mind ide vezethetők vissza. A teológiai évei tekintetében a kronológia összeállítója feltünteti azokat az adatokat, amelyek az évvégi minősítéseit tartalmazzák. A legkiválóbb papnövendék – írja róla a tanulmányi felügyeletet ellátó tudós pap, Baráth Béla, aki egyébként az ösnyomtatványok elismert szakértője volt –, s a jellemzéshez még azt a megjegyzést is hozzáfűzi, hogy „a humor és a férfias jókedv sem hiányzik belőle.”

Meglehetősen sok adat fennmaradt arról a tevékenységről is, amit Márton Áron a teológiai önképzőkörben – ennek egy ideig a vezetője is volt – kifejtett. Ezekből akár szemléleti kérdésekre vonatkozó következtetéseket is levonhatunk, és nem is csak vele kapcsolatosan, hanem a teológia egészének szellemiségét illetően. Az említett adatok arra utalnak, hogy az önképzőkör igen jelentős szerepet töltött be a hallgatók készségeinek formálásában, irodalmi, bölcséleti, művelődéstörténeti érdeklődésük kiszélesítésében. Az itt lezajló viták emellett kialakítottak egy olyan magatartásformát is, amely a másik egyéniségének tiszteletét is magában hordozta, a tartózkodást attól, hogy valakit egyéniségében bántsanak meg. Ez a tapasztalat, illetve hogy a hallgatók így kapcsolódtak egymáshoz, nagy fontosságot kapott a későbbiek folyamán, ugyanis éppen ezt a nemzedéket sújtotta a legjobban az üldöztetés, nekik kellett a leginkább elviselniük a kommunista rendszer kiépülése során a társadalomra mért megpróbáltatásokat.

A kronológia adatai arról tanúskodnak, a hivatását gyakorolni kezdő fiatal pap számot vetett azzal, hogy meg kell haladnia cselekvési erejének korlátait, azaz belátta, hogy az adott államigazgatási keretek között Erdély kulturális-szellemi életében való jelenléte csak akkor lehet teljes, ha a németen kívül románul is jól megtanul. A cél érdekében – és ez a hozzáállás bizvást mondható egyedinek – feladatokat vállalt a magyar nyelvterület peremvidékein vagy éppenséggel olyan regáti városokban, mint például Szörénytornya² és Bákó, sőt kérte előljárótól, hogy szabadságát is ezeken a helyeken tölthesse. Német nyelvtu-

2 Szörényvár (románul Drobeta-Turnu Severin) olténiai város régies neve (a szerk. megjegyzése).

dását, készségeit Szebenben, a Tereziánumban folytatott tevékenysége idején mélyítette tovább, és fokozatosan eljutott a német klasszikus filozófiai és teológiai művek olvasásáig, majd fordításáig, s végül ezek írásaiban való beépítéséig. A kronológiában a németből történt későbbi fordításait illetően egy igen érdekes adatot is találtunk: Márton Áron többek között egy olyan munkát is magyarra fordított, amelynek szerzője Joseph Ratzinger, a későbbi XVI. Benedek pápa volt. Az eredeti szöveg, amelynek magyar fordítása közlésre is került, Ratzinger egyik alapművének számított.

Mivel folyamatosan „igazolta a hozzáfűzött remények jogosultságát”, elöljárói megbecsülése, támogatása sem maradt el: megbízatást kapott az egyetemi ifjúság pasztorálására Kolozsváron. Egyetemi hitszónok lett, s így közvetlenül személyes kapcsolatba kerülhetett az erdélyi magyar tudományos és szellemi élet művelőinek egy igen jelentős részével is. Az is nyilvánvaló a kronológiából, hogy az általa tartott konferenciabeszéd-sorozat, a kolozsvári lapokban, majd a György Lajossal indított nevelésügyi folyóiratban, az *Erdélyi Iskolában* közölt írásai, tanulmányai egy teljesen újfajta gondolat- és íráskultúrát képviseltek. Mivel mindez egy egyházi embertől jött, jelentős visszhangot keltett nemcsak a kolozsvári elit értelmiségi körökben, hanem a művelődés mindennapjaiban jelenlévő és tevékenykedő emberek között is, sőt, még a kívülállókra is hatást gyakorolt. Ez az az időszak, amikor a jövődöbeni püspök az irodalom olyan nagyjával került közeli kapcsolatba, mint például Németh László, Boldizsár Iván, Keresztúry Dezső és mások. Marton József egyébként a püspök kézírathagyatékából olyan adatokat közöl, amelyek messzemenően tanúsítják, hogy Márton Áron irodalomban való jártassága és élő filozófiai ismeretanyaga az akkor közölt tanulmányokban, az elmondott beszédekben vagy prédikációkban foglaltaknál sokkal kiterjedtebb volt. E tekintetben a róla szóló írások is eléggé szűkszavúak, pedig a kronológiából az derül ki, hogy Márton Áron meglehetősen jól ismerte a német klasszikus filozófiai műveket, ugyanakkor „tanulékony hittel” olvassatta az egyháztudósok elmélkedéseit is, németből eszközölt fordításainak jegyzetei pedig arról tanúskodnak, hogy e nagy tekintélynek örvendő korabeli szerzők fejtegetéseire igen gyakran kritikai megjegyzéseket is fűzött.

A püspök hagyatékából a Marton professzor által közölt dokumentumok 20. kötete, amelyre a kronológia adatsoraiban annyi utalás

történik, arról tanúskodik, hogy a 30-as években Kolozsvár központi plébánián olyan helyzet alakult ki, amelynek megfelelő kezelésére a város teljes magyarságának érdekében szükség volt. A Marianum, illetve a plébániának a Főtéren és környékén eszközölt építkezései a végletekig leterhelték az egyházközséget, amelynek gondjait tovább súlyosbították a gazdasági válság következményei, emellett pedig az, hogy egyháztanácsban, a gondnokságban bizonyos rokoni szálon keresztül különféle bankári, illetve ügyvédi érdekek is érvényesültek. Mindezek eredményeként a Szent Mihály plébániával szemben zárgondnokságot rendeltek el. Az ügy természetesen az egyházmegyei hatóságokat is felette nyomasztotta, akik – abban a reményben, hogy kellőképpen rátermett és már elégséges tapasztalattal rendelkezik – Márton Áront előbb helyettes plébánossá, majd plébánossá nevezték ki, és természetesen rábízta a Szent Mihály plébánia adminisztrálását is. A leendő püspök körültekintően és értően, de kellő eréllyel és határozottsággal látott hozzá a dolgok rendbetételéhez: megoldotta az ún. „holland kölcsön” ügyét, és ezt annyira eredményesen tette, hogy a bukaresti katolikus érsekhez, sőt a nunciatúrához folyamodó bankigazgatók és ügyvédek protestálása végül teljesen hiábavalónak bizonyult.

Az erdélyi magyar közélet legfontosabb színtere ekkoriban Kolozsvár volt. Márton Áron arra az álláspontra helyezkedett, jobb, ha magát és paptársait egyaránt távol tartja a napi politikától, ugyanakkor azonban úgy vélte, neki és az általa képviselt intézménynek is az az egyik feladata, hogy szilárd támasza legyen a kisebbségi érdekvédelemnek. Külön hangsúlyt kapott – és e kérdésnek a kronológia is elég nagy teret szentel – a magyar politikai képviselet egységének mindenáron való megőrzése, amelyre a hatékony és eredményes fellépés érdekében volt szükség. Ezért Márton Áron fenntartásokat fogalmazott meg minden külön csoportosulással szemben, még akkor is, ha ezek népinek nevezték magukat, a magyar párti ellenzék megalakulását pedig egyenesen rossznak tartotta. Ebben az összefüggésben Márton Áron és Gyárfás Elemér egy 1937. évi levélváltása érdemel kiemelt figyelmet, különösen hogy ekkor az utóbbi a katolikus egyház egyik legbefolyásosabb világi emberének számított. A rendkívül éleslátású és jó politikai érzékkel megáldott Gyárfás tudni vélte – és ma már pontosan tudjuk, nem is tévedett –, hogy a Vásárhelyi Találkozó megrendezése mögött

a kommunisták állanak, csak „igyekeznek az egész mozgalomnak »népfront« jellegét elkendőzni.” Márton Áron azonban – feltehetően az alsóbb néposztályok iránt érzett rokonszenve révén is – az erdélyi magyar ifjúság osztályokon túlmutató összefogásának lehetőségét látta a találkozó létrejöttében, amely során végül Tamási Áron is kimagasló szerepet kapott. „Álláspontom az – írta –, hogy a szétválasztó pontok helyett keressük azokat a momentumokat, amik összehoznak.” Társadalmi megnyilatkozásai ezekben az években igen jól kivehetően az egyház szociális tanításain, azon igazságról vallott felfogásain alapultak, amelyeket nagyhatású enciklikákban akkoriban fogalmaztak meg. Márton Áron szívesen és hűségesen követte ezeket.

Kolozsvári működése alatt igen fontosnak ítélte – és nemcsak az állami politika miatt – a magyar hívek vallási felekezeteinek az együttműködését, olyannyira, hogy ezt rendszeressé, állandóvá szerette volna tenni. Az összetartozás erősítésére irányuló igyekezetének egyik megnyilvánulásaként engedélyt kért arra, hogy részt vehessen Vásárhelyi János református püspök templomi beiktatásán (ez akkoriban nem számított olyan természetes eljárásnak, mint ma). Az ott elmondott üdvözlő beszéde igen jó benyomást keltett, amit az is bizonyít, hogy ezt az alkalmat a későbbi nehéz években a reformátusok maguk is többször felidéztek.

A püspöki rendbe való felvételét Márton Áron kétségtelenül a történelmet irányító megmáshíthatatlan akarat megnyilvánulásaként vette, az 1938–1939-ben kialakult állapotokat pedig egyszerűen az elrendeltetett út körülményeiként értelmezte. Az arisztokrata származású, a nagyvilágban is jártas és befolyásos Mailáth püspök korábban sok helyütt és sokszor szót ejtett kolozsvári papjának szolid teológiai felkészültségéről, általa is megtapasztalt adottságairól. A tudós Baráth Béla és más főpapok is több ízben nyilatkoztak emelkedett szelleméről, illetve arról, hogy milyen odaadóan látja el hivatását. Azt is ki kell emelnünk, hogy elődjének, Vorbuchner Adolf püspöknek a halálát követően felekezetének erdélyi hívei körében szinte általános volt az a meggyőződés, hogy Márton Áron a legméltóbb a Gyulafehérváron megüresedett főpásztori szék elfoglalására. Mindez szélesebb kitekin-tésből is nagy jelentőséggel bírt, ugyanis a 30-as években, a nélkülözé-
sek és a társadalmi egyenlőtlenségek elmélyülése idején az egyház a segítségnyújtást, a támogatást kötelezettségként határozta meg, a

segítő beavatkozás terén pedig fontos szerep jutott a helyileg kialakult közösségeknek, minthogy ezek voltak a legalkalmasabbak arra, hogy a hozzájuk tartozókért tenni tudjanak, ugyanakkor azonban az e közösségek egybetartozását biztosító magasabb szintekre is fontos feladat hárult.

A kronológia terjedelmes anyaga igen érdekes adalékokat tartalmaz a Szentszék követére, Andrea Cassulo apostoli nunciusra vonatkozóan is, akiről megtudhatjuk, hogy elődeitől eltérően igen jól ismerte az erdélyi egyházi viszonyokat, és napirenden volt az itteni politika alakulásával is. Módot keresett és talált arra, hogy közvetlen tapasztalatokat gyűjtsön az erdélyi katolikusok világáról. Márton Áront 1937 májusában, egy Erdélyben tett hosszabb útja során ismerte meg személyesen. Kolozsváron az ő kíséretében látogatta meg az egyházi intézményeket és a város nevezetes helyeit. A későbbi években aztán a püspök mellett részt vett a csíksomlyói búcsún és a gyergyói falvakban megtartott bérnálásokon is, így alapos, a helyi viszonyokat híven tükröző jelentéseket küldhetett Rómába, amelyekben Márton Áronról is a valóságnak megfelelő jellemzéseket írt, hitelesen mutatva be az erdélyi püspök egyéniségét, adottságait, illetve a közösségével fenntartott kapcsolatának természetét.

A nagy háborút követő időszakokban a Szentszék ugyan minden alap nélkül, de igen derűlátóan ítélte meg a romániai katolicizmus jövőjének kilátásait. Ehhez sok más tényezőn kívül a Cassulo előtti követek jelentései is hozzájárultak. Andrea Cassulo apostoli nuncius jelentései ezzel szemben az erdélyi katolikus hívők helyzetének tekintetében is összhangban álltak a valósággal, és nem is bizonyultak hatástalannak. Cassulo egyebek mellett a következőket is jelezte Rómának: a püspökök kinevezésénél mindig kell számolni a román kormányzatnak azon igyekezetével, hogy a hívek tömegeitől eltérő nemzetiségű, az előbbieik szemszögéből idegennek számító személyeket juttassanak az egyházmegyék élére.

Az erdélyi katolikus élet szempontjából rendkívüli jelentőségű volt az a tény, hogy a Szentszék az akkori hallatlanul kritikus időkben még átmenetileg sem hagyta betöltetlenül a gyulafehérvári egyházmegye legfőbb előljárói pozícióját. Az egyház legfelsőbb vezetése tehát a megfelelő adatok birtokában gyorsan és célirányosan intézkedhetett: Vorbuchner püspök 1938. szeptember 10-én bekövetkezett halála után

mindössze négy nappal, szeptember 14-én már ki is nevezte utódjául Márton Áront a gyulafehérvári egyházmegye apostoli kormányzójának, aki a kinevezéséről szóló szentszéki iratot szeptember 25-én vehette kézhez. A kinevezési aktusra a kormányzattal való minden egyeztetés nélkül került sor, a konkordátum erre vonatkozólag ugyanis nem tartalmazott semmilyen kitételt. Az eljárás ellen végül csak a vallásügyi miniszter tiltakozott, azonban még erre is elég későn került sor, ráadásul a tiltakozás – amelyet diplomáciai úton nem is továbbítottak – meglehetősen erénytelenre sikeredett.

A kronológia nyomdatechnikai kiemeléssel tünteti fel, hogy 1938. december 24-én XI. Pius pápa gyulafehérvári megyéspüspökké nevezte ki Márton Áront. Az a tény, hogy a kinevezés királyi elismerését a Hivatalos Közlöny a következő év január 19-i számában tették közzé, arra utal, hogy a román kormányzat nem fogalmazott meg kifogást a kinevezés ellen. A rendőri szervek azt jelentették Márton Áronról, hogy „bár küzdött a magyar ügyért, nem tért el a vallási elvektől és dogmáktól”, az igazi ok azonban nem ez lehetett. Ebben az időszakban II. Károly király diktatúrája a kiéleződő nemzetközi helyzetben olyan engedményekre kényszerült a kisebbségeket illetően, amilyenekre korábban nem volt példa.

A miniszterelnökség mellett előbb egy kisebbségügyi főkormánybiztosságot állítottak fel, amely rövid időn belül kisebbségügyi minisztériummá alakult át. A királyi tanács felkérte a magyarság reprezentánsait, valamint a magyar püspököket, hogy kívánalmaikat fektessék le írásban is. A felkérés eredményeként az említett eljárók részletes emlékiratot terjesztettek fel a magyarság sérelmeiről és ezek megoldásáról, ezt követően pedig tárgyalásokra is sor került. E tárgyalások eredményeként külön kisebbségi státútum jelent meg a minisztérium tevékenységére vonatkozóan, és fontos rendelettörvények születtek az egyházi intézményekkel kapcsolatosan is. Az állam által egyetlenként engedélyezett politikai szervezet, a Nemzeti Újjászületési Front alosztályaként létrehozták a Magyar Népközösség nevű szervezetet is, amely rendeltetését tekintve tömegszervezetként adott hangot a magyarság elvárásainak. A szervezet kapcsán a kronológia olyan adatokat közöl, amelyek hozzájárulnak az indulás körülményeinek tisztázásához. Márton Áron és Gyárfás Elemér 1941 novemberében történt levélváltásából, amelyre a szöveg utal, a történetírás számára is fontos tények

derülnek ki: egyebek mellett az, hogy „a magyar népközösség annak idején nem az egyházfők »személyes közbejöttével«, hanem az egyházfők bevonásával alakult meg. Az államhatalom képviselője egyszerűen az egyházfőkkel kezdte a tárgyalást, éspedig egyházi vonalon.”

Márton Áront 1939. február 12-én szentelték püspökké a kolozsvári Szent Mihály templomban. Az előkészületekről, a hivatalos egyházi és állami megnyilatkozásokról, a közvélemény alakulásáról pontos adatokat találunk a kronológiában, miként arról is, hogy az esemény a város történetében is emlékezetes ünnepnek számított. A hívek megilletődöttségéről, illetve arról, hogy meddig emlékeztek a püspökké szentelésére, természetesen nem maradtak fenn dátumhoz kötött adatok, de azért ismeretes – nemzedékek hagyták egymásnak hátra –, hogy a környékbeli katolikusok sokáig emlegették püspökük népéhez való ragaszkodását, és elérzékenyülve idézték fel, hogyan emelte magához mindenki szeme láttára székely harisnyás édesapját és kendős édesanyját.

Írásaiban Márton Áron egyszer sem fejtette ki, miért választotta a kolozsvári Szent Mihály templomot felszentelésének helyéül. A döntő ok az lehetett, hogy itt volt plébános, de sokatmondó e tekintetben a püspök egy 1947. október 4-én kelt és a kronológiában is szereplő levele, amelyet Guido del Mestrinek, a bukaresti apostoli nunciátúra hivatalnokának küldött. E levélben arról értesíti a Krisztus Király ünnepére meghívott nunciust, hogy szentmisét cerebrálhat Gyulafehérváron vagy Kolozsváron. „Kolozsvárra azért gondoltam – mert híveink nagyobb tömege van ott, ezen kívül nagyszámú középiskolás és egyetemi hallgató, s a közfelfogás Kolozsvárt Erdély fővárosának tartja.” Valószínűleg azt is jelezni kívánta e javaslattal, hogy bár az akkor már Gyulafehérvárinak nevezett egyházmegye püspökének szentelték fel, ez tulajdonképpen azonos a történelmi Erdélyi Egyházmegyével.

Amennyiben távlatilag nézzük Márton Áron püspöki tevékenységét, teljes egészében véve a ma „szélsőségek korának” nevezett időszakra esik, sőt, amint az a kronológia második és harmadik kötetéből kiderül, tulajdonképpen e zaklatott kornak is a legválságosabb évtizedeire. A hosszú adatsorokból előtűnnek bizonyos permanenciák, állandó jellemzők is. Ezekből az derül ki, hogy bármilyenek is voltak az uralkodó körülmények, a püspök minden erőfeszítése a magyar nem-

zetiségi lét, a hitélet, az egyház, a katolikus intézményrendszer védelmét szolgálta a különféle veszedelmekkel, kihívásokkal szemben. Az egyházmegye igazgatásának szilárdsága, a püspök mély humanizmusa, az elesettekkel, az üldözöttekkel való együttérzése, börtönéveinek és szigorú szabadságkorlátozásának tartással való viselése mind-mind ezekre a permanenciákra vezethetők vissza, mint ahogy az is, hogy még azokban az esetekben is hű maradt elveihez, mikor lett volna lehetősége számára kedvező kompromisszumokat kötnie.

Az 1939-es esztendő meglehetősen sok feszültséggel járt, érezni lehetett már a háború előszelét is. Az 1940. augusztusában meghozott bécsi döntést követően Márton Áron is arra kényszerült, hogy az Erdélyt megosztó határok mentén kormányozza egyházmegyéjét. A rendkívüli körülmények ellenére sikerült elérnie az egyházi igazgatás rendes menetének biztosítását. Sándor Imre személyében a legnagyobb felhatalmazással felruházott általános püspöki helytartót nevezett ki, akinek Kolozsvárott megszervezte az irodáját is. Ugyancsak itt helyezte el a tanfelügyelőséget, illetve több bizottságot, és másoknak is különféle alosztályokat hozott itt létre.

Az egyházmegye két része közötti kapcsolattartás a püspök személyére hárult, ez azonban szinte áthághatatlan akadályokban ütközött. E tekintetben igen beszédesek a kronológia adatai: számos példát találunk a kiutazási engedélyek megtagadására, illetve a bizalmatlanság, az ellenségeskedés szülte visszaélésekre. E nehéz időkben Márton Áront új hatáskörök ellátásával is megbízták: szatmár-váradai, majd szatmári és váradai apostoli kormányzónak nevezték ki. Az idevágó adatok alapján úgy tűnik, a püspök ezen egyházmegyék területén – például Belényesen és környékén is – meglehetősen önző személyes (és hatalmi) ambíciókkal, fondorlatos gazdasági machinációkkal találta szemben magát.

Mert tudta, hogy nehéz időkben gyakran jönnek elő rossz tulajdonságok, s a lappangó ellenségeskedések is felizzanak, a bécsi döntés után Márton Áron püspöknek első dolga volt figyelmeztetni híveit és a politikusokat, hogy a nemzeti megbántottságból fakadó sérelmek kiélését vissza kell szorítani, a közös világ békéjének megőrzése jóval fontosabb ezeknél, s hogy ez fennmaradjon, mindenkitől elvárta, hogy kellő önfegyelemmel viszonyuljon az újonnan előállt helyzethez. Ugyanakkor azt is kötelességének tartotta, hogy a nemzetét érintő kérdések

ben világosan és nyíltan állást foglaljon. A zsidók deportálásának ügyében 1944 májusában tett szenvedélyes megnyilvánulása az idevágó irodalomnak köszönhetően mára már közismertté vált, azonban a kronológiából tudjuk meg, hogy milyen sokat tett a munkaszolgálatra kényszerített magyarokért, az árokásásra vitt tízezrekért. Dél-Erdélyből számos híve telepedett át a magyar részre, és sok pap szintén követni akarta őket, akár úgy, hogy áthelyezteti magát, akár pedig úgy, hogy átszökik. Márton Áron e tekintetben nagyon határozott álláspontot képviselt. Elmarasztalta mindazokat a papokat, akik nem tettek tanúbizonyságot elég kitartásról, akik nem voltak hűségesek hátramaradott híveiknek. Tulajdonképpen ez volt számára a mérce, a hívekért történő áldozatvállalás.

A revíziók korszaka volt ez, amikor nagy erők ütköztek meg egymással, és e küzdelem során a különféle szélsőséges eszmék képviselői szinte megállíthatatlanul törtek előre. Márton Áron 1943 november végén a Szentszékek küldött jelentésében részletesen beszámolt egyházmegyéje állapotairól. E jelentésből tudjuk meg, hogy az egyházmegye vezetőjeként milyen nehézségekbe ütközött a német közösségek, népcsoportok körében, ahol gyakran a fasizmus cselekvő gyakorlatával találta szembe magát. Az ifjúság egyre inkább az új pogányság hívévé válik, pogány szertartásokhoz folyamodik, írta, a német közösség pedig kizárólagos német nyelvű hitoktatást, istentiszteletet és prédikációt követel.

A szélsőséges nézetek kapcsán rámutatott a korszak értelmiségeinek rendkívüli társadalmi felelősségére, és arra is felhívta a figyelmet, hogy bár az ilyen természetű mozgalmakban igencsak háttérbe szorul a magasabb szellemiség igénye, ennek ellenére azonban ez a fajta politizálás az említett értelmiségieket is vonzza. „A bécsi döntés után a kommunista tanok pártolása hivatalosan megszűnt, de a gyakorlatban megvan” – állapította meg a már említett jelentésben. A második világháború harcai 1944-ben érték el bécsi döntéssel két részre osztott egyházmegye területét. Márton Áronnak az ebből adódó legyőzhetetlen közlekedési nehézségek miatt csak 1945 áprilisában sikerült eljutnia Kolozsvárra, egyházmegyéje északi részének központjába, hogy az ott működő helytartósági irodát Gyulafehérvárra költöztesse vissza.

A kronológia második és harmadik kötete Márton Áron püspökségének azt az időszakát öleli fel, ami a kommunizmus kiépítésének és

uralmának időszakára esik. Az ezekben közzétett adatokból az egyház-történet már korábban is tárt fel, egy részüket pedig a témára vonatkozó irodalom közismertté is tette, mindehhez azonban Marton József professzornak is igen nagy köze volt. A kronológiának ez a része Márton Áron életének sorsfordító mozzanatait félkövér betűtípussal szedve emeli ki. Az életút e mozzanatai egyfajta keretként szolgálnak: ezek közé illeszkednek mindazok az események, amelyek a jelentősebb fordulópontokhoz elvezettek. Ahhoz, hogy az időszak történéseit az olvasó jobban megérthesse, az egyes évek elé néhány soros egyház- és politikatörténeti jellegű bevezető került. Ez a szerkesztésmód nagyban hozzájárul ahhoz, hogy valamiféle struktúrát adjon a püspök intenzív és szerteágazó tevékenységére vonatkozó információk tömegének, amelyek így végül egymással összefüggő mintázatokká állnak össze. Természetesen ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a kronológia összeállítójának kutatásai csak néhány kérdéskörre korlátozódtak volna: sokkal inkább arról van szó, hogy a megfelelő szerkesztői munka a meglehetősen szerteágazó anyagot is könnyen áttekinthetővé teszi.

Ami az egyházmegye kormányzását illeti, már a kezdetektől egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a hatalom nem igazán van tekintettel a püspök joghatósági önállóságára. Meglehetősen sok adat vonatkozik a különféle összeütközésekre vagy éppenséggel Márton Áron egyházfői tevékenységének akadályoztatására: személyét gyakran érik a nemzeti és politikai elfogultság, illetve az ateizmus jegyében fogant, a sajtóban megjelenő vagy a parlamentben elhangzó támadások. E történések meglehetősen nagy pontossággal rajzolódnak ki a kronológia idevágó dátumaiból. A kíméletlen támadások gyakorisága arra utal, hogy a hatalom mindenáron fel akarta gyorsítani az általa elindított folyamatokat, ugyanakkor azt is szemlélteti, hogy az egyháziaknak mennyire kiszámíthatatlan eseményekkel kellett megbirkózniuk. 1949. június 4-én Márton Áronnak még lehetősége volt arra, hogy a csíksomlyói búcsú körmenetét vezesse, egy hét múlva még templomot is szentelhetett, június 21-én azonban már letartóztatták, és a Securitate őrizetébe került. A kronológiából nem csupán a főpásztor sorsáról értesülhetünk, hanem az elhurcolt és évekre börtönbe vetett papokéről, a titokban felszentelt vagy kinevezett püspökökéről, illetve azon püspöki helyettesekéről is, akiknek éppen olyan esetekben kellett volna átvenniük a püspöki teendőket, ha az előbbieket akadályoztatva vannak

feladatuk ellátásában. Hogy csak egyetlen megrendítő példát idézzünk: 1964-ben kelt folyamodványában Márton Áronnak még azt kellett felpanaszolnia, hogy negyvenegy amnesztiával szabadult papjának elhelyezése elé a hatóságok továbbra is akadályokat gördítenek.

A kronológiában idézett dokumentumok tömege azt tanúsítja, hogy az egyház, a papok és a püspök egyetértő akarata ezen meglehetősen kritikus években is erős és szilárd maradt, ha pedig mégis előfordultak volna vitázó hangú megnyilvánulások, azokat mindegyik oldal igyekezett megértéssel fogadni, és többnyire sikerült is rendezni mögöttük meghúzódó problémákat.

1951. április 27-én egy, Márton Áron által jelentéktelennek mondott papokból álló csoport, akik békepapokként híresültek el (és akik közül néhányan vezetői ambíciókat is tápláltak), a Securitate kezdeményezésére vagy nyomására létrehozta az ún. Katolikus Akcióbizottságot, amelynek deklarált célja a béke megvédése volt, azonban tulajdonképpen a kommunista hatalom irányelveinek gyakorlatba ültetését kellett volna szolgálnia. Az akcióbizottság egyik feladata egy olyan státútum elfogadása volt, amely az állam és a katolikus egyház viszonyát lett volna hivatott rendezni – a püspök nélkül, illetve ugyancsak a békepapoknak kellett volna működtetni az általuk létrehozott Státust, mert az egyháziilag törvényes Státus (Gyulafehérvári Róm. Kat. Püspökség Egyházmegyei Tanácsa) működését Márton Áron 1948. augusztus 20-án kelt dekrétumával még idejében felfüggesztette. Igen épületes olvasni a kronológiában mindazokat a részeket, amelyek a püspökség több hivatalát és a központi plébániákat megszálló békepapok néhány évtizeddel későbbi mea culpázására, elkeseredettségére, önmagukkal való meghasonlására vonatkoznak.

A kronológia összeállítása során a püspök börtönéveire vonatkozóan – bár ezekből nem volt kevés – Marton József csak az utóbbi években közölt írásos anyagokra hivatkozhatott, illetve a jegyzőkönyvekben rögzített, az elhangzottakat nem mindig pontosan és szó szerint tükröző adataira (az utóbbiakból a keményebb vagy egyenesen brutális szóbeli megnyilvánulások, ha nem is feltétlenül tapintatból, de többnyire kimaradtak). A szerző kutatásainak köszönhetően arról a kevésbé ismert tényről is tudomást szerezhethünk, hogy a kommunista hatalom az egyház 1930 után kialakított felépítési rendjét sem hagyta érintetlenül, ugyanis 1948-ban Románia csak két római katolikus egyházme-

gyét volt hajlandó elismerni, a bukarestit és a gyulafehérvárit: a fennmaradó négyet püspöki joghatóságú főesperességgé minősítette át (magyarán ezek élére nem került püspök), a megmaradt két egyházmegye közül pedig szintén csak egyik élén, Gyulafehérváron székelte elismert püspök, méghozzá Márton Áron személyében. Ily módon a többi egyházmegyéjét is a székely főpapnak kellett képviselnie a Szent-szék felé, és ez még abban az 1956-tól 1967-ig tartó időszakban sem változott, amikor a hatalom megtiltotta számára, hogy a gyulafehérvári püspöki palotát elhagyja.

Ezt megelőzően, 1955. március 25-én a püspök egy körlevélben még szabadon bocsátásáról értesítette híveit, és a hírt távirat útján Rómával is közölte – derül ki a kronológiából, mint ahogyan az is, hogy 1958. szeptember 5-én Traian Jovanelli bukaresti kanonok megkérdezte tőle, miért foglalkozik más egyházmegyek ügyeivel. Jovanelli, akiről ma már tudjuk, hogy együttműködött a belüggyel, kérdésére pontos és jogszerű választ kapott: az egyházmegyek, illetve az ordináriusok joghatóságilag függetlenek egymástól, mondta neki Márton Áron, azt is kifejtve, hogy ő nem avatkozik bele egyik egyházmegye belügyeibe sem, de lévén a legidősebb szufragáneus, az egyetlen püspök, az Egyházi Törvénykönyv vonatkozó rendelkezéseinek ismeretében bizonyos esetekben kötelezettségének tartja a felmerülő problémákat megoldani, illetve a Szent-szék esetleges utasításait a sajátján kívül más egyházmegyében is végrehajtatni. Azokban az években, amikor Romániában a Kultuszügyosztályt próbálták elismertetni az egyházi élet legfőbb autoritásaként, a püspök következetesen azon az állásponton volt, hogy „a kultuszok saját törvényeik és hagyományaik szerint működjenek.” Kiállt emellett, hogy az általa is képviselt egyházban a püspök joghatóságát a római pápától kapja, illetve hogy hitbéli és erkölcsi téren, szervezési és kormányzási dolgokban a katolikus vallás léte a püspök joghatóságán alapszik, és hogy ebből kifolyólag a püspöki joghatóság integritását híven védi és védeni is fogja. A későbbiek folyamán részben a Szentszék „keleti politikája” miatt, részben pedig annak tulajdoníthatóan, hogy Románia valamelyest nyitni kívánt a nyugati országok felé, fokozatosan a katolikus egyházhoz való állami viszonyulás is átalakult. A kezdeti idők rémségei lassan elmaradtak, de a valláspolitikai tartalmi, meghatározó vonásai nem változtak lényegesen. A Kultuszügyosztály, megtartva privilegizált helyzetét, továbbra is olyan utasításokat fogalmazott

meg, melyek már-már viszolygással töltik el a mai olvasót. Sokszor kifogást emeltek az ellen, hogy a püspök a Szentszékkal és különféle külföldi egyházi hatóságokkal is levelezést folytatott, és számos püspöki körlevélre ugyanígy reagáltak. Emellett azt is elvárták Márton Árontól, hogy a nagyobb állami, illetve román egyházi ünnepeken is megjelenjen.

A kronológia adatai között arra vonatkozóan is találunk információt, hogy kényszerlakhelyének feloldása után két évvel, 1970. február 24. és március 6. között a püspök Rómába utazott, ahol a később szentté avatott VI. Pál pápa magánkihallgatáson fogadta. Az 1971. október 6–26. közötti látogatásról vallástörténeti szempontból is fontos információkat tudhatunk meg, ekkor fejt ki ugyanis véleményét a cölibátusról, a római utak egyik talán legfontosabb folyománya mégis az, hogy Jakab Antal személyében segédpüspököt kap. A kronológia természetesen az ő felszentelésére és hivatali működésére vonatkozóan is tartalmaz adatokat.

Az erdélyi katolikus közgondolkodásban mindig benne volt, hogy az erdélyi működést kapcsolatba kell hozni az európai eseményekkel. Ilyen értelemben annak, hogy Márton Áron a határokon túli világra is figyelt, nem csak a világegyházhoz való tartozás szempontjából bírt jelentőséggel: ez a hagyomány köszönt vissza a Franz König bécsi bíborossal, illetve a Julius Döphner bíborossal – München érsekével – kialakított személyes kapcsolatában is. Ugyanakkor arról is fontos említést tennünk, hogy a püspök akkor is kitartott a Szentszék mellett és követte annak rendelkezéseit, ha lelke mélyén ezekkel nem mindig tudott egyetérteni. Jó példa erre a szentszéki delegátus, Giovanni Cheli 1969. március 21-én tett látogatása, amikor az derült ki, hogy a két egyházi méltóság álláspontja egyes kérdésekben meglehetősen különbözik a másiktól. A püspököt kormányzása idején a belföldi ügyek intézésében is ugyanez a következetesség jellemezte: saját bevallása szerint a papjaihoz intézett utasítások megfogalmazásakor, ezek kérelmeinek teljesítésekor, a hatóságok felé való viszonyulásában is mindig „csak az egyház érdekét és tekintélyét, a lelkek javát, valamint az egyházi fegyelem megóvását” tartotta szem előtt. Magatartása majdnem mindenkiből elismerést váltott ki, aki kapcsolatba került vele – még az öt sanyargató és elnyomó hatóságok embereiből is, még ha ez így nem is került kimondásra.

Egy másik olyan kérdés, amelyre a kronológia hívja fel a figyelmet – és amelyről általában elég kevés szó esik – Márton Áron viszonya a görögkatolikus vallás képviselőivel. A püspököt mindig elkeserítette, hogy részükről – bár az együvé tartozás szeretetérzésével és tudatával közelített hozzájuk – a velük szemben tanúsított lojalitás ellenére sem tapasztalt semmilyen viszonzóságot, és annak ellenére, hogy magatartásáért cserébe megértést és támogatást várhatott volna el, híveivel együtt éppen az ellenkezőjében részesült. Kihasználva azt a túlsúlyt, amit a nemzeti alapon berendezkedett hatalom biztosított számukra, a görögkatolikusok több helyütt rítusváltoztatásra kényszerítettek római katolikusokat, intézményeket, ingatlanokat birtokoltak el. Az előbbi próbálkozásokra jó példa a borbándiak esete, ahol egy helybéli származású görögkatolikus tanár azzal az érveléssel szorgalmazta a rítusváltoztatást, hogy a római katolikusok „így Rómától sem szakadnak el, s amellet románok is lehetnek.” Számos adat maradt fenn a Vajdahunyadon, Nagyszebenben és másutt véghezvitt ingatlanfoglalásokról is, amelyek főként a katolikusok kolostorépületeit érintették. Ezen konfliktusok feloldására Márton Áronnak, amint azt a Frențiu görögkatolikus püspökkel, illetve más előjárókkal és egyéb érdekeltekkel folytatott levelezése is mutatja, még reménye sem lehetett: a kizárólagosságra törekvő nacionalizmus hatása alól a görögkatolikuság magasabb szintű képviselete sem tudott szabadulni. Mindez 1948. október 21-én változott meg gyökeresen, ekkor ugyanis a görögkatolikus egyházat megszüntnek nyilvánították, képviselőinek pedig – akárcsak a római katolikusoknak – üldöztetéssel kellett szembenéznük. A leírtak után az olvasóban joggal merül fel a két egyház sorsának egymással párhazumban történő vizsgálata. Az akkori – kényszerszörűlmények mellett megtartott – zsinaton a görögkatolikusok „visszatértek az ortodox anyaegyház kebelére”, Márton Áron pedig a korábbi sérelmeken felülemelkedve még azt is vállalta, hogy Iuliu Hossu görögkatolikus püspökkel közösen vegyen részt a hatóságok által követelt Statútum, azaz a katolikus egyház új szervezeti és működési szabályzatának kidolgozásán. Ezt október 28-án, az említett zsinat után nyújtották be, azonban az illetékes hatóságok – mivel a rítusok között a görögkatolikus egyház is feltüntetésre került – végül nem fogadták el. Ezáltal a katolikus egyház is el nem ismert egyházzá vált. Márton Áron még ekkor is segíteni kívánt feloszlatott görögkatolikusokon.

Október 30-án közölte Hossu püspökkel: rendelkezése értelmében „görögkatolikus testvéreink számára, valamint a görögkatolikus papok részére... egyházmegyéje minden temploma istentisztelet céljaira rendelkezésére áll.” Ebbéli szándékát évtizedeken keresztül továbbra is érvényesítette, pedig a hatóságok többször is a szemére vetették, tudomásuk van róla, hogy támogatja az egyházukhoz hűséges görögkatolikus papokat. A már említett a szentszéki delegátus, Giovanni Cheli, aki a Vatikán keleti politikája jegyében az állam és a katolikus egyház viszonyát jött rendezni, 1969. március 21-én felvetette a püspöknek: jó volna a Statútumot a rítusok említése nélkül, általánosan, csak a Katolikus Egyházat feltüntetve megszövegezni. Márton Áron erre nem volt hajlandó: úgy vélekedett, egy ilyen eljárás a görögkatolikus kérdés megkerülése lenne, „s a görögkatolikusok azt mondanák, hogy a Vatikán cserbenhagyta őket.” A továbbiakban, amikor nyílt célzások is elhangzottak tervezett kardinálsi kinevezéséről, nyomatékosan kérte – részben alkati szerénységéről, részben belátásáról is tanúságot téve –, hogy ettől tekintsenek el; fesszélyezné, hogy idősebb és érdemesebb püspök testvére, dr. Hossu nem kaphatja meg ezt a kitüntetést. A görögkatolikus hívek és papok is úgy éreznék és értelmeznék, mondotta, hogy Róma az ő érdemeiket nem méltányolja. A későbbiekben is előfordult, hogy a titokban működő görögkatolikusok Márton Áronhoz folyamodtak, juttassa el Münchenbe, Julius Döpfner bíborshoz, a németországi Püspöki Konferencia elnökéhez azt a francia nyelven írott levelüket, amelyben közbenjárását kéri, hogy hitéletük jobbra fordulhasson.

A görögkatolikusokkal való viszony mellett létezik egy másik témakör is, amiről még nem volt érdemleges szakmai vita, mióta erre lehetőség nyílt, ez pedig az egyházak és a Magyar Népi Szövetség viszonya. Az információk, amelyek az MNSz-szel kapcsolatban rendelkezésünkre állnak, nagyrészt azokhoz a momentumokhoz kapcsolódnak, amikor már határozottan bekövetkezett az egyház elhatárolódása az igazi politikai jellegét takargatni tovább nem tudó szövetségtől. Marton József kronológiájának adatai, nem beszélve az ezek forrásául szolgáló dokumentumokról, szinte kínálják a lehetőséget, hogy ezúttal a megfelelő szakmai igényességgel közelítsük meg e kérdéskört, árnyaljuk az egyelőre még meglehetősen sematikus képet, és így oldjuk fel azokat a megmerevedett ítéleteket, amelyek alapján akaratlanul is hamis kép

rajzolódik ki a korabeli események kapcsán. A kronológiában Márton Áron néhány olyan megnyilatkozása is megtalálható, amelyeket olvasva a korábban felállított feltevések gyengéi is nyilvánvalóvá válnak számunkra. 1945. április 24-én a püspök így fogalmazott: „Mivel a Népi Szövetség vezetősége hajlandó a maga részéről a lelkipásztori és hitéleti munka szabadságát védeni, valamint az egyház iskoláztatási jogát és nevelési elveit szintén tiszteletben tartani, ezen kívül kész arra, hogy iskolai és egyházi ügyeinket a maga lehetőségeinek határai között védje és előmozdítsa – a papoknak a Népi Szövetség munkájában való részvételt a magam részéről engedélyezem.” A továbbiakban a püspök pontosította azt is, hogy a Népi Szövetség vezetői sem kívánják, hogy a papok politikailag exponálják magukat, azonban a kulturális és szociális munkában, a nép érdekében történő tevékenységek végzésénél részt vehettek. Mindezek kapcsán hangsúlyoznunk kell, hogy Márton Áron azokban az időkben írta e sorokat, amikor leginkább hívei további sorsa, illetve nemzete továbbélésének lehetőségei foglalkoztatták, és amely időszakból sok tőle származó, meglehetősen keserű mondatot is ismerünk. Ekkor még úgy ítélte meg, hogy a meglévő és jövőbeni problémák elhárításához, az erdélyi magyarságnak az új korszakra történő átmentése érdekében a Magyar Népi Szövetséggel való együttműködés is belefér, még ha több, a szervezetben dolgozó személy kapcsán voltak is fenntartásai.

Amikor azonban fokozatosan bebizonyosodott, hogy az MNSz vezetői sem tudnak érdemben hozzájárulni a magyar kisebbség integritásának megőrzéséhez, ráadásul nem is képesek az erdélyi magyarsággal szerves kapcsolatot fenntartani, és a társadalmi bajokon sem segítenek oly módon, amint azt megígérték, idegenkedve elfordult tőlük. A szervezetben tevékenykedő fiatal értelmiségiekkel szembeni kifogásainak szintén hangot adott: mint írta, ők azok, akik egyrészt irreális politikai programokkal, jelszavakkal hitegetik saját fajtájukat, másrészt pedig olyan politikai kombináció részesei lettek, amely az új rendszer, a kommunizmus államszervezési és társadalomépítési elképzeléseinek gyakorlatba ültetését vállalta magára. Mindeközben a szervezet vezetősége egyre méltánytalanabban kezdett bánni saját népével, és egyre nagyobb türelmetlenséget tanúsított az iskoláztatásával és egyházával kapcsolatos dolgok ügyében, mint ahogy magával Márton Áronnal szemben is. A püspök álláspontja leginkább azokon a leveleken

keresztül válik egyértelművé, amelyeket az MNSz Központi Intézőbizottságához, a művelődési kérdésekkel foglalkozó alelnökhöz, Balogh Edgárhoz, illetve Kurkó Gyárfás elnökhöz írt, emellett pedig mindazok a dokumentumok által, amelyekben a mozgalmár tevékenységekben túlságosan részt vállaló, adott esetben a sajtóban is megjelenő papjait intette le a napi politikától. Határozottsága azonban nem jelenti azt, hogy eljárásai nélkülözték volna a gondos körültekintést: látta és érzékelte – talán jobban is, mint mások – mindazokat a veszélyeket, amiket az egymásnak ellentmondó törekvések szolgálata rejtett magában.

A háború után Márton Áron megpróbált utat találni a román politikai élet vezetői felé is. Ezen próbálkozásai közül a legjelentősebb a Petru Groza miniszterelnökkel való kapcsolatfelvétele volt. Az egyik leghatásosabb dokumentum, amit ezzel kapcsolatban ismerünk, az a többször közölt és elemzett levél, amelyet a magyarság sorsáért aggódó püspök 1946-ban intézett Grozához, és igencsak megrendítő az a mindeddig viszonylag kevésbé ismert párbeszéd is, amelyre a volt kormányfő és a már több éve raboskodó Márton Áron között került sor. A találkozóra, amelyről egy hangfelvétel is fennmaradt, az akkori pártfőtítkár, Gheorghiu Dej utasítására került sor. Az említett felvételnek köszönhetően tudjuk, hogy a püspök sem arra nem volt hajlandó, hogy kegyelmet kérjen, sem pedig arra, hogy saját szabadságáért cserébe a hatalomnak egyházi kérdésekben engedményeket tegyen. Tanúságtétel e párbeszéd: egyrészt rávilágít az egyik fél emberi nagyságára, szilárd jellemére, másrészt pedig a másik fél – az ekkor már mellőzött politikus – gyarlóságára, esendőségére is fény derül belőle. Ugyanakkor azt is le kell szögeznünk, hogy Groza nem maradt indifferens a püspök tartása láttán: ezt bizonyítja az is, ahogy számos folyamodványához, személyes kéréséhez viszonyult. Talán igazságérzetétől vezérelve – esetleg valamilyen gyakorlatias szempont miatt – több ízben segített megakadályozni intézmények, templomok, harangok, kolostorok elbirtoklását, és arra is ismerünk példát, hogy megpróbálta a katonai vagy rendőri visszaéléseket valahogyan visszafogni, az általuk kiváltott esetleges hatást valami módon mérsékelni. Ezek a törekvések valamelest közel hozták a két férfit egymáshoz, és ez abban az időben is így volt, amikor a hatalom úgy döntött, hogy börtönbe zárják a püspököt.

A fennmaradt források azt mutatják, hogy az egyházat ebben az időszakban az iskolaügyekkel kapcsolatban érték rendkívül nagy kihívások, a rendszerváltozások és államosítások következtében pedig további megrázkódtatásokat kellett elviselnie. Márton Áron oktatási és nevelési ügyekben azokat a korábban kialakított koncepcióit igyekezett érvényre juttatni, amelyeket az *Erdélyi Iskola* folyóiratban részletesen is kifejtett. A háborút megelőző és a háború alatt keletkezett körlevelei, a papjaihoz, a különböző tanügyi vezetőkhez, illetve az ezen a téren különös felelősséggel tartozó Egyházmegyei Igazgatótanácshoz intézett utasításai nagyon sok esetben csak arról szólnak, hogy a címzettek hogyan védjék meg iskoláikat a hatalom önkényeskedéseitől, az állítólagos katonai szükségletek címén végrehajtott rekvirálásoktól, vagy éppen a maguk mögött sok erőt tudó népi német körzetvezetőktől. Ezt követően mindössze néhány évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a kommunista hatalom felől jövő intézkedésekkel szemben kényszerüljön védekezésre. Ebből az időszakból számos olyan levelét is ismerjük, amelyekben az ellátatlan, cipő nélküli gyermekek megsegítésére próbálta mozgósítani egyházának, híveinek maradék anyagi erejét (iskolásainak legalább fele volt ebben a helyzetben). Püspöksége idején szorosabb felügyelet alá helyezte a tanügyi igazgatóságot, továbbá a plébánosait is utasította, hogy gondoskodjanak az oktatás minőségének javulásáról, különösen a hittan igényes oktatásáról. Ha lazaságokat észlelt e téren, a nyomatékos figyelmeztetés sem maradt el: erről tanúskodik például a nagytekintélyű kolozsvári plébánoshoz, Baráth Bélához írt egyik intő levele is, amelyben a hittantanítás terén mutatkozó tétlenségét rója fel neki.

A tanügyi hatóságokhoz intézett legfigyelemreméltóbb utasításai közé azok sorolhatók, amelyek a falusi környezetben dolgozó tanítók szerepére hívják fel a figyelmet. „A tanítók kinevezéseinél csak a legjobb eredményekkel végzettek jöhetnek szóba, a véglegesítő vizsgákon megbukott tanítók haladéktalanul elbocsájtandók” – írja egyik ilyen szövegében. A tanítói testület szerepének fontossága okán úgy tartotta, lényeges, hogy „a tanítóképzből világnézetileg, tudásban és lelkesedésben kiváló nemzedék kerüljön ki, ezért csak tehetséges, jó fiú vehető fel.” Egyháza feladatai, hívei érdekének védelme fogalmazódnak meg ezekben az utasításokban, ugyanakkor a püspök által vallott szemléletről is sokat megtudunk belőlük. Az iskolától – főleg a

gimnáziumtól – világnézeti identitásra való nevelést várt el. Azt tartotta fontosnak, hogy a felnőtté válás előtt, a fiatalkori érlelődés idején szorgalmat és tiszteletet alakítsanak ki a tanulás és a munka iránt, egyfajta rendszerességet, és természetesen a kultúra iránti nyitottságot is. Jellemző, hogy a hittanoktatás rendjét és egyes tartalmi vonatkozásait is ehhez az elváráshoz kívánta igazítani. Úgy vélte, szükséges, hogy a hittanórákon kapjanak nagy teret az erkölcsi eszmények, kerüljön kifejtésre az erkölcsi jó és rossz fogalma is. A társadalommal kapcsolatos kérdéseknek is szerepet szánt, de hitte, hogy ezeket a diákok személye és embertársaik felé való kötelezettségeik szempontjából kell megközelíteni. A hittan keretében arra is törekedni kell, fogalmazta meg, hogy a vallásos tárgyú irodalom, a hasonló témájú műemlékek és a művelődéstörténet mind-mind megfelelő helyet kapjanak az oktatás során.

A kronológia adatsoraiból az is kiviláglik, hogy Márton Áron céljai között a papi szeminárium és a kántoriskola fejlesztése is előkelő helyen szerepelt, illetve hogy a püspök mennyire szubjektíven kezelte ezeket a hozzá igencsak közel álló intézményeket, és hogy milyen odaadással próbálta biztosítani működésük anyagi feltételeit, odavinni vagy ott tartani legjobb szellemi munkatársait. A kommunista politika ezzel szemben mindent megtett, hogy az ilyen jellegű törekvések útjába akadályokat gördítsen, majd 1948 augusztusában az államosítással egyszerűen megszüntették a katolikus oktatást.

A különféle hatalomváltások, a háború, az egymást követő újabb és újabb politikai rendszerek igen nehéz feladatokkal állították szembe az egyházakat, illetve ezek püspökeit, és meglehetősen nagy erőfeszítésükbe került, hogy a birtokukban levő tudományos bázisokat megőrizték, rendeltetésük szerinti használatukat fenntarthassák. Marton József kronológiájában igen sok adat illusztrálja azt, hogy a nagy püspök egyháza és hívei érdekében mennyire fontosnak tartotta a tudományművelés támogatását, pártfogolta a tudományos munkát végző vagy irodalommal foglalkozó papjai törekvéseit, és igyekezett publikálási lehetőségeket is biztosítani számukra. Külön figyelmet szentelt a népelet, a népi hagyományok megőrkítésének is, olyannyira, hogy a kispapok számára e témakörben még módszertani eligazítást is szervezett, amelyre a kiváló tudóst, György Lajost kérte fel, de szükség esetén Blédy József, Vámszer Géza és mások szakmai útmutatásait is

igénybe vette. Úgy vélte, minderre azért is szükség van, hogy papjai valódi irányítókként, a helyieket ismerve és megértve kapcsolódhassanak be a falvak kulturális és szociális életébe.

Megkülönböztetett pozícióként, minden esetben a dokumentum levéltári helyét is pontosan feltüntetve tárgyalja a kronológia azokat a tényeket, amelyekből kiderül, mennyire elszántan viselte gondját Márton Áron a Batthyaneum könyvtárának, a levéltárnak és a csillagdáknak, és hogyan védte az egyház tudományos bázisának ezen legértékesebb együttesét. Még az adott viszontagságos körülmények között is kiemelkedően drámai helyzet bontakozik ki az olvasó számára a püspök egy 1941-ben keltezett folyamodványából, ekkor ugyanis magához a mindenható diktátorhoz, Ion Antonescuhoz volt kénytelen fordulni, akitől azt kérte, akadályozza meg, hogy a hatóságok adóhátalék fedezése ürügyén a Batthyaneum könyvvállományából foglaljanak le és árverezzenek el a román és a magyar kultúra számára egyaránt felbecsülhetetlen értékű munkákat. Marton József fontosságuknak megfelelő súlyt tulajdonít mindazoknak a dokumentumoknak, amelyek részleteiben adják vissza, hogyan vált egyre feszültebbé a viszony az állam, illetve az egyház és az egyházat képviselő Márton Áron között a Batthyaneum miatt, és amelyek a korban uralkodó állapotokról és jogrendszerrel egyaránt igen sok információval szolgálnak. A püspök a rajoni vezetőktől az Államtanácsig megpróbált szembeszállni mindazokkal a közegekkel, akiknek megvolt a hatalmuk, hogy egy ilyen típusú intézmény sorsáról döntéseket hozzanak. 1958. május 16-án például arra emlékeztette a Kultuszügyosztályt, hogy 1798-ban a könyvtár tulajdonosa, Batthyány Ignác a mindenkor törvényes gyulafehérvári római katolikus püspökre bízta gyűjteményeit, amelyeket „az eltelt 163 év alatt elsősorban a római katolikus püspökök, kanonokok és teológiai tanárok gyarapították, akik magánkönyvtárukat a könyvtárnak adományozták, az egyházmegyei rendelkezések értelmében. A Batthyaneum minden – könyvtári, muzeális és levéltári anyaga (túlnyomó részben) egyházi vonatkozású, de rendelkezésére állott mindenkinek, aki tudománnyal foglalkozott.” Ugyanakkor az egyház álláspontját is meglehetősen határozottan fogalmazta meg az ügy alakulását illetően: mint írta, véleménye szerint a Batthyaneumot „elfoglalták és beleegyezésünk nélkül igazgatják. A Batthyaneum minden ingó és ingatlan vagyonával a Római Katolikus Egyházi

Hatóság tulajdona, arról nem mondtunk és nem is mondhatunk le.” Az akkori állami berendezkedés mellett – magától értetődően – a püspök világos és bátor érvelése semmilyen eredményt nem hozott az egyház számára, és amint ismert, a Batthyaneum körül zajló vita rendezésére a rendszerváltás után sem került sor.

A neves intézménnyel kapcsolatos dokumentumok említése után feltétlen utalnunk kell arra is, hogy a kronológia számos olyan forrásra is hivatkozik, amelyben Márton Áron egyéb, történelmi vagy muzeális jelentőségű tárgyakkal, illetve az anyakönyveknek és az egyház levéltári anyagoknak az állami gondozásba vétele ellen tiltakozik. A műemlékek oltalmazása érdekében írt körleveleiben szintén arra biztatja papjait, hogy próbáljanak a helyi lehetőségeket kihasználni kiállni az említett műemlékek megőrzése érdekében.

Fontos kihangsúlyozni, hogy a püspök nem öncélúan igyekezett megvédeni mindazt a kulturális örökséget, amellyel a katolikus egyház rendelkezett: készségesen megengedte például, hogy az akkori tudósnemzedék legkiválóbb reprezentánsai – Kelemen Lajos, Szabó T. Attila, Jakó Zsigmond, Entz Géza – ismételten lefényképezzenek akár féltve őrzött levéltári fundusokat is. Az is igencsak beszédes, hogy a folyamatban lévő kutatások kedvéért még a Kolozsmonostori Konvent levéltárának Kolozsvárról Gyulafehérvárra történő átszállítását is hajlandó volt késleltetni. Minderre csak addig volt lehetősége, míg az államosítással meg nem szűnt a hatásköre ezekben a kérdésekben, azonban – amint a kronológiából kiderül – még a kommunista rendszer kiépítésekor, a már nyilvánvalóan kritikus időkben is kitartott művelődési és tudományos intézmények átmentésének szándéka mellett: úgy gondolta, megfelelő szervezéssel biztosítani lehet az ezek fenntartásához szükséges anyagi alapokat. Mindazt, amit ez ügyben tett, annak ismeretében tette, hogy már elkezdődött a korábbi birtokszerkezet újabb gyökeres átalakítása, és azt is meg kellett élnie, hogy a társadalom valamennyi megnyilvánulását ellenőrizni és irányítani igyekvő hatalom végül minden egyházzal kapcsolatos alapot, alapítványt, közösséget szolgálni rendelt vagyont államosított.

Jelen írásunkban nem térhettünk ki részletesen a püspöki adminisztrációra és pasztorációra vonatkozó dokumentumok köreire, bár ezek alapos áttekintése szintén igen sok tanulsággal járhat a korszak és a téma iránt érdeklődők számára. A papokhoz intézett levelek, amelyek

egyes közösségek belső hitéletébe, ünnepeibe vagy éppen drámáiba engednek betekintést, mind igen tanulságosak. Az elmaradt alaposabb ismertetést részben pótolja a kronológia mutatója, amelyet Kuszálík Péter tervezett, és amely segítségével az olvasó könnyedén megtalálja, ki volt ebben a korszakban saját falujának papja, aki esetleg levelet küldött Márton Áronnak, illetve hogy ki keresztelte, eskette vagy oldozta fel bűnei alól elődeit (vagy őt magát), hogyan élték meg falusfelei az akkori jellempróbáló időket, hogyan viselték gondját templomuknak, temetőjüknek.

A három impozáns kronológiai kötetben a forrásokból mintaszerűen kibontott tényesorok tovább erősítik a Márton József által már korábban megfogalmazott megállapítást, hogy az a munka, amit Márton Áron véghezvitt, óriási. A püspök 1980. szeptember 29-én bekövetkezett haláláig lankadatlan erőfeszítéssel dolgozott egyháza és népe érdekében, és útjától, céljaitól az sem tántorította el, hogy meglehetősen embert próbáló időkben, mostoha történelmi körülmények közepette kellett tevékenységét kifejtenie. Küszködéseiben alig számíthatott segítségre, ezer szenvedést kellett átélnie, számos célkitűzését pedig egyszerűen nem érhetette el, azonban mély hitében gyökerező bizalmát egyháza szilárdságában semmi nem ingathatta meg.

*Erdélyi házak, 1930 körül
(pasztell, papír)*

Túros Eszter

NAGY ISTVÁN 150

1 873. március 28-án született Nagy István festőművész; a 150. évforduló alkalmából a Csíki Székely Múzeum nagyszabású tárlatot nyitott Nagy István 150 címmel, amely augusztus 30-ig látogatható. Kurátorok: Székely Sebestyén György művészettörténész, a kolozsvári Quadro galéria igazgatója, Túros Eszter művészettörténész, a Csíki Székely Múzeum muzeológusa.

Az évfordulós időpont lehetőséget adott közelebb hozni Nagy István életművét a hazai közönséghez, lehetőséget arra, hogy a csikmindszenti művészt szülőföldjén is életmű kiállítással ünnepeljék.

Bár szakmai körökben világszínvonalúnak tartják művészetét, a nagyközönség még ma sem igazán ismeri alkotásait.

Lucian Blaga mondta: „Egy nagy művész él közöttünk, és nem ismerjük, egy székely, Nagy István.” Ennek a kijelentésnek az igazsága még mindig érvénysnek tűnik, ahogy az is nyilvánvaló, hogy művészetéről legtöbbször szuperlatívuszokban beszélnek.

„Aki Nagy Istvánt a legnagyobb székely művésznek tartja, az lekicsinyli” – írja róla Várkonyi György művészettörténész.

Az évfordulós kiállítás monumentalitása mellett a fenti kettősséget is igyekszik kibékíteni, ugyanakkor az is fontos volt, hogy a Nagy István művészetére nehezedő mítoszok mögé nézve, emberi közelségbe hozzuk életművét, így mutatva meg a történelem, a gyakran nehéz anyagi körülmények, majd az egyre kínzóbb betegség szorongatásában alkotó művész munkásságát.

A kiállítás célja, hogy a művész életútját követve átfogó képet nyújtson erről a kivételes életműről, a Nagy István által művelt műfajokon, jellegzetes alkotói korszakain keresztül, magyarországi és romániai múzeumok, valamint a legnagyobb magángyűjtők alkotásai-ból válogatva.

Az utóbbi évek legnagyobb volumenű Nagy István kiállítását a budapesti Kieselbach galéria rendezte 2019-ben, és bár minden biznnyal nagyhatású kiállítás volt, és különösen az akkor kiadott

albumával jelentősen hozzájárult Nagy István mai népszerűségéhez, úgy érzékeltük, hogy az itteni nagyközönség számára még mindig távolinak számít Nagy István művészete, vagy nem igazán hozzáférhető. Ezért is vállalkoztunk erre a kiállításra egy olyan városban, ahol Nagy Istvánról utca van elnevezve, ahol a több évtizedes művészeti oktatást is Nagy István neve fémjelzi, és ahol mégis generációk nőttek fel úgy, hogy nem vagy alig látták alkotásait.

Nagy István rengeteget dolgozott, több ezer alkotásáról tudunk. A kiállítás elrendezése, a tér adta lehetőségeken belül, az életmű sűrűségét, dinamikáját, asszimetriáit is tükrözi, ahogyan két biztos pont, az anya és a művész kisfiának alakja között haladva, valamint a szülőfalu kézzelfogható valósága és az életmű utolsó időszakában emlékezetből festett erdélyi tájak között haladva teljesedik ki művészete.

A Csíki Székely Múzeum gyűjteményének korai Nagy István rajzaival indul a kiállítás, majd felvillan a müncheni, illetve párizsi tanulóéveinek akadémiai szellemben készített két tanulmányrajza, valamint az indulást és az egész életművet meghatározó környezet, Csíkmindszent látványszerűen megragadott képei és a művész életében talán lefontosabb szerepet játszó édesanya portréi. Az élettörténet szempontjából talán a kiállításon leginkább alulreprezentált időszak következik, az úgynevezett „remeteévek”, az az első világháborúval lezáruló időszak, amikor az alkotó hosszú időszakokat tölt bolyongással, többnyire a Gyilkos-tó vagy az akkoriban zajló békási útépités munkálatainak környékén. Egy nagyon fontos időszak ez, egyfajta belső úton levésé, amely valamiféle eltávolodást is jelent a realista-akadémiai leckétől, vissza a természetbe. A letisztulás időszaka mind eszközei, mind kifejezőmódja, a képi nyelv szempontjából.

A háború időszakában készült katonaportréi következnek, melyek Nagy István művészetének legdrámaibb képei, a szűkre szabott képki-vágásokkal, a képek kereteit szétfeszítő portrék akkoriban egészen újszerűnek számító közelhözásával, a pasztellek és a szénrajzok drámai erejével a háború rettenetét kivételes módon teszi megközelíthetővé. Az úgynevezett alföldi időszak képeit az alacsony horizontok előterében a csíki hegyeket idéző szénaboglya domborulatok vagy a ritmikusan ismétlődő fa- és házmotívumok csendes vonala követi, amely a háborút követő, magyarországi barangolásainak időszakát idézi fel, majd a leginkább Budapesthez, Kolozsvárhoz és környékéhez, illetve a bakonyi

és balatonmelléki barangolásaihoz köthető siker éveinek, a huszas éveknek reprezentatív darabjai láthatók, közismert személyiségek portréi és velük párhuzamosan a társadalom perifériájára sodródott szegényemberek vagy a legendás kolozsvári félkegyelmű, Bolond Sándor arcképe. Ezeket a képeket az erdélyi táj változó évszakai tagolják, köztük Nagy István tájképfestészetének legkiemelkedőbb remekműveivel, csucsai tájképeivel, a gyimesi telek kék-fehér tónusú hideg festményeivel. A csendélet műfaja is mind inkább előtérbe kerül, melyek a laza kronológiába rendezett tálalásnak köszönhetően portrék és tájak különleges párhuzamait teremtik meg.

A késői családalapítás egybeesik festészetének kivilágosodásával. A németalföldi festészetet idéző, úgynevezett menyecskeportrék sorozatai a huszas évek második felében készült alkotások, köztük a felesége hazájában, Szerbiában, Sajkásszentivánon töltött időszakukhoz köthető képekkel. A kiállítás a vajdasági, illetve a művész utolsó éveit, az egyre erősödő idegbetegség időszakát is jelentő bajai korszaknak az emlékezetből festett, főként erdélyi tájak képeivel zárul, amelyek a kifejezőmódját, a képszerkesztést tekintve és a szintén utolsó éveiben festett kislány portréjával kiegészülve egyszerre vezetnek vissza a gyermekkor tiszta, őszinte világába és kapcsolódnak össze a kiállítás kiindulópontjával, kerek egésznek alkotva.

Ház. Boglya. Fa. Tájak, portrék, csendéletek. Nehéz pontos szavakat találni Nagy István művészetéhez. Ahogy ő maga is szüksézáú volt, képeihez sem a szavak visznek közelebb. Elementáris erejükkel, vagy ahogy Parti Nagy Lajos fogalmaz, „monumentális esendőségükkel” tartanak fogva.

Kelemen Endre

LÉTKÖLTÉSZET. LEHETSÉGES EGYÁLTALÁN?

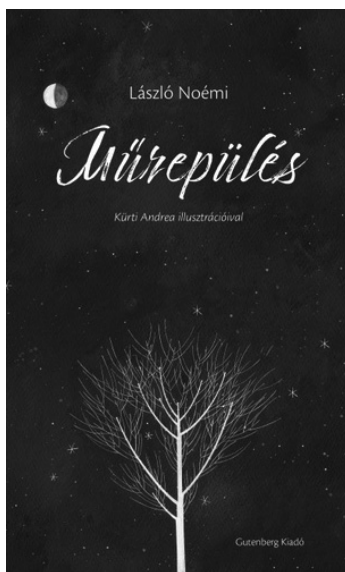
Rilke írta Paszternaknak egy rövidre nyírt hajú, borzas, tenyeres-talpas, nagy szemű és nagy csontú, kiengedett fehér ingű, zsákruhás vadóc lányról, hogy „Isten kegyelméből való költő”. A fiatal lány a brutális tehetségű Marina Cvetajeva volt.

Nem sokkal később Juhász Gyula írta egy bajszos és lázadó vadóc fiatalemberről, hogy „Isten kegyelméből való költő”. Az ifjú a brutális tehetségű József Attila volt.

Nos, cirka ötven évvel később Szász János, az akkori romániai magyar irodalmi élet *doyen*-je, az akkor még megjelenő *A Hét* (az előtt *Ifjúmunkás*) versrovatának szerkesztője írta a lap hasábjain, miután egy ifjú, szemüveges, vadóc lázadó hölgy verseit elolvasta (ha jól emlékszem, az a vers volt, hogy „*kóbor kutyák tekintetében kavicsok mosásuk arcukat, egy utcahossznyi csendben a szél szoknyák után kutat*”), hogy „Isten kegyelméből való költő”, akibe a versei elolvasása után egyenesen beleszerelmesedett. A fiatal lány László Noémi (alias Nonó) volt.

Abban az időben ugyanis (a 90-es évek első fele) meglett férfiembernek/nők/ifjak/lányok még bele tudtak szerelmesedni egy verssorba vagy strófába – azok szerzőjébe akár. Amikor mondtam Nonónak, mit írt róla és a verseiről a Nagy Öreg, ő volt a legjobban ujjongó-meglepve.

Az azóta eltelt majd három évtizedben Nonóból elismert, befutott költő és lapszerkesztő lett, akinek számos kötete jelent meg. Én az utolsó előtti, *Műrepülés*¹ című, mindössze 23 költeményt tartalmazó

1 László Noémi: *Műrepülés*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2020.

kötetéről fogok szólni, fentiek fényében óhatatlanul (és vállaltan) elfogultan avagy esszéisztikusan. Pontosabban a kötet két-három versének részletesebb taglalására szorítkozom, azokon keresztül teszek kísérletet az azokból kibontakozó költői világkép felvázolására. Pontosabban a kötet nyitó verséről, a *Kettőezer-tizennyolc*ról lesz szó, amelyet *ars poeticaként* vélek beazonosítani, valamint a *Tenger* című szonett-koszorúról, amely meglátásom szerint a kötet gerinceként egyfajta *ontológiai (lét)költészetet* artikulál.

A cím – *Műrepülés* – óhatatlanul reflexióra invitál. Egyrészt a műrepülés a légi sportokhoz kapcsolódó szakkifejezés. „A légi járművek olyan mozgása, figurák együttese, melyeket a normál repülés során nem használnak (...), rendellenes repülési attitűdök és légsebességek, valamint speciális repülési manőverek” tartoznak hozzá, pl. átfordulások, dugóhúzók. Ezek pedig nagyobb terhelést, valamint különleges kísérleti képességeket igényelnek, ezen manővereket pedig bírák értékelik. Másrészt viszont a fülszöveg mintegy a költészet/versírás metaforájaként is értelmezhető. A mindenkori költő, különleges képességeinek hála, teremt. Létrehoz. Bravúrozik, illetve brillírozik – a hétköznaptól eltérő (rendellenes?), ám lelket gyönyörködtető, ugyanakkor értékelhető és minősíthető produktumot mutat föl. Ahogyan Egyed Péter írja: „a költészet elsősorban érzelmességünkben érint meg – és ez mégiscsak a legnagyobb, legátfogóbb emberi dimenziónk, ami azt jelenti, hogy elsődleges érzelmi jelentéseink eleve strukturálják referenciális jelentéseinket, így pedig önmagunknak egy, a hétköznaptól igen eltérő összefüggés-lehetőségéhez jutunk.” És a költészet, éppen azért, mert a közvetlen létmegértés más módusza (a filozófia mellett persze, ami nélkül nem lehet meg – azaz egyik sem a másik nélkül), az ember metafizikai helyzetéből származó *sugalmazásainak* felfogása révén emberi formánk megalkotásában és befolyásolásában nélkülözhetetlen. Legalábbis szeretjük így vélni.

Ezt az olvasatot erősíti meg a kötet indító verse is, a *Kétezer-tizennyolcban*. Azaz: mit mutathat föl korunkban a költői műrepülés és bravúr? Hogyan kapcsolódik egybe költő és világ? Az életről, halálról, múlttól, jövőről való elképzelés miként válik egyedi formává, dallammá, ritmussá – mindközönségesen nyelvi anyaggá? Kapcsolódik-e, és ha igen, hogyan a hagyományhoz? És végül, mindez számot tarthat-e manapság még a köz érdeklődésére?

A költeménynek rögtön az első strófája intertextuális áthallásokkal teli: József Attila *Költőnk és korát* idézi emlékezetünkbe: „Édes jó olvasóm, itt a legújabb versem/ Most elmondom rím nélkül, nyersen/ a dolgokról mit gondolok”. És: „Íme, itt a költeményem/ Ez a második sora (...)/ Úgy szállong a semmi benne,/ mintha valaminek lenne a pora...” Költői attitűd körvonalazódik: ellentétek egysége, avagy egybeesése. Vagy: a semmi mint minden. Mert a nyelv feltár és homályban hagy, de úgy, hogy erre a homályra is utal valamiféleképpen. Sugalmaz, sejtet. Ahogyan Deczki Sarolta fogalmaz: „Amint jobban megnézzük a dolgokat, mindinkább lefoszlik róluk a megszokott jelentés, és új értelem rakódik rájuk. Vagy éppen értelmek, többes számban. S arra is jó esély van, hogy ezek egymás ellenében lépjenek föl. Tiszta, önmagával azonos megmutatkozás helyett – bahtyini kifejezéssel – az *ambivalens teljesség* bejelentkezése. Melyben aztán van minden, s mindennek az ellentéte is előadódhat. (...) Mert a dolgok egyszerűen így vannak, így *adódnak*. (...) az olvasás és értelmezés során mindig ambivalenciák tömkelegével kell számolnunk, és megpróbálnunk értelmi lehetőségeket azonosítani az általuk gerjesztett erőterben.”

Ahogyan László Noémi írja: a nyelv síkos barlang, tengerfenék, hegycsúcsra épített vár – ám nem nyújthat teljes, önmagával azonos tudást sem magasról, sem mélyről. „Értelme nincs. Gyöngy a beszéd,/ színjátész, szép, tökéletes. Aztán gurul,/ semmit sem tudsz hozzátámasztani,/ megkapaszkodni benne nem is érdemes.” Meg: a költőnek „Szívkamrája mennyezetét veri/ egy élet összehordott, gyűrött szennyeje./ Annak tetején kell dalba fognia.” S mindezt miért (a belső kényszeren kívül, persze)? „Mert valaki/ hajlandó lesz lehozni a/ legújabb versem.” És ez tulajdonképpen a költészet értelmével/szerepével szembeni szkepszis megfogalmazása. A mindenféle – akár isteni – teremtés értelmének megkérdőjelezése. Kárhozat, a szentség elvesztése, elvarázstalanodás. A kötet egyik versének címe nem véletlenül *Götterdämmerung*. (V. ö. Tóth Árpád: *A szezon mint olyan*. Vagy a legendás dalnok, Orpheusz, lantpengetésével, ami megállította Szisüphosz szikláját meg a danaida-lányok edényeiből kifolyó vizet – azaz megszüntette az univerzum abszurdumát, egy tökéletesen koherens potenciális világot hozva létre. Íme, a költészet napjainkra feledésbe merült, avagy mellőzött értelme.)

Sommásan: ez azért nem közérzet-líra („Egy vers hangulata kétezer-tizenhatalomban/ sem lehet oldott...”). Tézisem a következő: egy filozófiai avagy létköltészet körvonalazódik abból, ahogyan a *vers történi*: a rettegés, a szenny és a „butaság töretlen íve” ellenére költőnknek el kell mondania, mit gondol a világról. Amely már nem halom (determinált?) hasított fa, hanem az a hely, ahol „...Égő gyújtózsínórral/ tolulnak előnkbe a dolgok, divatcikkek,/ ragacsos műanyag kukák, betonból/ öntött szoborféleségek, bálázott fölösleg,/ gőzölgő aszfalt, háztartási gépek”. És az anyanyelv az az eszköz, jármű, időgép, akármű, ami a pusztulás közepette is képes a lét csodáját a vers révén föltánni. Ami szomorú, rezignált és ironikus számvetés, ugyanakkor a magasabbrendű létezés lehetőségét hordozza. *Ars poetica*.

Meglátásom szerint a kötet létköltészetként (vagy arra törekvő próbálkozásként) való értelmezését támasztja alá a *Tenger* címet viselő szonettkoszorú, mely egyszersmind a kötet „tőkesúlyát” is képezi.

Kezdjük a formával: szonettkoszorú. Azaz kötött forma, ami tartalmazza az összes nehézség lehetőségét, mintegy a mindenkori lét nehézségét ugyebár – ahogy azt Tandoritól tudjuk. Vagy Weöres felől: a forma, mint a költő munkatársa, ami arányosítja és tömörebbé préseli a szöveget. Ami egyrészt megkötöttséget jelent, másrészt azonban oldottságot is, a feltétlen konkrétság alóli felszabadulást. A formába zárt szabadság éneke a szonett, ami nem csak, vagy nem elsősorban csengő rímeivel hat az olvasóra, hanem az idősíkok, igeidők, rímképlet, metaforák rendjével sugallja a fogalom sűrített, tiszta formáját. Persze esetünkben a játékos újítás, a hagyományos formától való elrugaszkodás is lényeges: egyrészt hiányzik a szokásos, ám nem feltétlenül elvárt 4+4+3+3 tagolás, szerzőnk 4+4+4+2 tagolású szonettel dolgozik. Az enjambement szintén zavarba hozhatja ritmus-érzékünket, hiszen az értelmi és a ritmikai határok nem esnek egybe. Ami a rímet illeti, úgy a petrarcái, mint a shakespeare-i rímképletet mellőzve van, helyette viszont szerzőnk kitalál egy újabbat, e kettő egyfajta ötvözetét: a b b c c d d e e f f g g. A mesterszonett kétszer van jelen: azzal indítja a koszorút, majd a XIV. csak megismétli az elsőt, viszont fordított sorrendben követik egymást a verssorok. És így kezdődik előlről minden, akárcsak Babits versében, *A lírikus epilógia*-ban, meg annak párversében, *Az örök folyóban*. Kerek, lezárt, beteljesült egész, ugyanakkor börtön is. Hagyományhoz kapcsolódás

és játék, újítás és paródia, kötöttség és szabadság, determináltság és variáció, „a semmi rácsai” és a minden, stb. Hisz ilyen a világ, no meg az ebbe belevetett ember léte is.

A cím: *Tenger*. Azaz a végtelen víz, a teremtés előtti káosz. Azok a vizek, amelyek felett Isten lelke lebegett vala. Ezzel állítható szembe a rendezett világegyetem, a kozmosz. A rendet-vinni-az-univerzum-abszurdumába imperatívusza.

A koszorú szonettjeit sorra véve mindenikből csak pár sort idézek, és az azokban – tulajdonképpen egyfajta sztoriban – felsejlő lehetséges értelemzésekre tennék csak jelzésszerű-asszociatív utalásokat. Szinte csak címszavakban – rákényszerítve (együttal ezért meg is követve) így az eszményi potenciális olvasót a szellemi erőfeszítésre, netán a lexikonok fellapozására.

I. „Hullám, sziporka, szél és éjszaka” – ezzel a képpel indít a vers. Egy egyszerű felsorolással. Ám ez valójában a létesülés előtti zajlás: őselemek kavargása (tűz, víz, levegő), „Mögötte síkos, lejtős alagút,/falában nem találsz sehol kaput,/ csak csúszol benne (...) kivet magából, leráz a világ”. Avagy a születés utáni lét tehetetlen összevisszasága, „mintha magadnak nem volnál ura”. A láthatáron viszont „egy-két néma fa”. A földi és isteni/égi szféra közötti átjárás és összhang még megélt realitás.

II. Sötét és ismeretlen, fenyegető világ ölen forgolódsz, „Mintha nem volna anyagod a fény”. Nyomot hagy rajtad a világ, „kapar és karcol”. Pedig bármerre indulnál, ott a tenger és ott zubog az ég, kibomlásra vár „medúza, hal, vadállat, madár”. A víz, a föld és a levegő állatai. A ragadozó emlős és a felívelő madár. A szárny szimbolizmusa, *Himmelsreise* egyrészt, világbavetettség vagy evolúció másrészt.

III. „élőhalott vagy – és nem érdekel”. A végesség felismerése, a létbe- és világbavetettség heideggeri egzisztenciáléi. Ebbe beletörődni, vagy ennek tudatában „süvíteni és emelkedni kéne”, hiszen ez lényegünk, avagy ősalakzatunk. A sötét és fenyegető, szorongást kiváltó bizonytalanságot „forogva, bűgva hasítani át”.

IV. Isten „műve klasszikus, fegyelmezett” (akár egy szonettkoszorú?), hiszen „Mikor teremtett, nem kockáztatott” – tudjuk már Pascal híres fogadása óta. Vagy: „Összefogja egyik dolog a másikat s így mindenik determinált”. Ám kettővé bicsaklott az egy: Isten és ember egysége megbomlott. „...törj, hasadj, sokasodj (...) úgy, hogy ami lesz belőle,

nincs./ Halandóságod mélyére tekints.” Az Édenből való ki- és az időbe/történelembe való belezuhanás, bűnbeesés, meghasonulás, és ennek eredménye: a halál-fele-való-lét (*Sein-zum-Tode*). Valamint az autentikus lét lehetősége.

V. Az ember hús-vér jelmez, aki érez, akinek végzete van, lásd pl. Oidipusz. Sorsa, melyhez ragaszkodik. Vagy melyet alakítani vél: „maga is alkot, képzeleg, /álmodik”. Értetni véli a világot, „csillagok útjáról magyaráz”. Antropológia a kozmogónia után. Tűz vagyunk, de Isten megalkotta a vizet. Meg a szomjúságot. *Coincidentia oppositorum*: káoszról fejt ki magát az ember, lobog és szomjúhozik – ám az áramlat viszi.

VI. „...Mert a víz: a Más,/ a kezdet és a vég, a változás,/ az önmagát kioltó szenvedély,/ amiben a magasság csupa mély”, ellentétek egybeesése, potencialítás. „...ami él, az csupa szomjúság”. Szomjúhozunk mindannyian a Másik után (a vers forró, cserepes szájából ziháló lélegzete megidézi az utolsó szóval kimondott szomjúságot), önmagunk és a világ megértése után, a ki- vagy beteljesedés után.

VII. Az élet (túl)burjánzásának, a tobzódásnak a képei. Figyeljünk csak az igékre: él, keres, kutat, hajlik, zizeg, nyüzsög, tobzódik, szétterül, felforr, lobog, lenyugszik, kihűl, törik, lefagy, elolvad, elkopik, felcsap, leás, stb. Csupa dinamizmus, állandó változás, törekvés-törtetés. „és egyszer majd a dús avarba hull,/ de addig szírmot hajtani tanul.” Radnóti *Első eclogája* ugrik be: „Írok azért, s úgy élek e kerge világ közepén, mint/ ott az a tölgy él; tudja, kivágják, s rajta fehérlik/ bár a kereszt, mely jelzi, hogy arra fog irtani holnap/ már a favágó, - várja, de addig is új levelet hajt.” Meg persze az *Esti kérdés*. De valójában arról van szó, hogy végességünk tudata ad csak súlyt és értelmet a létünknek. Így lesz „...bogyónyi helyen egész világ./ Út és torok és árok minden ág.” Életút, megvilágosodás, elnyeletés, beavatás, újjászületés. Az életfa ága mint a felemelkedés ígérete.

VIII. „...és megnyílik a földnélküliség.” Keringő bolygók, számolatlan atom egy mélyedésben izzik, egymáshoz lapul (érosz vagy félelem? Platón vagy Hawking?). „És ami keringeni kezd, az édes.” Vagy inkább keserédes. Hisz „új, élő részletet lop a létbe,/ kering, amíg el nem ér a véghez.”

IX. A létezés antagonisztikus kettőssége: édes, mert „miattad létezik fa, föld, tűz, víz és fém” – az őselemek egész univerzuma. Valójában: „...édesen indul és finoman fékező, de sósan jut az örvény gyökeréhez.”

Figyeljünk az ellentétes kötőszóra! Ellentétek egymásnak feszülése és egymásba játsása. Ambivalens teljesség ismét.

X.,...üvöltéssé nő a gyöngé, kék nesz”, haragos-zöld paripák, bősze fellegek, vihar és tenger-ár – azért, hogy az ember legyen valaki (személy/*persona*), munkával kell kifejtene önmagát, homloka verítékével. „...talán voltunk valaki –/ a föld gyomrából sóval marja ki.”

XI.,Egyetlen tétel: fent ragyog a nap,/ ereszkedik, aztán földbe harap (...) lent voltál, fölemel, fönt vagy, leejt” – egyszerű bölcsesség, és több ezer éves, v.ö. *Tabula smaragdina*, vagy *A teljesség felé*: „Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra./ Az igazság nem a mondatokban rejlik, hanem a torzítatlan létezésben/ Az öröklét nem az időben rejlik, hanem az összhang állapotában.” (Weöres Sándor)

XII.,...az élő nem lehet csak az, ami./ Sosem egész, a sok volt pillanat/ állandóan jelenéhez tapad” – a bergsoni lavinamodell, a tudat mint végtelen és megállíthatatlan áramlás, ami mindent megőriz és hoz magával. A jelen a múltat és a jövőt egyaránt magába bevonva tartja – nem más, mint időbeli extázisok egysége (akár több generáció múltjáé, pl. Nádas *Egy családregény vége*). Másrészt az emberi lét csak a halálban éri el teljességét/*egészségét*, akkor viszont már nincs itt.

XIII.,És tengere voltál, és tenger leszel,/ és tűz tüzet és sár sarat ölel.” Káoszból jöttél és oda térsz. Alkotóként Istent játszol, ám porból lettél és azzá válsz. Mindegyik sajátját/önmagát öleli, hisz „Külön kerül az egeké, s örökre/ a világvégi esett földeké,/ s megint külön a kutyaólak csöndje.”

XIV.Tűz és sár,...”hullám, sziporka, szél és éjszaka”. S az egész kozmogónia megint előlről da C al F.

László Noémi tulajdonképpen fölleltározza az egész világegyetemet teremtményestül. Mint tették volt azt már az ókori görögök vagy rómaiak, pl. Lucretius. Vagy hozzánk közelebb, a líra terrénján Pilinszky *A szerelem sivatagában*. Nála az elemek/fokozatok a következők: szél, aztán föld, aztán ketrec – egy egész kozmogónia. Ám ezek után a tűz és ganaj következik (Gondoljunk Hérakleitoszra, aki szerint a kozmikus folyamatok leírhatók a tűznek, mint isteni princípiumnak a szüntelen és ritmikus átalakulásaként). Meg a „pár szárnycsapás, pár üres reflex.” És a már említett szomjúság. Az egész korlátozott létezés, amely korlátai ellenére határtalan, mert transzcendálhatatlan.

Ehhez hasonlóan egész ontológiai avagy létköltészetet vélek a kötetben körvonalazódni, mely a mikro- és makrokozmosz szintjén egyaránt végigköveti a kaoszól megszülető rendet, az abban egzisztáló létező (az ember?) útját, annak világbavetettséget, értelemkeresését, halál-fele-való-létét, világ- és önmegértésének szomját, a dolgok és a létezés ambivalens karakterét, stb. – és teszi mindezt egy szonettkoszorú segítségével. Ami teljessége és lezársága okán nem is lehet egyéb, mint egy kötött formájú költemény a létről, annak minden elemével: metafizika, kozmogónia, antropológia, érosz, történelem, minden és mindennek az ellenkezője is úgy van együtt benne, hogy régi-új tudást kínál fel az olvasónak – mindezt pedig úgy, hogy az alkotás/teremtés értelmére való kőkemény rákérdés, szkepszis mellett vagy mögött fölsejlik a játék, a humor, a derűlátó irónia. Hogy a pusztulás közepette is képes a lét csodáját a vers révén föltárni. Hogy szomorú, rezignált és ironikus számvetés, ugyanakkor a magasabbrendű létezés lehetőségét hordozza. Hogy kerek, lezárt, beteljesült egész, ugyanakkor bőrtön is. Létköltészet és ars poetica, hagyományhoz kapcsolódás és játék, újítás és paródia, kötöttség és szabadság, determináltság és variáció, „a semmi rácsai” és a minden, *coincidentia oppositorum*, stb. Hisz ilyen a világ, no meg az ebbe belevetett ember léte is.

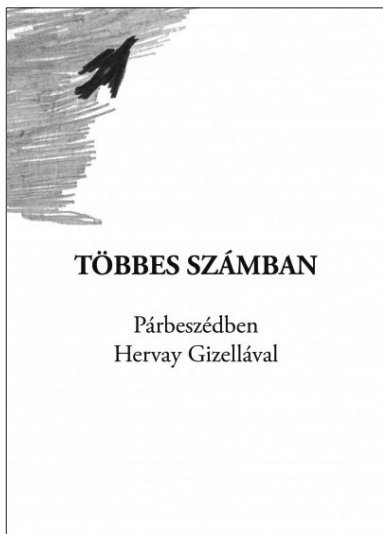
*Kaszáló, 1931 körül
(szén, papír)*

Fazakas Réka

EZ A KÖNYV NEM KÖNYV

„Aki azt hiszi, hogy az irodalom irodalom / az hülye. / Világos. / Ez a könyv nem könyv” – írja Hervay Gizella az 1986-ban megjelenő *Tömondatok* kezdőversében, az *Előszóban*; ugyancsak ezzel a szöveggel indít ötvennyolc évvel később, 2022-ben a *Többes számban* antológia¹. Hervay halálának negyvenedik évfordulóján negyven szerző lép párbeszédkísérletbe a költővel – az első szó joga a Hervayé marad. Nem véletlenül kerülnek ezek a sorok a jelen kritika élére is: pont amiatt találok rendkívül izgalmasnak a Balázs Imre József és Korpa Tamás által szerkesztett kötetet, mert „nem könyv”. Egy olyan irodalom képe sejlik itt fel, ami nem kizárólag a textualitás szintjén, hanem azon túl szerveződik és létezik.

A *Többes számban* többféleképpen is játékba hozza Hervay alakját. A két részre tagolt kötet első, szépirodalmi szövegeket tartalmazó

egységében harminchárom szerző gondolja tovább az életmű darabjait, motívumait, alapszituációit. A második rész memoár-részletei a személyes életút egyes epizódjait villantják fel; az értekezések Hervay irodalmi gondolkodásban elfoglalt helyzetére, recepciótörténetére reflektálnak. Ez a heterogén szövegegyüttes felkínál egy olyan értelmezési lehetőséget, ami főként a kötet antológiajellegére fókuszál. Bár elsőre magától értetődőnek (és akár túlföntül kézenfekvőnek) tűnhet ez az interpretáció, segítségével közelebb kerülünk a válogatás irodalmi tétjéhez. Ehhez szüksé-

1 Balázs Imre József, Korpa Tamás (szerk.): *Többes számban. Párbeszédben Hervay Gizellával*, Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2022.

ges, hogy röviden más antológiák viszonylatában tekintsünk a *Többes számbanra*.

Az antológiák különbözhetnek egymástól egyrészt abban, mi irányítja a szelekciót, mi képezi a válogatás alapját, másrészt abban, mennyire szoros a kapcsolat az összegyűjtött szövegek közt (egyáltalán célként tételeződik-e, hogy szoros összefüggések álljanak elő). Az írásokat összetarthatja műfajiságuk, témájuk, ideológiájuk, nemzedéki beágyazottságuk, de akár publikálásuk ideje is (gondoljunk csak az előző évek líraterméséből szemezgető *Szép versek* kiadványokra). A *Többes számban* szövegei (ahogyan az alcím is elárulja nekünk) a Hervayval való párbeszéd gesztusa köré szerveződnek – ez a fókusz egyrészt meggátolja azt, hogy beláthatatlanul széttartóvá váljon a kötet, másrészt nem próbálja uniformizálni a különféle alkotásokat (sőt, éppen ez a sokféleség működteti!). Ugyancsak ennek a kötetsszervezőelvnek köszönhetően lép túl a kiadvány a szövegek pusztja egymás mellé helyezésén (a szó szoros értelemben vett könyvszerűsége); olyan interakciós tér képződik meg, amelyben lehetővé válik az irodalom működésének, létmódjának performálása. Ebből kiindulva az elkövetkezőkben a *Többes számbanra* mint performatív antológiára fogok hivatkozni. (A performativitás diskurzusba emelése más antológiák esetén is produktív lehet: egy nemzedéki antológia is tekinthető performatívnak, amennyiben az előző generációkkal való szakítás gesztusát hordozza. Ugyancsak cselekvésvértékű lehet egy többnyelvű válogatás vagy egy olyan kötet, ami kisebbségi irodalom szövegeit emeli a nyilvánosság terébe.)

De miben áll voltaképpen a *Többes számban* performatív értéke? Egyrészt abban, hogy az irodalmat nem rögzített szövegek halmazaként, hanem folyamatként láttatja: az irodalmi hagyomány folytonos, alapjaiban lezárhatatlan mozgása tárul fel előttünk. A szerkesztők megjegyzik, hogy az itt látott dialógusok javarésze a kötet nélkül is elkezdődött – saját szerepüket e viszony dokumentálásában és reflexív tételeiben jelölik ki. „Az a szerencsés helyzet alakult ki, hogy egy életművet nem valamiféle kultusz eszközeivel próbál visszanyerni az utókor, hanem egy szerves alakulástörténetet figyelhetünk” (241) – írja az utószóban Balázs Imre József, akinek Hervay 2003-ban kiadott kismonográfiáját is köszönhetjük; ugyancsak az ő gondozásában jelentek meg 2010-ben Hervay összegyűjtött versei *Az idő körei* címmel. Az

életmű újra és újra történő felfedezését jelzi a Hervay Klub irodalmi kör vagy a Hervay Könyvek sorozat megjelenése is. Az antológia szerzői több generációt is képviselnek, a fiatalabbak közül többen pályakezdésük óta tudatosan kapcsolódnak Hervay lírájához (gondolok itt például Kali Ágnesre vagy Sárkány Tímeára). A *Többes számban* szövegei belépnek egy irodalmi mozgástérbe: a Hervayhoz való kapcsolódásuk révén beépülnek az irodalmi hagyományba, de közben pont ezt a tradíciót alakítják és rendezik újra.

Az alakulástörténet szempontjából különösen izgalmas Láng Orsolya és Gálfalvi György szövege: mindkettő egy olyan átmeneti állapotot ragad meg, amelyben a magánélet irodalomba billen át. Láng *Egy kirakatban lakunk* című verse Hervay és Szilágyi Domokos budapesti életének egyik epizódját (bolthelyiségben lakás) dolgozza fel. Erre az egy pillanatra fűződik fel egész sorsuk, jóslat-szerűen látjuk a jövő képeit. A szereplők nincsenek megnevezve, életrajzuk ismerete segít beazonosítani őket (no meg egy Szilágyi Domokos idézet). Ahogyan ez a két alak az irodalmi kánon részévé válik, magánéletük képletesen is kirakatba kerül. „mi létezésünk tesszük a kirakattba: íme. / Átláthat rajta bárki. Kitétségünk / otthonteremtő igyekezet.” (108). Gálfalvi a kötet második felében Hervayval való élettársi viszonyáról ír. A visszaemlékezés felvezetőjében abbéli kétségének ad hangot, érdekelhet-e bárkit az ő privát élete: „Abban sem voltam biztos, mások számára mennyire fontos, amiről hallgatok” (191). A személyes emlékek hirtelen irodalomtörténeti tényekként kezdenek funkcionálni.

Emellett a *Többes számban* az irodalmi szövegek hálózatszerű létmódjára is rámutat, és a rámutatás gesztusával egyidőben megcselekszi, performálja ezt: olyan teret hoz létre, ahol a szövegek csomópontok mentén egymáshoz érnek majd újra szétválhatnak, újabb kapcsolódásokat alakítanak ki. „Hogy egy hétfő / hajnalban arra ébredek, madarak hordták / szét az arcom” (11) – olvassuk André Ferenc *Egy tenyér elágazásai* című ciklusának kezdőversében. A madármotívum gócpontként kezd működni: hozzákapcsolódik Sárkány Tímea gizit megszólító tudod gizijéhez („az én feketerigóm néma lett gizi / (...) nekem nem maradtak szavak a hallgatáshoz” 142) vagy Kovács Újszász Péter keltetőgépben születő csirkéjének képével a *Taréjfugában*. A kapcsolódási láncot folytathatnánk a Hervay-opus különböző darabjaival. Ha az André-idézetből nem a madármotívumot, hanem a test széthullásának

megragadását emeljük ki (a ciklus más pontokon is erős testi érzetekkel dolgozik), újabb szövegeket kapcsolhatunk hozzá: „Egymásba fonódik a nyelvünk. / A mosolytól felhasad a szánk, / olyan lesz / mint ez a repedés a járdán” (73) – írja György Alida a *Zuhanások* átirataként is olvasható *Globális agorafóbia* című szövegében. Más szövegeknél csomópont lehet az anyaság-árvaság motívuma. „ez a szülőváros holtváros / és egy holtvárosban nem / szól más csak gyászánek / azzal ringatlak álomba” (46) – olvassuk Fehér Renátó *Írott kö* szövegében. A születés és halál szétválaszthatatlanul egybeér: „Négyéves kislány-égdarabokat hordunk a fejünk felett / Méhünket születésünk előtt megvámolták” (85) – írja Kali Ágnes. Kiss Noémi prózája egy kutatás áldokumentumait helyezi egymás mellé: Réce Annát 1951-ben elítéli a bíróság gondatlanságból elkövetett emberölés vádjával. Réce Anna védekező beszédjében halott gyermekéről beszél, az anyai szeretet azonban a jog hideg nyelvén szólal meg („Június 1-jén 14 óra 30 perckor megszoptattam Teréz nevű gyermekemet, mely alkalommal tizenöt percig szoptott” 93.).

A szövegek a fejünkben sohasem elszigetelt egységekként léteznek, folyamatosan egymásra rakódnak, átíródnak, váratlan pillanatban törnek felszínre. A textusok egymásba épülésével játszanak is egyes szövegek: Ayhan Gökhan prózaverseiben például a leghétköznapibb cselekvések közé ékelődik be egy-egy Hervay-mondat: „A lakásban jött meg az üzeneted, hogy autóban vagy, dugóban, mész, hogy leteszteljének. *Nincs más út csak egymás felé.*” (29-30). A dőlttel szedésen kívül más nem jelzi, hogy nem saját sorokról van szó, a mondatok beépülnek a gondolatfolyamba. Visky András *Fényinstallációk Hervay-mondatokra* című kompozíciójában a bibliai tízparancsolat és a *Zuhanások* egyik-másik mondata épül egybe, ezek egyszerre tükrözik vissza és billentik ki egymást.

A kötet illusztrációi szintén az összekapcsolódás komplexitását hordozzák. Mind a negyven szerző szövege előtt egy-egy apró ceruzagesztus áll; ez néha egy satírozás, egy kis kör, egy egyszerű vonal, néha felismerhető alak (madár, levél). Kusztoz Júlia illusztrációit lapozgatás közben egyenként látjuk, a kötet kezdő és utolsó oldalán azonban ezek a képek egymásra rakódnak. Ez a bonyolult tabló elsőre fekete masszának tűnhet, de közelebről nézve kivehetővé válnak a már külön-külön ismert rajzok. Egymás közelségében, együttesen megőriznek valamit

individualitásukból, de egészében véve új hangulatot, jelentést hoznak létre.

Végül, de nem utolsó sorban az antológia a párbeszéd aktusát is performálja. A dialógus több szinten is létrejön: azáltal, hogy a szövegek párbeszédbe kezdenek Hervay életművével, egyúttal közöttük is megképződik ez a viszony. A kötet címe a *Többszöveg* egyik versét, a *Többszöveg* számban idézi meg: „Többszöveg számban beszélek magamról, / csak többszöveg számban tudok már beszélni magamról, / csak így igaz az életem. / Csak ez igaz, ami a mások életével egybeesik.” A többszövegművészet fő mozgatóeleme és szervezőelve a válogatásnak: az eltérő szövegvilágokból rajzolódnak ki közös (másokéval egybeeső, tehát igaz) tapasztalatok.

Az életműhöz való viszony több formában jelentkezik: egyes versek mottójukban vagy dedikációjukkal teremtik meg a kapcsolatot Hervayval, de láttunk már példát verssorok beépülésére is. Sárkány Tímea *Az ötödik nő* című szövege a költő alakját emeli a szövegvilágba: Hervayt a 20. századi nagy női művészei (Frida Kahlo, Audrey Hepburn, Virginia Woolf, Sylvia Plath) mellé helyezi. Varga László Edgár *Vizek vizek tenger* című verse népdalok és imádságok jegyeit hordozza (rövid sorok, egyszerű rímképlet, sodró ritmus). Egy apró, Szilágyi Domokosra történő utalás („szisz titokzatos volt / jaj nem tudtam: szeret? nem? / ne támassz fel uram / hisz nincs már kit szeretnem” 169) megnyit egy olyan értelmezési lehetőséget, melyben Hervay monológjaként olvashatjuk a szöveget. A versek egy másik csoportja Hervay egy-egy konkrét szövegével lép párbeszédbe. Az antológia felhasználta az *Eső* folyóirat 2020-as Hervay-blokkját, innen kerültek át az *Előszó* átiratai (név szerint Balla Zsófia, Markó Béla, Horváth Benji, Fekete Vince, Szabó T. Anna és Kali Ágnes szövege). Ugyancsak izgalmasok azok a versek, amelyek a Hervay-életmű motívumait, témáit, alapszituációt gondolják tovább. Többször feltör a szorongás és magány érzése. László Noémi verseinek játékos rímszerkezetei ellenpontozzák az erős elszigeteltség érzetét: „Ez a világ a zsigerekből él. / Hiába érted, más nyelven beszél. / Máshova futnak, buknak a szavak. / Másról hallgatnak, másként mondanak” (113). Visszatérő jegy a határon levés, otthontalanság – Osváth Zsuzsánál ez egy kőborkutya fájó szeretetében összpontosul.

Balázs Imre József szerint Hervayt „lecsupaszított és direkt költői nyelve, traumaköltészete, tapasztalatcsomagja” (241) tette az autenticitást kereső kortárs költészet számára fontos hivatkozási ponttá. „A bátorság és a félelem nem feltétlenül magánügy, és bizonyos korokban nem csak alternatíva” (182) – írja Szilágyi Júlia, miközben Hervay verseinek etikai magját járja körül. Hervay számára az irodalom nem az élettől elszakított sziget, hanem komoly felelősségvállalás. Ha az irodalom csak irodalom lenne, önmagába záródna. Ha a *Többes számban* csak egy könyv lenne, önmagába záródna. Ehelyett az antológia bizonyítéka annak, hogy az irodalom mai valóságunkban elfoglalt helye nem elavult kérdés. A *Többes számban* szembeköppése mindazoknak, akik azt hiszik, lehet bátorság nélkül írni és olvasni; szembeköppése mindazoknak, akik azt hiszik, Hervayt el lehet felejteni.

*Téli táj, 1926–1928
(pasztell, papír)*

Miklóssi Szabó István

IDEGEN SZÉGYEN

Muszka Sándor munkássága több részre osztható. Első három verseskötete, melyek a kolozsvári évei alatt születtek, az Előretolt Helyőrség mozgalom égisze alatt (*Ennyi ha történt*, 2005; *Mi nem lóg ha áll*, 2007; *Múzsák, trágys szekérrel*, 2010; mindhárom az Erdélyi Híradó – Előretolt Helyőrség kiadónál jelent meg), ugyancsak erős, szikár hangon szólalnak meg, a folyamatos fejlődés jellemzi őket. Az a fajta nyelvezet, melyet az alkotó használ, hajlamos a kifulladásra, ám ez esetben nemhogy kifulladás – kötetről kötetre erősödik.

Kis, de annál fontosabb kitérő után (*Sanyi bá*, székely egypercesek, I. kiadás: Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2012; II. kiadás: Ulpius-ház, Budapest, 2013) újabb verseskötettel jelentkezik a szerző. A kissé jobb szerkesztést is megérdemlő *Magányos nőknek, bukott fiúknak* (Orpheusz Kiadó, Budapest, 2014.) opus hibái ellenére jól sikerült kiadvány, literátori körökben több figyelmet is megérdemelt volna, ennek igazolására itt egy idézet belőle: „A népet amelyről családnevem kaptam / Zseniális írói és elmebeteg gyilkosai tették ismertté / Országukban nem jártam nyelvüket nem értem / Mégis valahányszor haldokló embert látok / Mindig

dalolni támad kedvem”. (Maradva a dalolásnál, Orbán Ferenc zenész kitűnő dalokat faragott a kötet néhány verséből.)

Újabb humoros kitérő után (*A lusta dög*, Irodalmi Jelen Könyvek, 2017.) a szerző ismét a líránál horgonyozik le, 2018-ban jelenik meg a *Szégyen* (KMTG Nonprofit Kft. kiadó) kötet, amely vitán felül Muszka

Sándor legerősebb kötete. A ciklus nélküli, Csillag István illusztrációval erősített könyv mondanivalója borzalmas, ijesztő, a *véglények* irománya ez, ahol a sorsok egyszer s mindenkorra eldőlték, a legtöbb esetben *választottak* is. Ebből a világból már nincs visszatérés, a testi leépülés miatt sem. Ha ehhez hozzácsapódik a lelki is, akkor ez lesz belőle: „Magyartanár volt, költőnek készült, / rajtakapták egy tanítványával. / Börtönbe került, onnan utcára, / remeg a feje. / Hetente kétszer viszik fürdetni, / a gumikesztyűtől merevedése van. / Zokog és nevet, pofozza magát. / Azt hajtogatja, túl szomorú írni” (Túl szomorú). De van, ahol az ember nem maga választja a sorsát: „Chopinnal kezdte / fél deci kevert / az asztalra szórta nyugtatóit / ez szilva / ez körte / ez barack / ez málna / ez virágoskert / ez a gyerekkorom” (Eső). Sajnos volt anyaga a szerzőnek, hiszen olyan szociális otthonban dolgozott, ahol a végső állomásra eljutott embereket gondozták: *Megnedvesítem arcom a szélben / az utolsó éjem talán még idekint / nem bírom visszatartani székletem / félek / bevisznek majd / vagy magam megyek be / senkit nem ismerek / nézem hogy szalad tova / a sárga víz / vérzem / annyi mindent / hihettem volna még / nem vagyok öreg / ami csak volt / rajtam kívül volt / büntelen”* (A hídon)

Sokat nincs mit hozzátenni. A *Szégyen* az a mű, amely olyan esetetek helyett beszél, akik már nem tudnak kapaszkodni sem szóba, sem reménybe, akik számára a tudatosság, a puszta lét is egyfajta gyász: „Mikor a tolószékből a földre estem, / rúgtak, s mankókkal vertek a többiek. / Azt hiszem, önmagukat láthatták bennem” (Mikor a tolószékből a földre). Miként a remek cím illusztrálja, ez nem a büntetések, megtorlások könyve, ezek a sorsok már *bűn*, mi több, *bűnhődés* felettiék. Magát a szenvedést kell itt *tényként* kezelni, nem az *idejutást* (ez egyébként társadalmunk adóssága is az ilyen kiszolgáltatottak felé).

Nem mehetünk el szó nélkül az mellett, hogy a szerző 2021-ben József Attila-díjat kap munkásságáért, amiben alighanem a *Szégyennek* is nagy szerepe volt. Éppen ezért meglepő, hogy következő kötete, az ugyanabban az évben (de valójában 2022-ben) megjelent *Idegen állat* (KMTG Nonprofit Kft. kiadó) meghökkentően koncepciótlan, hullámvölgyes, sőt olykor sajnálatosan átgondolatlan. Mindez annak ellenére, hogy egyfajta folytatása a *Szégyennek* – bár adja magát a kérdés, nem-e azért tekinthető annak, mert nem annyira átgondolt. Ez már az a mű, melyet

mentett volna a ciklusokba rendezés, ezt kérik a különféle témák. Nyitány: romániai forradalom, az azt követő kegyetlen időszak. Folytatás: természet, halál, magány, gyász, sőt – áldozat, áldozás. Mégis – valahogy összekeverednek a *dolgok*, például a kondukátort már a kötet legelső versében legyőzik: *A forradalom vasárnap érkezett, / végigdübörgött az ébredő városon, / siessenek a főtérre, emberek. / A meggyalázott nők is ott vannak, / a függönytartókból aranygyűrű hull, / egy tisztet rángatnak le a mentőről, / nem kegyelmeznek. / A tévében örült ismeretlenek / kiabálják, a gyilkos megszökött, / katonák és forradalmárok, / bakancs nélküli, egyforma holtak. / A diktátort és nejét egy tankból húzták ki, / akkor látszott csak, mennyire vének, / odalökték őket a fal elé, / és gyermekük, a nép, lőtt.*” (A fal). Annak ellenére, hogy az egymást követő poémákban a kilencvenes évek átkos világa villan meg, a Gyárkapu versben a diktátor élőnek tűnik fel: *„Mindenki tudja most már a Trei culori-t, / festik a füvet a csavargár előtt, / a lombtalan fákra almat kötöznek, / a román nép fia a városba látogat. // Órákig állunk a bejárat előtt, / a tömeg mogorva, izgatott, ideges. / Egyre több besúgó vegyül közénk, / elnapolták a találkozást*”. Ez a kronológiai hiba sajnálatosan zavaró, miként a *Vámpír* versben feltűnő legenda is, mely szerint a diktatúrában azért vitték a gyerekeket Bukarestbe, mert a diktátornak cserélték vérét az ő vérükkel – csakhogy a vers első részében éppenséggel a diktatúra elmúlásáról van szó: *„Senki nem jár már egyenruhában, / megjött az első segélycsomag. / Nem térdeltetnek senkit a pad elé, / ha nem mennek még a román szavak*” stb.

A már említett *természeti* rész is meglehetősen ingadozó. Míg egyik oldalon zseniális sorokkal találkozni: *„Most hagyja el a lélek a fákat, / alomtalan éjszakák jönnek. // Gödröket kapar a fagyos agyagba, / feltámadóknak*” (Ismeretlen), addig a másikon *muszkai* kötetbe nem illővel: *„Kedvesem szeme, akár a tenger. / Kedvesem haja, akár a nap. / Ideképezem az erdei házban, / a szótlanság fehér hajóján érkezik, / meztelen táncol a hóban, / ért az állatok nyelvén. / Szerelmének hív*” (Látogató). De van itt erő, meglepetés: *„Páráll a mező, / tavaszi rétek, / frissen vajt sírok / szállnak az ég felé. / Bölcsé tettel, anyám, / a halál deres pej, / a szívből dobog fel, / elissza a fényt* (Fény).

Mindent összevetve, az *Idegen állat* kötet időt kért, hadd forrjon, sőt forrongjon, hogy végül jó párlattá alakulva csapódjon papírra. Bizony-

lata ennek a remek *Rólunk* vers is: „Nem akarnak tudni rólunk a fák,
/ gyűjtsátok fel az erdőt. // – Madaraik sem jobbak semmivel – / nevetnek
rajtunk”. Az egyenetlenségek és a hullámvölgyek ellenére jó tudni azt,
hogy Muszka Sándor következő kötete egészen biztosan valami meg-
lepően jó lesz – ahogyan azt már megszokhattuk tőle.

*Fiatal, bajuszos katona, 1918
(szén, papír)*

Décsi Zoltán

BURJÁN EMIL MUNKÁSSÁGÁRÓL,
SZEMÉLYESEN

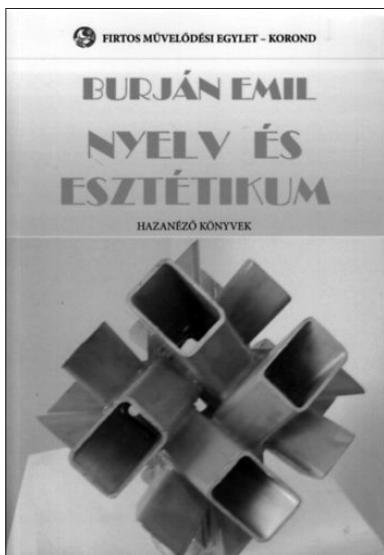
Burján Emil képzőművész, költő, esztéta sokrétű munkásságát nem könnyű bemutatni. Ezúttal én most, rendhagyó módon, egy olyan összefoglalóval próbálkozom, amely a tények, eredmények számbavétele mellett a személyességet sem nélkülözi.

Tíz éven át voltunk tanárkollégák. Burján Emil műszaki rajzot oktatott, bútorterítőt tervezett a líceum tantermeibe, bentlakásába, a nyolcvanas években megírt egy rendszerező esztétika könyvet *Nyelv és*

esztétikum címmel, amit a Kriterion Könyvkiadó '89-ben akart megjeleníteni, de „papírhiány” miatt elmaradt. A szerző az 1990-es években is próbálkozott, hogy megjelenhessen e könyve, amiről Horváth Andor azt írta: „jó bevezető annak, aki esztétikát akar tanulni”; Gelu Păteanu szerint „ilyen könyveknek köszönhetően marad fenn a kiadó neve”. A kötet végül 2014-ben jelenhetett meg¹.

A hetvenes évek második felében osztályfőnökként elvittem tanulóimat Bretter György temetésére, elkísért Burján Emil is, mivel a képzőművészeti főiskolán neki is tanára volt. Esztétikájának bevezetője arról árulkodik, hogy nekik is felolvasta

Bretter azt a Hegel-idézetet, amiben levezeti, hogy miként lesz a Semmiből Valami. Az egész könyv egyetlen levezetés, amellyel mellesleg azt a mellékes arisztotelészi megjegyzést dolgozza ki, hogy a

1 Burján Emil: *Nyelv és esztétikum*. Hazanézó Könyvek Sorozat, Korond, 2014.

tragédia filozofikusabb a történetírásnál. Tehát általánosít. Mégpedig többet, mint a történetírás, de alacsonyabb szinten, mint a vallás, mondja Hegel, és leszögezi: egyesül a dolog és annak fogalma a művészi képben, tehát a képzetfelidézés, az érzéki általánosítás szintjén marad. Könyvének alcíme: *A fogalmi és a művészi általánosítás*. Hozzálatott egy tanulmányt írni abból kiindulva, hogy jelentés- és értelemadás révén a tömondszerkezet milyen valóság-összefüggéseken alapul, nevezetesen az alany adott dolog, az állítmány annak minősége vagy funkciója, amiből el lehet jutni a szépirodalom nyelvi többletéhez. Diákjainak Földes László ilyesmit diktált: „minden művészet tárgyában emberközpontú totalitás, kifejezési formája a művészi kép”. Tehát dolgot és belső-külső viszonyait képezi le a tömondat, a zenei-költői-szobrászi jelentésadás preesztétikai valósága emberközpontú totalitás, tömondat-szerkezet helyett soksugallatos művészi kép az esztétikai információ alapegysége. Művészi képek szerkezetéből „ki kell lehessen olvasni az eszmét”, diktálta Földes László a harmadéveseknek. Esztétikájának első fejezete tehát a tömondszerkezet és nyelven kívüli megfelelőjének egyezését fejti ki, amire ráépül a művészi általánosítást elemző következő fejezet. Ebben Burján Emil sokat idéz Bretter Györgytől, valamint esztétika tanárától, Földes Lászlótól, akinek lejegyzett egyetemi előadásait 2021-ben jelentette meg, kivételes főhajtás egy páratlan életpálya előtt². Társművészetek, zene, irodalom és képzőművészet párhuzamaiban mutatja ki a hasonlóságokat és eltéréseket.

Kötetzáróként újraközi a Páskándi Géza színdarabkötetéről A HÉT-ben megjelent Földes László-tanulmányt, amiben az írói fantázia működését elemzi, az abszurd fogantatású szépírói általánosítást. Ez a nagyszépi Földes László esztétikai hatyúdala.

Burján Emil rendszerező esztétikakötete, amelyet kiegészít Váci Mihály életművének felvázolása *Túlzás a szép*³ címmel jelent meg 2014-ben Szegeden, a költő születésének 90. évfordulóján. Állítása szerint Váci a legalanyibb költőnk, megfontolandó hagyományunk.

2 Földes László: *Esztétikai előadásai*. Összeállította Burján Emil. F&F International, Gyergyószentmiklós, 2021.

3 Burján Emil: *Váci Mihály beszélgető lírása*. GeolArt, Szeged, 2014.

A képzőművész esztétának két verseskönyve is kikerült a nyomdából: a *Bűnbumeráng*⁴ 2005-ben; valamint a *Fényszobor*⁵ 2008-ban. Verseiben működteti, gyakorlatba ülteti az esztétikai fogalmak és művészi kategóriák törvényszerűségeit. Költői munkássága mellé műfordító tevékenység is társul. Engedelmével idemásolom Gelu Păteanu által fordított négysorosát: Nu ești învins atunci, când cântă sângerii, / și nici când ochii-n lacrimi țiș. / Adevăratele învingeri / sunt renunțările la vis.” „Veszes nem akkor vagy, ha véred / hull és szemed könnyel tele. / Azok igazi vereségek, / ha álmokról mondasz te le.” Formakultúráját azzal tartotta edzésben, hogy a versfordításait összevetette idősebb fordítók szövegeivel.

Rövid összefoglalóm talán felvillantja Burján Emil szerzői sokoldalúságát, alkotói alázatát, legyen szó képzőművészetről, esztétikáról, költészetről.

*Ház, kerítésekkel (szülőházam), 1914
(pasztell, papír)*

4 Burján Emil: *Bűnbumeráng*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2005.

5 Burján Emil: *Fényszobor*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2008.

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Angi Gyula – Marosvásárhely
Antal Attila – Csíkszereda
Antal István – Székelyudvarhely
Antal Margit – Csíkszereda
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Árva Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna – Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Bakó Botond – Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília – Gyergyóremete
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Bán Árpád – Alsóboldogfalva
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Bardócz Ferenc – Gyergyóditró
Baricz Lajos – Maroszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalú

Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely
Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvita
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bíró Sándor – Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán – Székelyudvarhely
Bocskay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Antal – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvar
Bogos Zsolt – Csíkszereda
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Bölöni Ildikó – Bikafalva
B. Tomos Hajnal – Négyfalú
Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenő
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos

Csávossy György – Nagyvárád
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárád-köszvényes
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Balázs – Csíkszereda
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Doboly Beatrice – Vajdahunad
Dobos Sándor – Nagyvárád
Dimény János – Nagybacon
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár
Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászontaltíz
Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu

Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Fekete István – Csíkszereda
Ferencz Edit – Gyergyóremete
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
Fodor György – Székelyudvarhely
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp László – Csernáton
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás – Majlát
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gagyí József – Csíkszentlélek
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
Gáspár Sándor – Marosvásárhely
Gazda Árpád – Magyarfenes
Gazda József – Kovászna
Geréd Gábor – Székelyudvarhely

Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkszász
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Halász Péter – Gyimesközéplek
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Incze Szabó László – Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Maros-
 vásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashatár
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Gizella – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplek
 Kelemen Hunor – Csíkszereda
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa

Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
 hely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Eszter – Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroška – Márafalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Éva – Borszék
 Kristó Tibor – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
 remete
 Laczkó Szentmiklósi Endre –
 Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 László Csaba – Csíkszereda
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda

Dr. László Ilona – Marosvásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Luka Klára – Sepsikőröspatak
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
Marton Erzsébet – Marosvásárhely
Dr. Marton József – Gyulafehérvár
Márton Ferenc – Temesvár
Maštaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Mihály János – Lövéte
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Miklós István Csongor – Csíkszereda
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murányi János – Székelyudvarhely
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárad
Nagy Sándor – Székelyudvarhely

Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
Orbók Ilona – Csíkszereda
Pál Tibor – Kézdiszentlélek
Pál Zoltán – Csikdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck
Péter Éva – Csíkszereda
Péter Gergely – Csíkszereda
Péter Péter – Székelyudvarhely
Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Piros György – Csíkszereda
Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (8 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
Ráduly János – Kibéd
Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád – Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
Rokaly József – Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
Sata Lóránd – Voluntari
Sántha Emese – Marosvásárhely
Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
Sárosi Teréz – Kézdivásárhely
Sata Kinga Koretta – Magyarvista
Sata Klára – Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
Seprődi József – Dicsőszentmárton
Silve Béla – Székelyudvarhely
Siklódi Olga – Székelyudvarhely
Sipos László – Felvinc

- Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárád
 Szabó-Biró Brigitta – Csíkjenőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szentes D. Gáspár – Madéfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szőcs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tőtös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lővéte
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tuross Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Lőrinc – Gyergyószentmiklós
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Víg Zsolt – Kolozsvár
 Vitézy Réka – Marosvásárhely
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsóka József – Sepsiszentgyörgy
 Zsóka László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK**
- Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete

Bernády Közművelődési Egylet – Szováta	Községi Könyvtár – Csikdánfalva
Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda	Községi Könyvtár – Csikkozmas
Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz	Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
DereX Com Kft. – Bukarest	Községi Könyvtár – Csikpálfalva
Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely	Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely	Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Csíkszeredai Segédpüspöksége	Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda	Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda	Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton	Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
Iskolai Könyvtár – Szárazajta	Községi Könyvtár – Etéd
Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos	Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)	Községi Könyvtár – Fenyéd
Kerámika Kft. – Csíkszereda	Községi Könyvtár – Galócás
Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely	Községi Könyvtár – Gelence
Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)	Községi Könyvtár – Gidófalva
Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy	Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)	Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalu
Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy (5 db. egyéves előfizetés)	Községi Könyvtár – Gyergyóditró
Községi Könyvtár – Balánbánya	Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
Községi Könyvtár – Barátos	Községi Könyvtár – Gyergyóremete
Községi Könyvtár – Bardóc	Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
Községi Könyvtár – Bereck	Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlók
Községi Könyvtár – Bögöz	Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
Községi Könyvtár – Bölön	Községi Könyvtár – Hídvég
Községi Könyvtár – Csernáton	Községi Könyvtár – Homoródalmás
	Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
	Községi Könyvtár – Kányád
	Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
	Községi Könyvtár – Karcfalva
	Községi Könyvtár – Kászon
	Községi Könyvtár – Kézdivályán
	Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
	Községi Könyvtár – Kommandó
	Községi Könyvtár – Korond
	Községi Könyvtár – Kőkös
	Községi Könyvtár – Lemhény
	Községi Könyvtár – Lövete
	Községi Könyvtár – Maksa
	Községi Könyvtár – Mikóújfalu

- Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő

Városi Művelődési Ház – Barót
Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
Ágh István – Budapest
Alföldy Jenő – Kecskemét
André András – Martonvásár
Dr. Antal Balázs – Budapest
Bakos József – Budapest
Dr. Balássy Péter – Szombathely
Bálint Gábor – Dabas
Dr. Baricz Zsolt – Szeged
Barta László – Budapest
Dr. Bartók Gergely – Budapest
Báthori Csaba – Budapest
Beke Mihály András – Budapest
Bereczky Gábor – Budapest
Bertha Zoltán – Debrecen
Bíró Miklós – Budapest
Birtalan Ferenc – Budapest
Dr. Botz Lajos – Pécs
Bodor Ádám – Budapest
Borbás János – Veszprém
Boga Tamás László – Szeged
Burján Pál – Pécs
Czakó Gábor – Budapest
Császár Zoltán – Budapest
Csender Levente – Üröm
Csontó Lajos – Pilisborosjenő
Dávid Ferenc – Szentes
Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla – Szikszó
Demse Márton – Budapest
Dr. Dobos László – Budapest
Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos

Farkas Zoltán – Veszprém
Fazakas Lehel – Gödöllő
Fazekas Edit – Cegléd
Dr. Fazekas Márta – Budapest
Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
Fejér Istvánné – Szentes
Fekete Béláné – Budapest
Fekete Miklós – Szeged
Ferenz Ernő – Páty
Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
Dr. Ferencz Csaba – Budapest
Ferencz I. Szabolcs – Budapest
Fritsch László – Budapest
Dr. Fülekgyörgy György – Budapest
Fűrjesi Csaba – Budapest
Füzi Michael Stephan – Budapest
Dr. Gál József – Budapest
Gálffy Attila – Budapest
Gátay István – Devecser
Dr. Gottwald Péter – Győr
Guba Pál – Miskolc
Dr. Gönczi Béla – Nagykőrös
György Tünde – Budapest
Gyurka Eta – Budapest
Hankó Zoltán – Kistarcsa
Harmath Ilona – Baja
Dr. Hartványi Tamás – Győr
Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
Herman Levente – Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
Ilia Mihály – Szeged
Iancu Laura – Velence
Jámbor Zoltánné – Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
Juhász Béla – Abasár
Kántor József – Baja

- Karap Ágnes – Budapest
Dr. Kata Mihály – Szeged
Keppel Gyula – Budapest
Kézdi Anna – Battonya
Király István – Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András – Pócsmegyer
Kiss Anna – Budapest
Kiss Bálint – Budapest
Kiss Éva – Budapest
Dr. Kiss Ferenc – Csereszegtomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely
Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kosztai Csaba – Sukoró
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császárszék
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Kuti József – Tura
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Máriás József – Nyíregyháza
Márkus Béla – Debrecen
Marosi Gábor – Budapest
Márton Károly – Hőgyész
Márton Lajos – Budapest
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miaich Gábor – Budapest
Miklós András – Miskolc
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Levente – Szigetmonostor
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh István – Százhalombatta
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pados József – Sárszentmihály
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – BakonySZÜCS
Péter László – Szeged
Pintér Henriett – Budapest
Dr. Pocsay Gábor – Gyula
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Ragályiné Jeager Veronika – Budapest
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest
Szász Miklós György – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsádány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár

- Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
- Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Központ – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentes
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

INTÉZMÉNYEK

- Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatónet Titkársága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

- Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

- Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

- Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs

Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony
 Dènes-Pichot Hanga – Chécy
 Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen
 Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

Apró József – Topolya
 Benda Török Livia – Moholgunaras
 Csáki Edina – Topolya
 Lengyel Emese – Topolya
 Nagy Majláth Ágota – Topolya
 Nyirádi Hajnalka – Topolya
 Pressburger Kucor Blanka – Topolya
 Rancz Károly – Pancsova
 Surányi Roland – Óbecse (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Tari István – Óbecse
 Vajda Annamária – Topolya
 Vastag Gázsó Hargita – Topolya
 Zolcer Andrea – Topolya
 Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

MEGJELENT

megrendelhető a Székelyföld szerkesztőségében

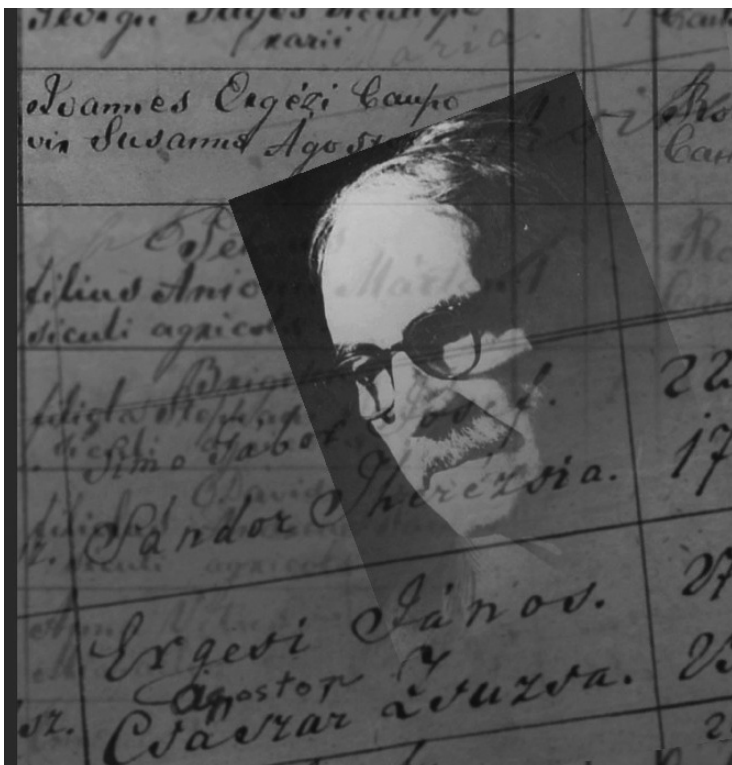
OLÁH-GÁL ELVIRA

Nobile Officium II.

MEGJELENT

megrendelhető a Székelyföld szerkesztőségében

Ferenczes István

Arghezi ← Ergézi

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyesi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor leveleiből	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csűrre</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódý Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.